LØGN & LATIN

SPOT, SPE OG RELIGIONSSATIRE 1500 - 1900

MUSEET FOR RELIGIØS KUNST

StormP. museet

e-katalog

ISBN 978-87-90154-01-1

LØGN & LATIN

SPOT, SPE OG RELIGIONSSATIRE 1500 - 1900

Storm P. Museet 28. 2. 2014 - 18. 5. 2014

Museet for Religiøs Kunst 1. 6. 2014 - 31. 8. 2014

E-katalog
Bidrag af Ph.D. Stud. Dennis Meyhoff Brink og
Mag. Art. Pernille Schelthauer Jacobsen
Redaktion: Iben Overgaard og Pernille Schelthauer Jacobsen
Grafisk layout: Alec Due

Foto:
© Det Kongelige Bibliotek, København
© Geheimes Staatsarchiv, PK
© Hamburger Kunsthalle /bpk, photo: Christoph Irrgang
© Holstebro Kunstmuseum
© SMK-foto ved Jakob Skou-Hansen og Riccardo Buccarella
© Storm P. Museet
© Trustees of the British Museum
© David Brass Rare Books

Udstillingen er kurateret af Mag. Art. Pernille Schelthauer Jacobsen og
Ph.D. studerende Dennis Meyhoff Brink

Udstillingen og e-katalog er blevet muliggjort med støtte fra:
Oda og Hans Svennings Fond
Lillian og Dan Finks Fond
Edith og Godtfred Kirk Christiansens Fond
FrederiksbergFonden
Frederiksberg Kommune

Indholdsfortegnelse

Religionssatirens glemte historie Side 4

Udvalgte værker Side 25

Katalog Side 130

MUSEET FOR RELIGIØS KUNST

StormP. museet

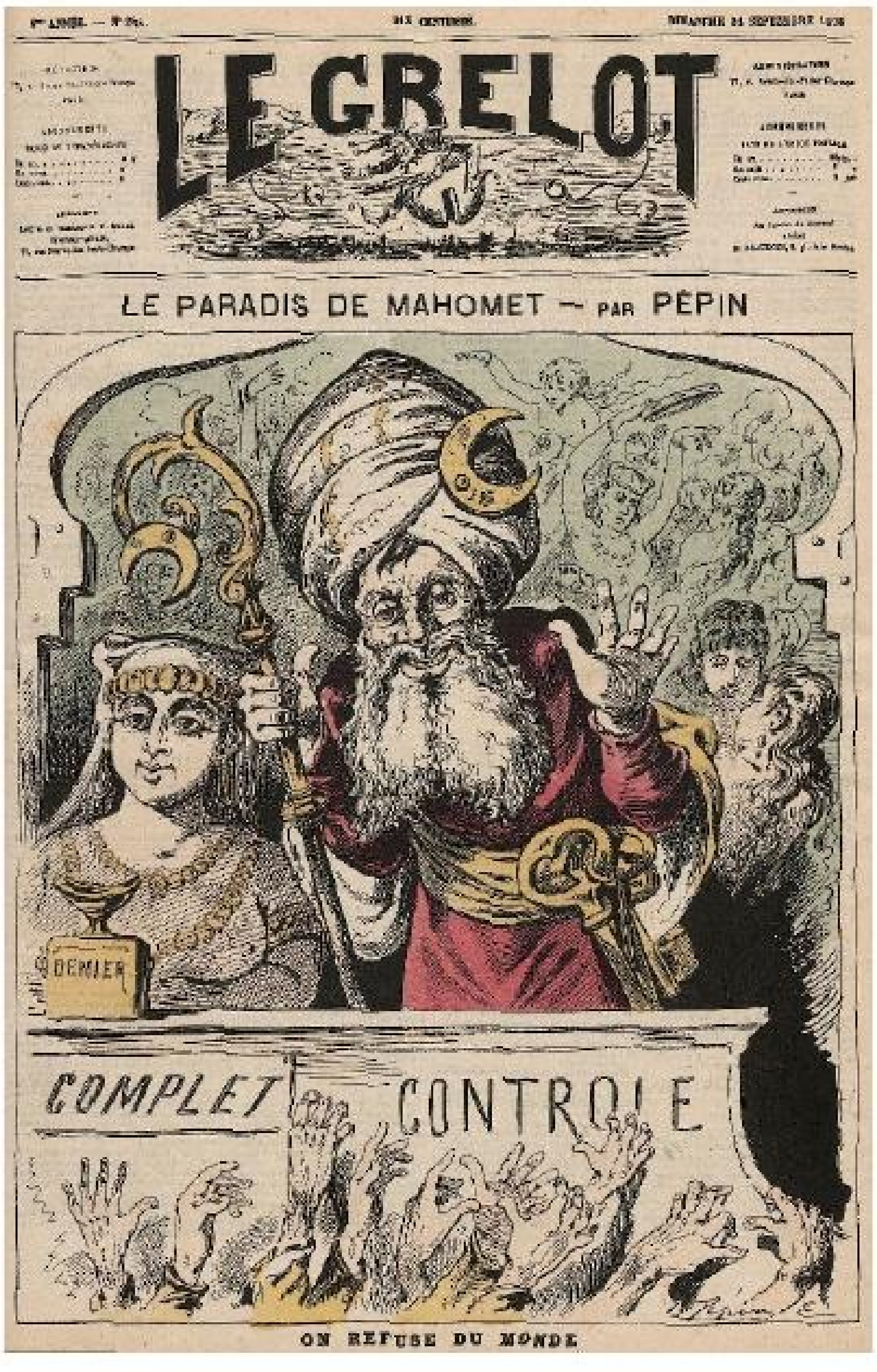
RELIGIONSSATIRENS GLEMTE HISTORIE

Dennis Meyhoff Brink

Hvis det, at en kunstform lever, viser sig i, at den sætter "problemer under debat", sådan som kulturkritikeren George Brandes engang hævdede, så har religionssatiren i de senere år vist sig at være særdeles levende. Siden affæren om Salman Rushdies roman *The satanic verses* – og ikke mindst siden Muhammed-krisen – har utallige politikere, filosoffer, sociologer, forfattere osv. diskuteret alt fra religion, satire, krænkelse og ytringsfrihed til trusler, selvcensur, blasfemi og andre relaterede emner. I højere grad end nogen anden kunstform har religionssatiren sat problemer under debat de seneste år – ikke blot i Danmark men i store dele af verden.

Mens avantgardekunsten, hvis særkende engang bestod i dens evne til at provokere borgerskabet, synes at være løbet tør for krudt, så synes religionssatiren til gengæld at have antaget eksplosive egenskaber. Netop som mange var begyndt at tro, at der ikke var flere grænser, kunsten kunne overskride, udløste religionssatiren nye bølger af chok, forargelse, vrede, vold og død. Sjældent – om nogensinde – har kunstværker udløst så heftige affektive reaktioner og affødt så vedholdende internationale debatter, som religionssatiren har gjort i de seneste årtier.

Som et resultat heraf har millioner af mennesker over hele kloden i dag hørt om Salman Rushdies sataniske vers, ligesom millioner – hvis ikke milliarder – har set Kurt Westergaards Muhammedtegning. Desto mere slående er det derfor, at kendskabet til den tradition, som disse religionssatiriske værker udspringer af, kan ligge på et foruroligende lille sted. De færreste er eksempelvis klar over, at europæiske

Pépin: "Muhammeds Paradis" (1876). Forsiden på en udgave af det franske satiremagasin Le Grelot. I baggrunden forlyster heldige martyrer sig med de 72 jomfruer, de ifølge myten skulle få i det muslimske Paradis. Nederst ses hænderne på ivrige masser, der vil ind. I døren må en turbanklædt Muhammed afvise mange. Selv Paradiset kan åbenbart blive overfyldt.

satiretegnere også gjorde grin med Muhammed for over 100 år siden; eller at religionssatiren var med til at diskreditere hekseafbrændinger i Europa for ca. 250 år siden; eller at Martin Luther i egen person skrev tekster til karikaturtegninger af paven for snart 500 år siden.

”Pavedømmets fødested og oprindelse” – flyveblad fra 1545 hvor paven fødes af en behåret hundjævel med hale og opfostres af tre furier (hævngudinder). Udgivet med ledsagende tekst af reformatorerne Martin Luther og Philipp Melanchthon. Staatsbibliothek Berlin

Størstedelen af religionssatirens historie er nemlig endt i glemmebogen, og det er en af årsagerne til, at de verserende debatter stort set altid er så godt som fuldkommen historieløse. Selv de mere videbegærlige, der måtte have søgt efter mere viden om religionssatirens historie, har kunnet finde meget lidt. For selvom der er skrevet flittigt om satirens generelle historie, så eksisterer der ingen alment tilgængelig bog – og formodentlig ingen bog overhovedet – der fokuserer på religionssatirens samlede historie i Europa.

Denne mangel forsøger udstillingen ”Løgn og Latin – Spot, spe og religionssatire fra 1500-1900” at udbedre en smule ved at samle en række betydningsfulde og traditionsdannende billeder fra den europæiske religionssatires glemte historie. Et udvalg af de udstillede billeder er her gengivet i bogform, og denne indledning tjener til at sætte billederne ind i deres historiske kontekst og udstikke nogle af hovedlinjerne i den europæiske religionssatires udvikling fra 1500 til 1900.

Religionssatire under reformationen

Religionssatiren opstod som en litterær genre i antikken, men det var først efter udbredelsen af trykkekunsten i sidste halvdel af det 15. århundrede, at religionssatiriske *billeder* opnåede en større udbredelse i Europa. Ofte associeres trykkekunsten med udbredelsen af det trykte ord, men det var i lige så høj grad en udbredelse af det trykte billede. For med trykkepressen kunne man – for første gang i Europas historie – masseproducere billeder

og distribuere dem på illustrerede flyveblade og i små pamfletter. Få årtier efter Johann Gutenbergs (gen-)opfindelse af trykkepressen i 1440, blev der således trykt religionssatiriske billeder i tusindvis over det meste af Europa. I forhold til de trykte tekster havde de trykte billeder den afgørende fordel, at de også kunne forstås af de mange analfabeter, som dengang udgjorde flertallet af den europæiske befolkning.

Johannes Nas: Udsnit fra "Ecclesia Militans" (1569). Et svin med en præsts hoved er på vej ind i en kirke. Den ledsagende tekst forklarer, at det er Martin Luther. Staatsbibliothek Berlin

Da reformationen brød ud i 1517, var det derfor oplagt, at protestanter såvel som katolikker benyttede sig af trykkepressens nye muligheder til at få deres budskab ud. Protestanterne indledte en satirisk offensiv imod den etablerede katolske kirke, og inden længe svarede katolikkerne igen med samme mønt. Begge parter satte flyveblade og pamfletter i omløb, som udstillede og latterliggjorde modparten som korrupt, bedragerisk, hyklerisk, løgnagtig eller i ledtog med Satan selv. På denne måde forsøgte begge lejre at få den europæiske befolkning over på deres side – først og fremmest ved at afskrække dem fra at slutte sig til fjendens lejr. Fjenden blev gennemgående fremstillet som syndig og diabolsk, og ofte blev det mere end antydet, at man endte i Helvede, hvis man sluttede sig til dem. I det øjeblik, hvor den europæiske religionssatire blev til et folkeligt og visuelt massefænomen, var det således som et våben i en krig mellem en protestantisk og en katolsk lejr. At denne krig ikke kun havde en satirisk men også en militaristisk side, viser de mange religionskrige, som præger perioden fra reformationens udbrud i 1517 til Den Westfalske Fred i 1648.

Fra begyndelsen af 1500-tallet og frem til midten af 1600-tallet var kampen mellem protestanterne og katolikkerne det altdominerende tema i den europæiske religionssatire. Ingen af parterne holdt sig for gode til at fremstille modstanderen som Djævelens afføring eller som et stort svin. Når det drejede sig om at få de udannede masser over på ens egen side, så var det lige så almindeligt at anvende lumpen løgn som god latin. Derfor – og fordi religionssatiren efter trykkekunstens udbredelse kunne masseproduceres – har historikeren Robert Scribner kaldt denne periode for "massepropagandaens første store tidsalder".

Dæmonisering af religiøse modstandere

I de flyvebladskampagner, som protestanter og katolikker førte imod hinanden i denne periode, blev religionssatiren ofte anvendt til i bogstavelig forstand at dæmonisere modstanderne. Når kritikere i dag anklager visse religionssatirer for at dæmonisere anderledes-troende, så er det stort set altid i overført betydning: De mener, at visse religionssatirer fremstiller folk med en fremmed tro som farlige eller onde – ikke at de fremstiller dem som besatte af dæmoner. Denne form for bogstavelig dæmonisering af anderledes-troende var imidlertid særdeles udbredt i reformationens og modreformationens tidsalder. Gang på gang fremstillede protestanter og katolikker hinanden som besatte af dæmoner, som Satans yngel, som Djævelens instrumenter, eller som væsner, der på anden vis var i ledtog med mørkets fyrste.

For en nutidig, dansk iagttager er disse bogstavelige dæmoniseringer formodentlig noget af det mest fremmedartede ved datidens religionssatire. I dag er Djævelen og dæmonerne sjældent noget, vi taler om (selvom de ofte nævnes i Biblen). De færreste præster advarer i dag deres menigheder imod Djævelen og hans dæmoner, og kun få prædiker endnu om deres tilhørssted: Helvedet. Men sådan har det ikke altid været. Engang var Djævelen og Helvedet lige så selvskrevne dele af det kristne verdensbillede som Gud og Paradiset. Engang svingede den kristne eksistens som et pendul mellem frygten for Helvedet og håbet om Paradiset. I dag, hvor Helvedet er gået af mode, nøjes de fleste kristne med at cirkulere omkring håbet om Paradiset. Men i 1500-tallet var der ingen vej udenom Djævelen, dæmonerne, Helvedet, dommedag og andre frygtindgydende forestillinger.

Rembrandt: "Evangelisten Matthæus og englen" (1661). En engel hvisker i øret på evangelisten Matthæus og "inspirerer" ham således til at skrive det, vi i dag kender som Matthæusevangeliet. Evangelisten er med andre ord det medium, hvorigennem englens ord bliver til bibelsk skrift. Musée National du Louvre

Dæmonerne udgjorde en særlig vigtig del af datidens kristne verdensbillede, da man antog, at de kunne trænge ind i mennesker og besætte dem. Fra middelalderen havde man arvet forestillin-

gen om, at man kunne blive ”inspireret” ved at en guddommelig ånd (latin: spiritus) trængte ind i én (deraf begrebet in-spiration). Gud havde ”inspireret” mennesket, da han blæste sin livgivende ånd ind i det, og på tilsvarende vis var evangelisterne blevet ”inspireret” af engle, da de skrev evangelierne. I slutningen af middelalderen bredte der sig imidlertid en mere dyster version af denne forestilling om, at ånder kunne trænge ind i mennesker. Ifølge 1500-tallets mange traktater om dæmonologi, hvoraf de fleste blev skrevet af teologer, var mennesker ikke blot åbne for guddommelig inspiration, men også for dæmoniske besættelser. Når gode ånder kunne indtage og opfylde mennesker, så måtte onde ånder også kunne gøre det.

Den udbredte forestilling om, at dæmoner kunne indtage og besætte mennesker, blev hyppigt anvendt i datidens religionssatire. Både protestanter og katolikker fremstillede ofte modparten som besat af dæmoner. Den generelle devise var, at det i virkeligheden var Djævelen, der stod bag de andres gøren og laden. Et af de mest konkrete udtryk for denne tankegang findes i en satire af den tyske billedkunstner Erhard Schön, som i 1530 fremstillede en munk som ”Djævelens sækkepibe”. Som i en sækkepibe blæser Djævelen her sin ånde ind i munkens øre og opfylder ham således med sin ånd. Med andre ord er munken ikke blevet ”inspireret” af Gud eller en af hans engle, men af Djævelen eller en af hans dæmoner. Munken er blevet til Djævelens instrument, som han bruger til at spille sin egen melodi igennem, eller som han bruger som et medium, hvorigennem han kan udbasunere sin ånd. Pointen var som skåret ud i pap: Satiren skulle advare folk imod munkene. Det kunne nok være, at deres ord lød som sød musik, men det var i virkeligheden Satan selv, der talte igennem dem.

Erhard Schön: ”Djævelens sækkepibe” (1530). Djævelen anvender en munks hoved som sin sækkepibe. Han blæser sin ånd ind i hans øre og ”inspirerer” ham således til at udbasunere sit budskab. Munken er med andre ord det instrument, hvorigennem Djævelens ånd bliver til sød musik. © Trustees of the British Museum.

En af de mange katolske traditioner, som protestanterne var skeptiske over for, var traditionen for at have klostre, og derfor repræsenterede munke og nonner i datidens satire generelt katolicismen. At det er en munk, Djævelen ”inspirerer” i

Erhard Schöns satire fremgår af, at hans hår er klippet i den karakteristiske munkefrisure – den såkaldte tonsur – som består af en ring af hår omkring en skaldet isse. Sammen med paven og kardinalerne var munkene blandt favoritofrene i den protestantiske religionssatire. De var ikke kun nemt genkendelige pga. deres karakteristiske frisure, men havde også ry for at være mindre afholdende, end de udgav sig for at være. I utallige satirer fremstilledes de som overvægtige eller liderlige, og med tiden blev de til gængse symboler på det hykleri og den syndighed, som protestanter generelt anklagede katolikker for at være nedsunket i.

Da så godt som alle dengang var overbeviste om, at Djævelen og dæmonerne faktisk eksisterede, var protestanternes og katolikkernes satirer ikke så harmløse, som de måske kan synes i dag. De mange bogstavelige dæmoniseringer af anderledes-troende, som kendetegner religionssatiren i 1500- og 1600-tallet, var formodentlig ikke kun med til at sprede latter, men også til at sprede frygt. De var efter alt at dømme med til at udbrede en kristen frygtkultur, som bl.a. kom til udtryk i tidens mange hekseafbrændinger. Ifølge de teologiske traktater om dæmonologi og heksekunst var hekse nemlig kvinder, der var blevet besatte af dæmoner. For så vidt dæmonerne ikke kunne uddrives af deres kroppe via eksorcisme, måtte kvinderne brændes. Langt ind i 1700-tallet – altså langt ind den tidsalder, vi almindeligvis kalder for oplysningstiden – blev mennesker således brændt på bålet som hekse og troldmænd i hele Europa.

Matthäus Merian (efter en tegning af Michael Herr): Udsnit fra "Trylleri" (1626). En heks og en dæmon ligger i tæt omfavnelse. Dæmonernes indtrængen i kvinderne blev ofte associeret med seksuel indtrængen. Det bidrog, mente man, yderligere til kvindernes syndighed og retfærdiggjorde, at de blev brændt.

Oplysningstidens latterliggørelse af overtro

Fra omkring 1650 begyndte stadig flere europæiske religionssatirikere at mistro de overleverede forestillinger om djævle og dæmoner. Efter Den Westfalske Fred i 1648 satte en stopper for religionskrigene, trådte konflikten mellem protestanter og katolikker efterhånden i baggrunden, og i stedet begyndte en ny gruppe af skeptiske religionssatirikere at spotte den udbredte tro på djævle, dæmoner, ånder, besættelser, hekse, troldmænd osv.
Mens reformationens og modreformationens satirikere havde brugt troen

på djævle og dæmoner til at diskreditere deres religiøse modstandere, blev denne tro nu selv diskrediteret af den tidlige oplysningstids satirikere. Ifølge dem var det, folk var åben over for, ikke dæmoner, som kunne besætte dem, men snarere skræmmebilleder, som paralyserede dem, og præster, som bedrog dem. Deres satiriske skyts var rettet imod to fronter: På den ene side gjorde de nar af godtroende og autoritetstro folk, som tog alt fra gamle myter til overtroiske prædikener for gode varer. På den anden side udstilledes den klerikale stand – enten som gennemsyrede af forældet overtro, eller som en flok beregnende kynikere, der var interesserede i at holde folk i en tilstand af frygt og overtro, fordi de så var nemmere at kontrollere og manipulere.

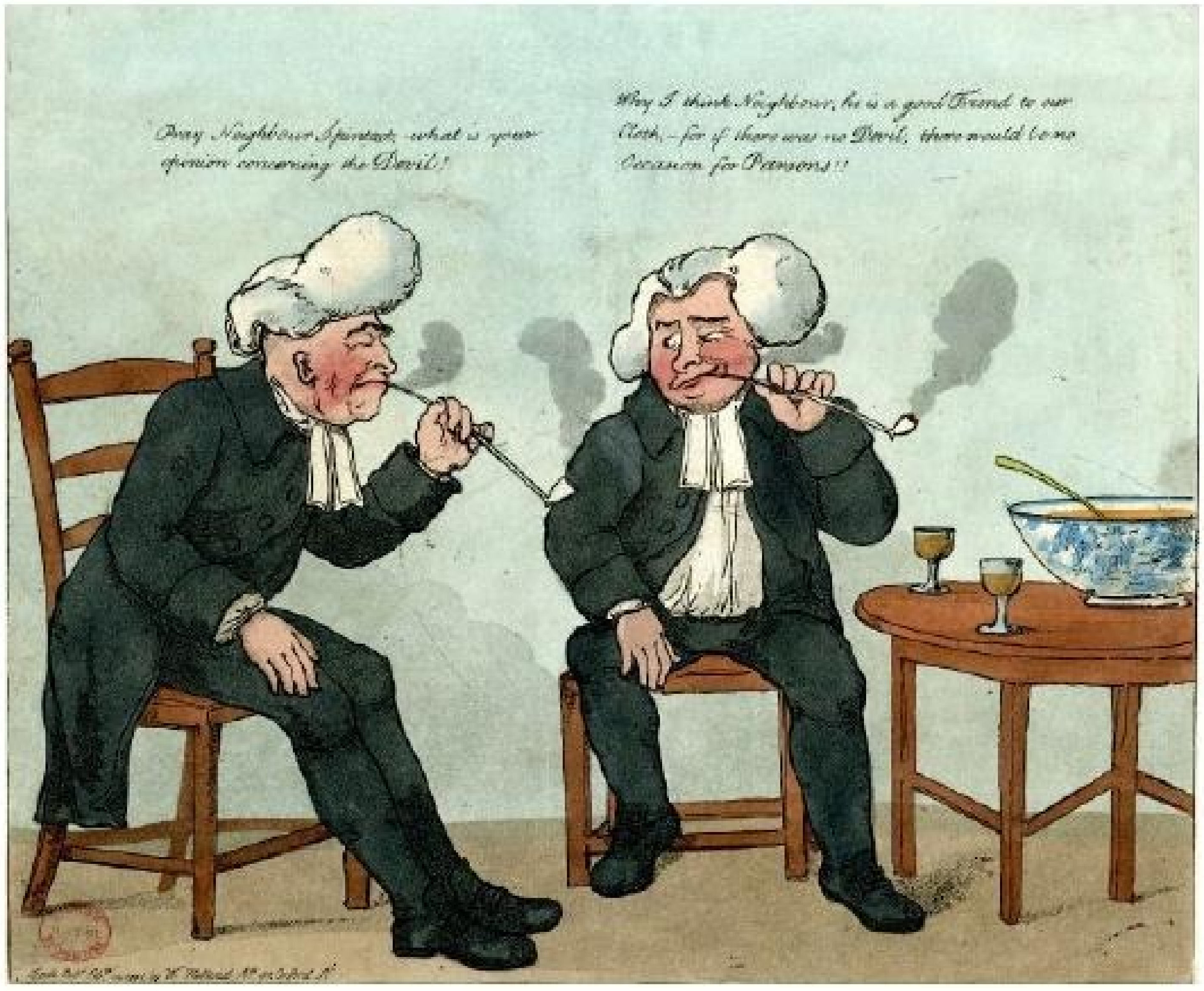
William Hogarth: Udsnit fra "Godtroenhed, overtro og fanatisme" (1762). En eksalteret præst prædiker for sin menighed med en heks i den ene hånd og en djævel i den anden. Hans brug af sådanne skræmmebilleder kan henvise til, at han selv er overtroisk. Men de kan også antyde, at han bruger dem til at indgyde frygt i sine tilhørere, fordi det er i hans egen interesse, da en frygtsom og overtroisk flok er nemmere at manipulere. © Trustees of the British Museum.

Fra omkring midten af 1600-tallet blev overtro, godtroenhed og præstebedrag således til centrale temaer i den europæiske religionssatire. Satiren gjorde ikke kun grin med folk, der stolede blindt på verserende fortællinger om hekse og dæmoner, eller som frygtede, at sortekunstnere eller magikere skulle kaste trolddom over dem. Den udstillede og latterliggjorde også gejstlige, der prædikede om diabolske ånder og dæmoniske besættelser – enten fordi de selv var overtroiske, eller fordi det gav dem mere magt eller økonomiske fordele. Ved uophørligt at sætte billeder af folkelig overtro og klerikalt bedrag i cirkulation i de europæiske samfund spredte religionssatirikerne en ny skeptisk latter, som med tiden gjorde flere og flere europæerne mindre modtagelige overfor gamle frygtindgydende religiøse forestillinger.

Da nye satiriske billeder først havde gjort det muligt – og med tiden gjorde det stadig mere almindeligt – at forestille sig, at Djævelen og hans dæmoner måske blot var menneskelige påfund, som bedrageriske præster brugte til at styre den godtroende befolkning med, så vakte den sataniske skare ikke længere samme umiddelbare rædsel som tidligere. I stedet kunne snak om djævle og dæmoner få den nye tids europæere til at bryde ud i en afvisende hånlatter eller til at nære foragt over for de præster, der med

manipulatoriske hensigter havde forsøgt at føre dem bag lyset.

Dette skifte fra frygt til skepsis – og fra overtro til mistro – var formodentlig medvirkende til, at europæerne med tiden ophørte med at forstå sig selv som porøse væsner, der var åbne for, at ånder og dæmoner kunne trænge ind i dem og besætte dem. I stedet begyndte europæerne i løbet af 1600- og 1700-tallet at opfatte sig selv som relativt velpolstrede og nogenlunde autonome individer, som nok kunne forvirres af overtro og præstebedrag, men som ikke fra naturens hånd var i magiske kræfters vold, og som derfor ikke længere behøvede at frygte, at dæmoner skulle overtage dem. Med andre ord var den mere end hundredårige latterliggørelse af overtro, som fandt sted fra midten af 1600-tallet til slutningen af 1700-tallet, medvirkende til at iværksætte et grundlæggende skifte i europæernes opfattelse af *conditio humana* – som er deres opfattelse af, hvad mennesket er, og under hvilke betingelser det lever.

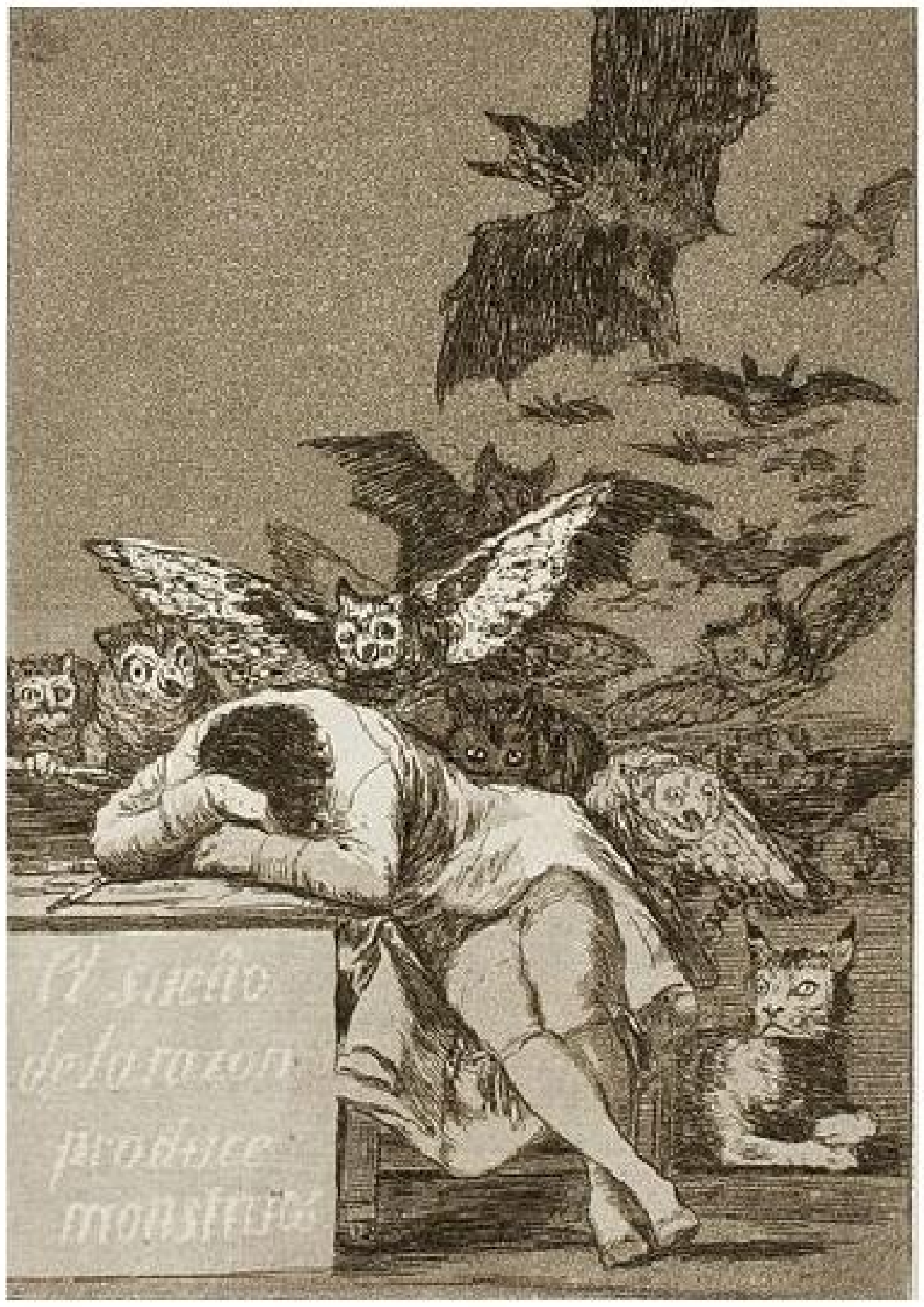

Ukendt kunstner: "Gejstlige holdninger angående djævelen" (1791). Den ene præst spørger den anden: "Sig mig, Spintext, min næste – hvad er din holdning til djævelen?" Dertil svarer den anden præst: "Jeg mener, min næste, at han er en god ven af vores stand – for hvis der ikke var nogen djævel, ville der ikke være brug for præster." © Trustees of the British Museum.

Affortryllelse af verden

Den verden af ånder og dæmoner, som havde udgjort en selvfølgelig del af virkeligheden i de foregående århundreder, blev nu i stigende grad latterliggjort som et produkt af en letpåvirkelig menneskelig fantasi. I en kommentar til et af sine billeder, nemlig det der hedder *Fornuftens søvn avler uhyrer*, skrev den spanske kunstner Francisco Goya, at fantasien skabte umulige uhyrer, når den ikke var forbundet med fornuften, og i sine satiriske billeder udstillede han ofte troen på dæmoner og hekse som et produkt af en sådan fornuftsforladt fantasi. Ved på sådanne måder hele tiden at foreslå, at det måske i virkeligheden var folks egen løsslupne fantasi, der fyldte verden med de ånder og dæmoner, der skræmte dem, såede religionssatiren tvivl om det gamle verdensbillede i stadig flere sind.

På denne måde bidrog den til den "affortryllelse af verden", som ifølge den tyske sociolog Max Weber kendetegner det moderne Europa. Med latterliggørelsen som middel var religionssatiren med til at svække den gammeleuropæiske forestilling om, at verden skulle være fuld af usynlige ånder og magiske kræfter. Et gammelt fransk ordsprog siger, at latterliggørelse slår ihjel: "Le ridicule tue". Religionssatirens historie viser os, at det ikke kun gælder for menneskers ry og rygte, men også for forældede religiøse forestillingsverdener.

Francisco Goya: "Fornuftens søvn avler uhyrer" (1799). Om denne tegning skrev Goya: "Forladt af fornuften avler fantasien umulige uhyrer; forenet med fornuften er den kunstens moder og det vidunderliges oprindelse." Holstebro Kunstmuseum

Idet latterliggørelsen af overtroen efterhånden tog livet af den gamle ånde- og dæmonverden, bidrog den også til at underminere den gamle kristne frygtkultur.

Ved at udstillede mennesker, der endnu troede på den gamle åndeverden, som naive og nemme at narre, skabte satiren et billede af mennesket, som ingen ønskede at identificere sig med, men som mange ønskede at distancere sig fra. Mange religionssatirers budskab var, at den, der frygter at blive besat af dæmoner, vil gøre hvad som helst for at undgå det og derfor være nem at manipulere. Derimod vil den, der blot ler af myter om dæmoniske besættelser, ikke være så nem at koste rundt med.

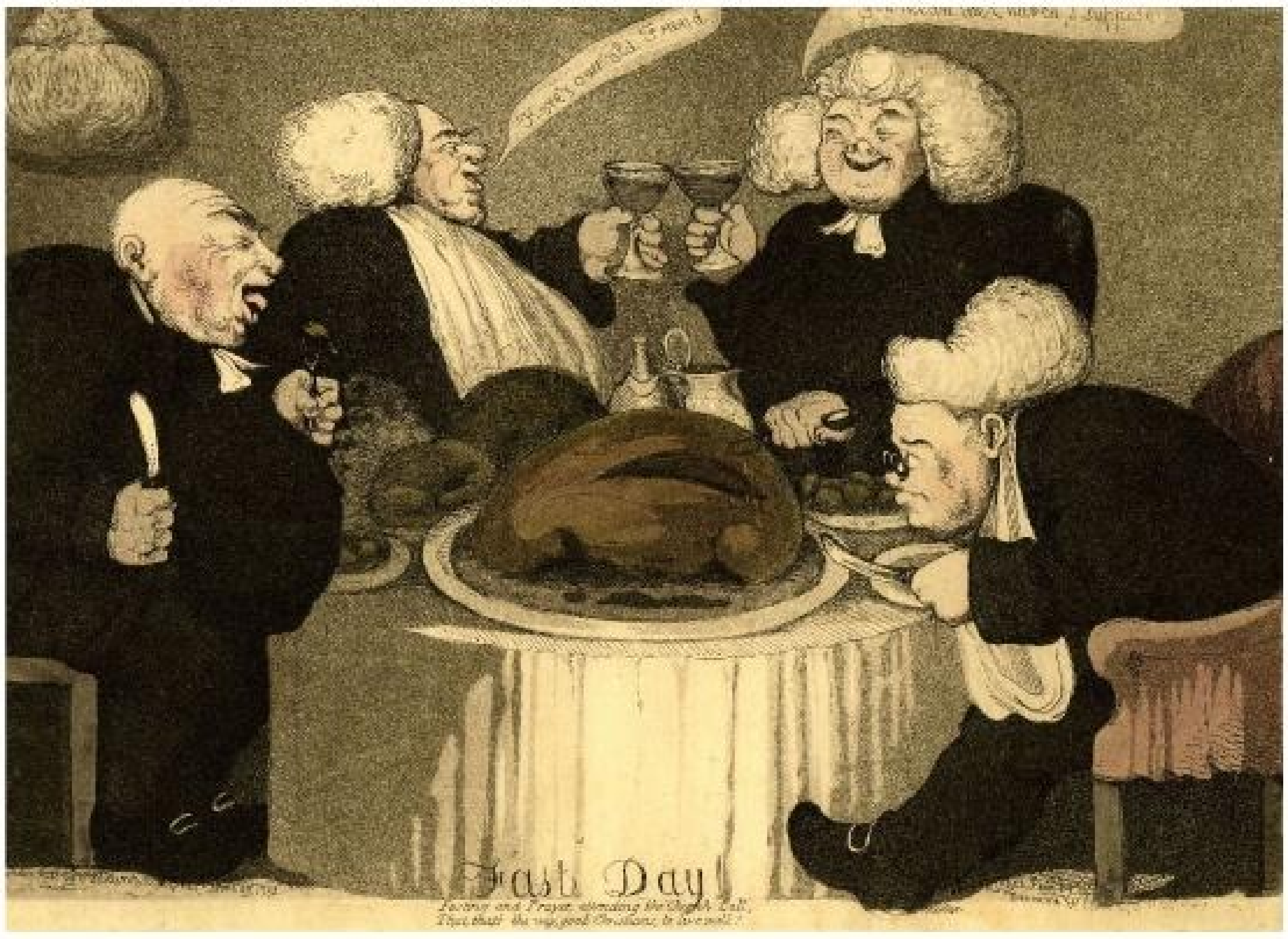
Francisco Goya: "Hvad en skrædder formår!" (1799). En menneskemængde knæler foran et fugleskræmsel iklædt en munkekutte. Som var det deres tankespind flyver en flok gennemsigtige hekse gennem luften over deres hoveder. Holstebro Kunstmuseum

På grund af den tiltagende udbredelse af sådanne budskaber fik oplysningstidens religionssatire – efter alt at dømme – en afgørende indflydelse på Europas kulturhistorie: Den var ikke alene med til at diskreditere den overleverede kristne dæmonologi og delegitimere de skrækindjagende hekseafbrændinger, som i løbet af 1700-tallet blev ulovliggjort i de fleste europæiske lande. Den var også med til at frigøre europæerne fra et gammelkristent følelsesregime, som havde pålagt dem at føle frygt for djævle, dæmoner, besættelser, hekse, skærsilden, Helvedet, dommedag osv. Med andre ord bidrog oplysningstidens religionssatire til at underminere den frygtkultur, som reformationens og modreformationens religionssatire havde været med til at opdyrke.

Frygten for religionssatire

Selvom oplysningstidens religionssatirikere var yderst skeptiske over for den overleverede tro såvel som overfor den siddende præstestand, så var de sjældent eksplicit ateistiske. Når de udstillede troen på djævle og dæmoner som et resultat af overtro og præstebedrag, så var det – ifølge dem selv – hverken et angreb på kirken som institution eller på kristendommen som religion. Helt frem til de sidste årtier af 1700-tallet var langt de fleste europæiske religionssatirikere stadig kristne – i det mindste officielt – og mange af dem gav udtryk for, at de kun ønskede at rense troen for den overtro, der klæbede til den, eller rense kirken for det hykleri, der florerede i den. De var, hævdede de, hverken ude på at underminere kirkens traditionelle legitimitet eller angribe troens sande kerne.

Ikke desto mindre var det efterhånden blevet tydeligt for enhver, at religionssatiren var blevet langt mere tvetydig end tidligere. Mens de satiriske angreb i reformationens og modreformationens tidsalder var udgået fra den ene eller den anden veldefinerede kristne lejr – enten fra en protestantisk eller en katolsk lejr – så udgik de nu i stigende grad fra en broget skare

Richard Newton: "Fastedag" (1793). Tykke præster omkring et veldækket bord er et hyppigt anvendt motiv i religionssatiren. Hvorvidt det henviser til, at nogle, mange, de fleste eller alle præster lever fedt er ofte tvetydigt. © Trustees of the British Museum

af skeptikere, hvis tilhørsforhold og sigte ikke altid stod lige klart. Ofte var det ikke entydigt, hvorvidt den overtro eller det bedrageri, en given satire udstillede, skulle henvise til noget, der kun fandtes blandt andre troende, eller om det også henviste til fænomener, der florerede i egne rækker. Og mange gange var det ikke til at afgøre, hvorvidt en satire blot angreb nogle få korrumperede eller demoraliserede præster, eller om den udstillede hele den klerikale stand som korrumperet og demoraliseret.

På grund af sådanne tvetydigheder begyndte kirkens folk i stigende grad at frygte religionssatiren. Selvom satiren havde været et særdeles populært våben i reformationstidens kampe mellem protestanter og katolikker, så blev den nu stadig mere upopulær blandt gejstlige fra både den ene og den anden fraktion. Fra slutningen af 1600-tallet og op gennem hele 1700-tallet beskrev gejstlige og kristne intellektuelle stadig oftere den nye, tvetydige religionssatire som en trussel imod kirken, troen, moralen og samfundsordenen. Ifølge dem var den religionssatiriske latter kommet ud af kontrol. Som en feber syntes den at springe fra det ene vittige hoved til det næste og nedbryde enhver ærefrygt og respekt for klerikale autoriteter og religiøse forbilleder. Derfor beskrev samtidige kristne observatører som f.eks. den engelske forfatter og fysiker Sir Richard Blackmore religionssatiren som en ondartet infektion, en hærgende pest, en samfundsskadelig epidemi osv. Religionssatiren var kort sagt blevet viral. Fortidens protestantiske og katolske satirikere havde leget med ilden – og nu var fanden løs.

Et angreb på det sociale bånd

Selvom adskillige satirikere bedyrede, at de blot udstillede diverse *forvanskninger* af troen – i form af overtro, fanatisme, bedrageri, hykleri osv. – så overbeviste det ikke modstanderne af den nye satire. De anklagede derimod oplysningstidens satirikere for at undergrave kirkens og kristendommens autoritet. Når satirikerne uophørligt satte nye billeder i omløb, som på mangfoldige og opsigtsvækkende måder spottede, udstillede og latterliggjorde kirken og dens repræsentanter, så gjorde det – ifølge kritikerne – befolkningen stadig mindre ydmyg, mindre ærbødig og mindre lydig. De satiriske frækheder lærte tværtimod befolkningen at grine af selv det mest hellige og ærværdige, og det havde ifølge kritikerne fatale konsekvenser for den moralske orden og for samfundets sammenhængskraft: Uden religion ville begge dele være truet. Hvis den omsiggribende religionssatire fik held til at underminere respekten for kirken og troen, så ville samfundet opløses i anarki, forestillede de sig.

Med frasen om religionen som "samfundets sociale bånd" tilskrev de krist-

ne intellektuelle kristendommen to politiske funktioner: For det første mente de, at kristendommen lagde bånd på mennesker, så de ikke opførte sig som vilde dyr, men handlede som moralske væsner, fordi de var bange for Guds straf. For det andet mente de, at kristendommen var det bånd, der bandt menneskene sammen i fælles tro og traditioner og således sørgede for, at samfundet ikke faldt fra hinanden. Derfor mente de, at den skeptiske latter, som religionssatiren spredte, virkede som en rust, der angreb selve samfundets grundpiller.

Ukendt kunstner: Tvekamp mellem oplysning og religion (1787). Tvekampen er her gengivet som en satirisk duel mellem den danske oplysningsmand August Hennings og den danske teolog Johan Christian Schønheyder. Begge parter anvender fjerpenne som våben. Det Kongelige Bibliotek.

Det var denne form for argumentation, der gjorde, at religionssatiren forblev underlagt censur indtil langt ind i 1800-tallet. Selv efter at administrationen af censuren var overgået fra kirken til staten, hvilket i de fleste nordeuropæiske lande foregik i perioden mellem 1650 og 1750, fortsatte censuren af religionssatire. Man kunne forestille sig, at de statslige myndigheder ville nøjes med at beskytte staten imod satiren, men de beskyttede i lige så høj grad kirken. For også de politiske magthavere betragtede religionssatiren som en trussel mod samfundsordenen, og også de mente, at det var nødvendigt at tøjle den.

Religionssatiren lod sig imidlertid ikke sådan tøjle. Tværtimod blev der trykt flere og flere religionssatiriske billeder i Europa. Ofte blev de trykt uden navn og trykkested, så myndighederne havde vanskeligt ved at spore deres oprindelse. Samtidig blev religionssatiriske bøger smuglet over landegrænser og solgt på illegale bogmarkeder, hvor mange af dem blev til veritable bestsellere. Ofte stod censurmyndighederne i det dilemma, at kulturkonsumenterne var særligt interesserede i at købe værker, der var underlagt censur. De måtte jo være særligt afslørende eller pikante, siden magthaverne havde så travlt med at forbyde dem. I praksis virkede censuren derfor ofte imod hensigten. Ofte var den mere befordrende end begrænsende for udbredelsen af de angiveligt "farlige" religionssatiriske værker. Denne utilsigtede effekt bidrog til, at religionssatiren voksede sig større end nogensinde i løbet af 1700- og 1800-tallet.

Det var dog ikke kun den illegale religionssatire, der voksede i denne periode. Samtidig med at forbudte satirer cirkulerede i den kulturelle undergrund, gjorde forfattere som Jonathan Swift og François Voltaire og billedkunstnere som William Hogarth og Honoré Daumier satiren til en værdsat kunstnerisk udtryksform. Endnu i dag opfattes perioden fra midten af 1600-tallet til slutningen af 1700-tallet ofte som den litterære satires guldalder, mens perioden fra midten af 1700-tallet til slutningen af 1800-tallet ofte anses for at være den billedlige satires guldalder. På trods af – eller måske netop hjulpet på vej af – den indædte klerikale modstand og den nidkære statslige censur blev religionssatiren i løbet af denne periode til et fænomen, man som europæer vanskeligt kunne undgå at komme i berøring med.

Undermineringen af den klerikale autoritet

Ikke overraskende var en væsentlig del af årsagen til den klerikale modstand imod religionssatiren, at den syntes at underminere den autoritet, som kirken og dens repræsentanter traditionelt var blevet tillagt. I dag er det ikke længere alment kendt, hvad denne klerikale autoritet oprindeligt beroede på – især ikke i de sekulariserede, nordeuropæiske samfund. Men i 1700- og 1800-tallet kendte mange endnu den bibelske fortælling, som gav kirken og dens repræsentanter en særstatus i samfundet.

Ifølge denne fortælling skal de gejstlige forstås som hyrder, der skal lede flokken (dvs. menigheden) til frelse. I Biblen omtaler Jesus sig selv som "den gode hyrde", der leder sine får (Johannesevangeliet, kapitel 10). Og inden han forlader jorden, overdrager Jesus hyrdeembedet til apostlen Peter: "Vogt mine lam" og "vær hyrde for mine får" siger Jesus til Peter (Johannesevangeliet, kapitel 21). Da Jesus desuden udpeger Peter til at grundlægge kirken, er dette traditionelt blevet fortolket således, at kirken har overtaget hyrdeembedet fra Jesus (Matthæusevangeliet, kapitel 16). Som Kristi stedfortrædere på jorden, skal de gejstlige altså lede, føre og styre de andre og således sørge for, at de holder sig på dydens smalle sti, som fører til frelsen i Paradiset.

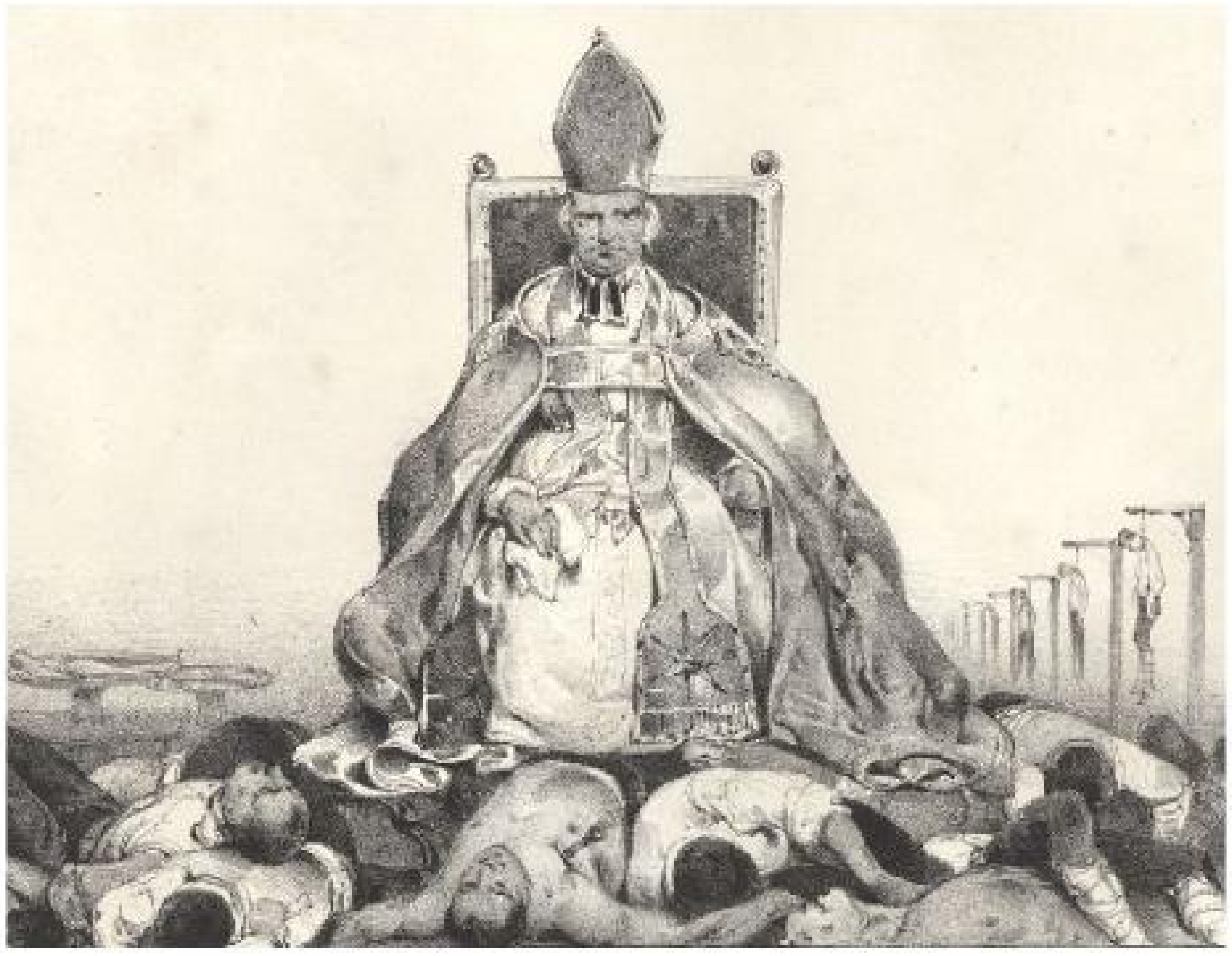
Denne traditionelle kristne rollefordeling mellem hyrder og får kommer bl.a. til udtryk i ordet pastor, som oprindeligt var den latinske betegnelse for en hyrde. I den klerikale jargon blev en pastor senere til en religiøs leder, som havde til opgave at lede en flok af troende. For regelmæssigt at minde de troende om, at Kristus i egen person havde etableret et autoritetsforhold, ifølge hvilket de gejstlige skulle lede, mens de troende skulle lade sig lede, udstyrede kirkerne deres pastorer med hyrdestave. De fungere-

de som synlige og håndgribelige påmindelser om, at der eksisterede et guddommeligt indstiftet hierarki, som tildelte den klerikale øvrighed en ledelsesautoritet og pålagde den kristne menighed at udvise ydmyghed og lydighed over for deres ledere.

Rafael: Kristus overdrager hyrdeembedet til Peter (1515). Med sin venstre hånd peger Jesus på nøglen til himmeriget, som han netop har givet til Peter, som er "den klippe" hvorpå han vil bygge sin kirke (Matt. 16:18-19). Med sin højre hånd peger Jesus på den fåreflok, som Peter (kirkens grundlægger) dermed får til opgave at lede til frelse i himmeriget. Viktoria and Albert Museum.

Det var denne klerikale autoritet, som europæiske religionssatirikere undergravede i løbet af 1700-og 1800-tallet. Efter den forholdsvis succesrige underminering af *frygten* for djævle og dæmoner, gik religionssatiren gradvist over til at underminere *ærefrygten* for klerikale autoriteter. Ved konstant at sætte billeder og fortællinger i omløb, som udstillede pastorerne som alt andet end de "gode hyrder", de udgav sig for at være, opildnede satiren sit publikum til at føle indignation og vrede over de autoriteter, som traditionen havde lært dem at føle ærbødighed og ærefrygt overfor. Gennem satirens linse lærte europæerne, at man også kunne *se ned* på de hyrder, som traditionen gennem mere end tusind år havde lært dem at se op til. Det satirens troldspejl viste dem var, at deres hyrder ikke fortjente at blive mødt med respekt, men snarere fortjente at høre deres latter eller mærke deres foragt. Mens den argumenterende religionskritik diskuterede legitimiteten af den klerikale autoritet, modulerede religionssatiren således snarere de følelser, som europæerne forbandt med klerikale autoriteter.

Ukendt kunstner: "Jeg er den gode hyrde, den gode hyrde giver sit liv for sine får – Jesus ifølge Johs 10." (1851). Pave Pius 9. viste sig ikke at være nogen god hyrde, da han brød sit løfte om at give oprørerne under revolutionen i Italien i 1848 amnesti. Billedet udstiller konsekvenserne i form af lig. Storm P. Museet.

Modstandens mulighed

George Cruikshank: ”Pull Devil, Pull Baker! or, Pastors versus Flocks” (1819). Fårene har rejst sig i protest og kritiserer deres hyrder med bibelcitater såsom: ”Ve jer, skriftkloge og farisæere, I hyklere! I æder enker ud af huset og beder længe for et syns skyld. Derfor skal I dømmes så meget hårdere” (Matt. 23:14). Ikke desto mindre kæmper de overvægtige præster stædigt for at få endnu flere fisk og endnu mere brød. Hyrderne er med andre ord blevet til grådige egoister.
© Trustees of the British Museum

Mens nogle satirer koncentrerede sig om at underminere den klerikale autoritet, var der andre satirer, der iscenesatte og heroiserede modstanden imod det pastorale regime. I en satire med undertitlen ”pastorer imod flokke” af den engelske billedkunstner George Cruikshank har fårene bogstavelig talt rejst sig i protest mod deres hyrder, som her er fremstillet som overvægtige – men fortsat grådige – pastorer. Den umiddelbare anledning til denne satire var, at Londons gejstlige havde fået gennemført en lov, som gav dem mere i løn. Men med anvendelsen af den traditionelle kristne rollefordeling mellem hyrder og får gør satiren det klart, at den aktuelle situation indgår i en mere end tusindårig forhistorie. I dette perspektiv er det bemærkelsesværdigt, at satiren hylder fårenes ulydighed. Her er det de indignerede og rebelske får, der har retten på deres side, mens de grådige pastorer måber over fårenes nye mod: ”Hvem skulle have troet, at fårene havde mod nok til at modsige os!!”, siger en af pastorerne overrasket.

På sådanne og talrige andre måder satte den antiklerikale satire nye billeder af modstandens mulighed i omløb. Anonyme satirer såsom

Ukendt kunstner: ”Forkæmperne for religiøs frihed strides med bigotteriets slyngler” (1829). Som en modig romersk soldat kæmper det oplyste menneske imod religionerne – her imod de tre monoteistiske religioner: jødedommen, kristendommen og islam.

”Forkæmperne for religiøs frihed strides med bigotteriets slyngler” iscenesatte dem, der gjorde modstand, som modige og beundringsværdige helte. Trods massiv modstand brød disse nye helte ud af rollen som ydmyge får i en hyrdes flok. Distributionen af denne type billeder var ikke alene med til at sprede en fornemmelse for, at det faktisk var muligt at sige fra over for religiøse autoriteter, institutioner og traditioner. Den var også med til at skabe en atmosfære af opbrud og ulydighed. Når andre kunne gøre oprør, kunne man måske også selv. Derfor var religionssatiren formodentligt medvirkende til, at europæerne i løbet af 1700- og 1800-tallet fremkom med stadig mere højlydte krav om mere frihed, lighed og selvbestemmelse – krav som var med til at udløse revolutioner i 1789, 1830 og 1848.

Den antiklerikale satire erstattede konsekvent traditionelle kristne dyder såsom ydmyghed og lydighed med nye moderne dyder som selvstændighed og mod. Talrige satirer opfordrede europæerne til at tage styring med deres eget liv i stedet for at lade sig lede af præsterne. De opfordrede således deres publikum til at træde ud af det, den tyske oplysningsfilosof Immanuel Kant kaldte for menneskets ”selvforskyldte umyndighed”. Denne selvforskyldte umyndighed var ifølge Kant en tilstand, hvori man endnu var som et barn, der ikke kunne stå på egne ben, men havde brug for at andre tog styring. Som voksen har man mulighed for at træde ud af barnets umyndighed, men på grund af frygt og bekvemmelighed var der ifølge Kant mange, der aldrig gjorde det, og de levede derfor i en tilstand af selvforskyldt umyndighed.

Immanuel Kant sammenlignede det umyndige menneske med et barn i en såkaldt ”Gängelwagen”, som var et slags gangstativ, man i samtiden placerede børn i, når de skulle lære at gå. Ifølge Kant blev mange afhængige af at have noget at støtte sig til, og de lærte derfor aldrig at stå på egne ben som de myndige, selvstændige oplyste mennesker, de havde mulighed for at blive.

At træde ud af denne selvforskyldte umyndighed var ifølge Kant ensbetydende med at blive til et oplyst menneske. Oplyst blev man med andre ord ikke gennem viden alene, men kun hvis man også havde det fornødne *mod* til at bruge sin egen forstand uden at lade sig lede af andre. Mange af samtidens religionssatirer havde et tilsvarende budskab. Også de opfordrede europæerne til at bruge deres egen forstand frem for at lytte til religiøse

ledere. Og de gjorde deres til at mobilisere mod i befolkningen ved hele tiden at fremstille billeder af protesterende får og modige soldater, der heroisk tog kampen op med de gamle klerikale autoriteter, der forsøgte at holde dem i en tilstand af umyndighed.

Religionssatirens massekulturelle gennembrud

I 1800-tallet nåede udbredelsen af den europæiske religionssatire sit foreløbige kulminationspunkt. I toneangivende lande som Frankrig, England og Tyskland dukkede det ene satiremagasin op efter det andet, mens de mest populære af dem – som f.eks. det engelske magasin *Punch* og det tyske magasin *Simplicissimus* – nåede ugentlige oplagstal på op til 100.000 eksemplarer. I en tid, hvor antallet af europæere var omtrent halvdelen af, hvad det er i dag, og hvor der ikke eksisterende elektroniske massemedier, dominerende satiremagasinerne derfor offentligheden.

Det var således i 1800-tallet, at religionssatiren for alvor fik sit massekulturelle gennembrud. I det meste af 1700-tallet havde religionssatiren været en fritidsbeskæftigelse for en forholdsvis lille gruppe af lærde fritænkere. Men i 1800-tallet blev religionssatire et fænomen, som millioner af europæere stiftede bekendtskab med. Var man europæer i slutningen af 1800-tallet, og boede man i en større by, så var det vanskeligt at undgå at støde på religionssatiriske billeder eller fortællinger.

Denne udvikling blev muliggjort af mindst tre faktorer. For det første lærte stadig flere europæere at læse. Analfabetismen blev stort set udryddet i Nordeuropa i den sidste halvdel af 1800-tallet. For det andet betød opfindelsen af cylinderpressen, at det blev væsentligt billigere at trykke tekster og billeder, og derfor fik de fleste europæere råd til at købe illustrerede bøger og magasiner. For det tredje svækkede den langvarige kamp for ytringsfrihed efterhånden den censur, der prægede store dele af det europæiske kulturliv indtil langt ind i 1800-tallet.

Kampen for ytringsfriheden

Kampen for ytringsfriheden var lang og sej. I Frankrig blev censuren ophævet og genindført adskillige gange og i adskillige varianter helt frem til 1881. I Tyskland blev censuren officielt ophævet i 1848, men i realiteten blev den videreført under andre navne. Det samme var tilfældet i England, hvor man brystede sig af at have ophævet censuren allerede i 1695, men hvor religionssatirikere alligevel ofte blev retsforfulgt for blasfemi, obskønitet, krænkelse af den offentlige orden eller tilskyndelse til oprør.
Efterhånden var der imidlertid flere og flere satirikere, som ikke ville finde

sig i den undertrykkelse af deres ytringsfrihed, som de blev udsat for fra myndighedernes side. Mens satirikerne i 1700-tallet som regel havde nøjedes med at vige udenom censuren, så gik mange af 1800-tallets satirikere åbent til modangreb på censuren. De udstillede den som en undertrykkende og formynderisk instans, der holdt befolkningen i en tilstand af umyndighed og dermed modarbejdede oplysningen.

I en anonym satire fra 1828 er borgerne eksempelvis blevet fremstillet som små børn, der jagter et uskyldigt A-B-C, alt imens censurmyndighederne jagter litteraturen i baggrunden. De umyndiggjorte borgere er tilmed placerede i den type gangstativer, som Kant brugte som en metafor til at beskrive det umyndige menneskes tilstand. Ligesom børn er de ikke i stand til at stå på egne ben. Ligesom børn er der visse billeder og fortællinger, de ikke kan tåle at se og høre. I modsætning til de umyndiggjorte borgere er censorerne på jagt efter den farlige litteratur. De er udstyret med sakse, hvilket var et udbredt symbol for censuren, da den jo klippede i tekster og billeder. De bærer desuden sorte jesuithatte, hvilket antyder, at det er reaktionære religiøse kræfter, der står bag censuren.

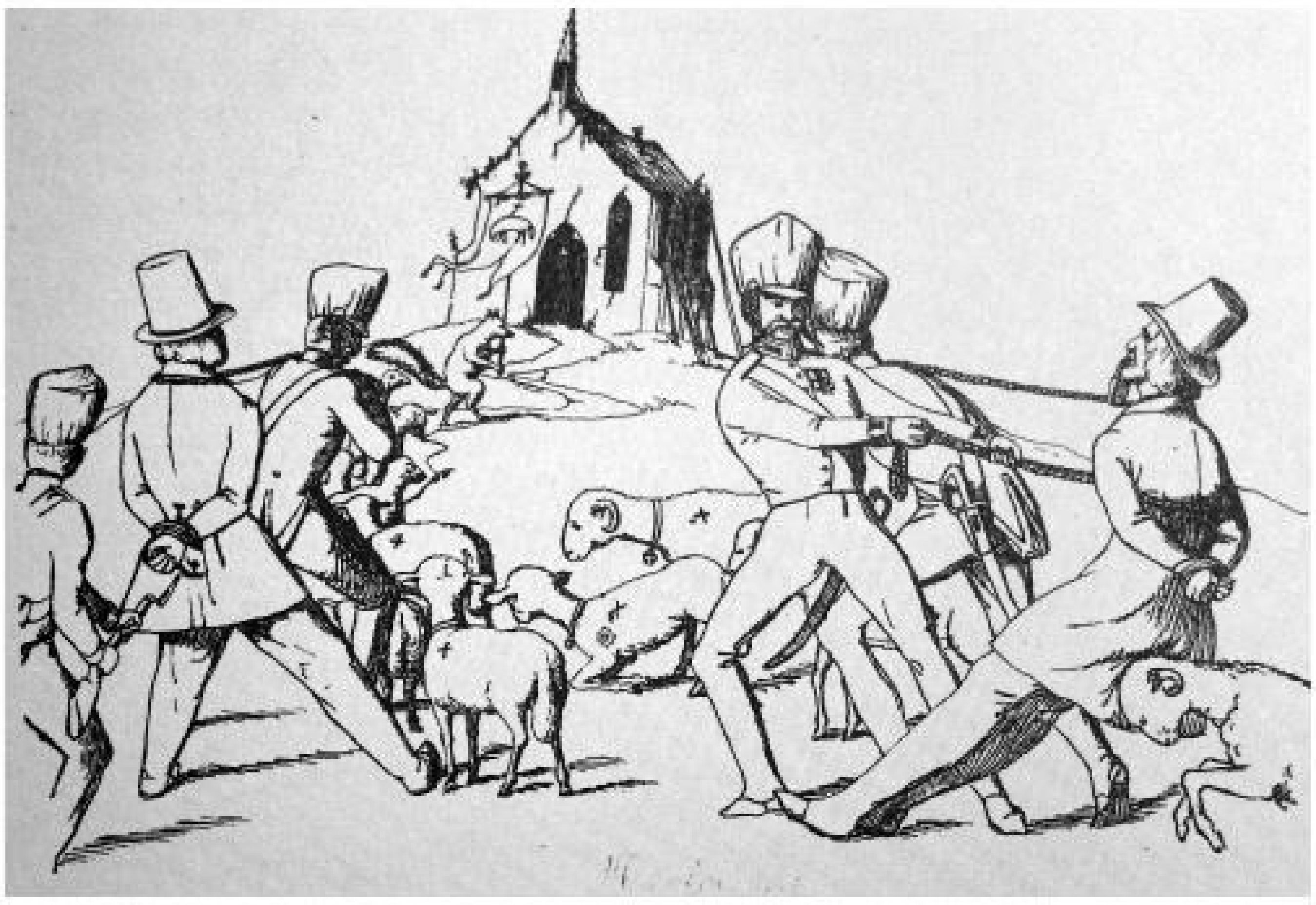

Ukendt kunstner: "Jagten på bogstaverne" (1828). Spotter censurens umyndiggørelse af befolkningen. Ligesom Kants umyndige menneske er borgerne placerede i hver deres "Gängelwagen". I baggrunden jagter censurmyndighederne den farlige litteratur. David Brass Rare Books.

Det var dog ikke kun de mest reaktionære religiøse fløje, der havde lyst til at klippe religionssatiren i stumper og stykker. Som nævnt betragtede både klerikale og politiske magthavere religionssatiren som et angreb på samfundets moralske og sociale orden. Derfor tog mange myndigheder ganske håndfaste metoder i brug overfor religionssatirikerne. Udover talrige konfiskationer af religionssatiriske værker og fængslinger af ulydige kunstnere udstedte myndighederne ofte så store bøder til dem, der solgte de farlige religionssatiriske værker, at det ruinerede dem.

Et udbredt satirisk motiv, som understregede, at myndighederne lukkede munden på befolkningen ved hjælp af vold og magt, var det såkaldte

hængelås-motiv. Med det fremstillede satirikerne diverse kritikere og dissidenter med en hængelås tværs gennem kæben. Eksempelvis viste en anonym tysk satire fra omkring 1843, hvorledes kritiske borgere først havde fået en hængelås gennem kæben og siden blev tvunget af ordensmagten til at følge i de lydige fårs fodspor i deres vej til kirken. Åbenmundede dissidenter, der ville gå deres egne veje, kunne ikke tolereres. At satiren bærer den ironiske titel "Hørefrihed" understreger det groteske i situationen yderligere: Friheden til at ytre sig er i realiteten blevet erstattet af "friheden" til at høre efter, hvad der bliver sagt. At lede flokkens "sorte får" på den rette vej er ikke blot et anliggende for religiøse ledere, men også for politiske magthavere. Når de gudløse udgør en trussel imod den eksisterende orden, så kan det ikke overlades til kirken at styre dem. Derfor blev religionssatirikere overvåget, tyranniseret og retsforfulgt af politiske myndigheder i de fleste – hvis ikke i alle – europæiske stater.

Ukendt kunstner: "Hørefrihed" (1843). Spotter indgreb over for ytringsfriheden i Preussen i 1840erne. To bagbundne borgere tvinges af bevæbnede betjente til at deltage i en procession, der fører op til en faldefærdig kirke. Den ene borgers mund er lukket med en hængelås. Geheimes Staatsarchiv.

Ikke desto mindre synes satiren også i dette tilfælde at have haft en vidtrækkende samfundsmæssig effekt på længere sigt. Ved at udstille censuren som en undertrykkende og umyndiggørende instans, som modarbejdede oplysningen – og ved i stigende grad at gøre dette i populære massemedier – bidrog satiren højst sandsynligt til at delegitimere den mere end 500-årige europæiske tradition for censur. Det er muligt, at den enkelte satires indvirkning på en veletableret samfundsinstitution som censuren har været lige så svag som en vanddråbes indvirkning på en sten. Men når den ene dråbe efter den anden gennem mere end hundred år lander på den samme sten, så er der til sidst hul i den. På denne måde var satiren formentlig medvirkende til, at den grund af legitimitet, som censuren havde stået på i århundreder, eroderede i løbet af 1800-tallet.

Mange steder var revolutionerne i 1848 ikke kun et opgør med udemokratiske styreformer, men også med umyndiggørende censur. De fleste steder var det dog først i århundredets sidste halvdel, at presset imod ytringsfri-

heden reelt lettedes. Satiremagasiner som det tyske Simplicissimus og det franske *L'Assiette au beurre* blev ganske vist stadig udsat for repressalier og retsforfølgelser, men den censur, der skulle godkende billeder før de blev publiceret, var ophørt, og det blev efterhånden muligt at gøre grin med det meste.

Religionssatirens sidste rus

Ikke overraskende var satirikerne hurtige til at udnytte de nye muligheder, som svækkelsen af censuren gav dem. Fra 1870erne begyndte en større gruppe satirikere således – for første gang i Europas historie – at gøre grin med det helligste af det helligste. I radikale satiremagasiner såsom *Freethinker*, der blev udgivet den engelske religionskritiker Georg William Foote, og i illustrerede bibelparodier som *La Bible Amusante* af den franske forfatter Leo Taxil, begyndte religionssatirikere nu at latterliggøre alt fra Gud, Jesus og Helligånden til Moses, Muhammed, Himmeriget og meget mere.

Paul Klenck: "Den evige fader" (1871). En af de første satirer der gør grin med den kristne gud. Han er her er hevet ned på et jordisk plan og fremstillet som en laset og langskægget olding med briller, stok og pibe. Det Kongelige Bibliotek.

Da censuren først blev svækket, holdt religionssatirikerne sig med andre ord ikke længere til den antiklerikalisme, som ellers havde domineret den europæiske religionssatire gennem århundreder. Nu nøjedes satirikerne ikke længere med at gøre grin med *forvalterne* af religionerne – dvs. kirken og dens repræsentanter – men kastede sig også over religionerne selv. Efter at ytringsfriheden havde fået bedre kår, blev de sidste tabuer således brudt i slutningen af 1800-tallet. Nu var der ikke længere noget, der var helligt. Nu kunne alt latterliggøres, og nu blev alt latterliggjort.

I nogle få årtier udlevede den europæiske religionssatire en befriende rus. I årtierne efter 1870 gjorde den grin med alt og alle, inden den – i løbet af de første årtier af det tyvende

århundrede – ebbede ud. Den langvarige og omfattende tradition for religionssatire i Europa syntes efterhånden at have udkonkurreret alle sine modstandere. Ingen var længere bange for djævle og dæmoner, og det var de færreste, der stadig opfattede deres præst som den hyrde, der skulle lede dem til frelse. Den afgørende magt, som satiren skulle udstille, syntes ikke længere at ligge hos kirken og kristendommen, men snarere i økonomiske forhold, i politiske ideologier, i nedarvede kønsroller osv. Derfor vendte de fleste satirikere sig imod sådanne emner i begyndelsen af det 20. århundrede.

Religionssatiren havde svækket sine historiske modstandere i en sådan grad, at de ikke længere besad den afgørende samfundsmagt, og således sejrede den europæiske religionssatire sig til sidst ihjel. Eller sagt på en anden måde: Under de dengang eksisterende forhold sejrede religionssatiren sig ihjel, mens den i dag – under forandrede forhold – oplever en renæssance og igen sætter problemer under debat.

LØGN & LATIN

UDVALGTE VÆRKER

StormP.
museet

Anonym Kunstner
Reformatorisk satire, 1. 4.-del af 1500-tallet
Kobberstik
Det Kongelig Bibliotek

I dette antikatolske værk fra Reformationens begyndelse kan man se kontroversen mellem Martin Luther og den katolske munk Johann Tetzel (1465-1519). Tetzel var i samtiden kendt for at sælge afladsbreve. Indtægterne herfra gik til at betale for byggeriet af Peterskirken i Rom. Det provokerede Luther så meget, at han den 31. oktober 1517 slog sine 95 teser op på døren til Slotskirken i Wittenberg. Teksten forklarer, hvordan Luther advarer de fromme tyskere om, at Vatikanet i virkeligheden ikke gik i forbøn for en hurtig passage gennem Skærsilden. Hegnet, som paven er ved at bygge i den venstre "flap", symboliserer Skærsilden, som den katolske kirke havde "opfundet", og på bagsiden kan man se, hvordan Luther vælter hegnet ned i helvedes flammer og dermed afliver ideen om Skærsildens eksistens. De mange bibelcitater på værket fortæller, at vejen til Paradis ikke går gennem klingende mønt, men gennem troen alene, og at det derfor ikke nytter at købe afladsbreve.

PSJ

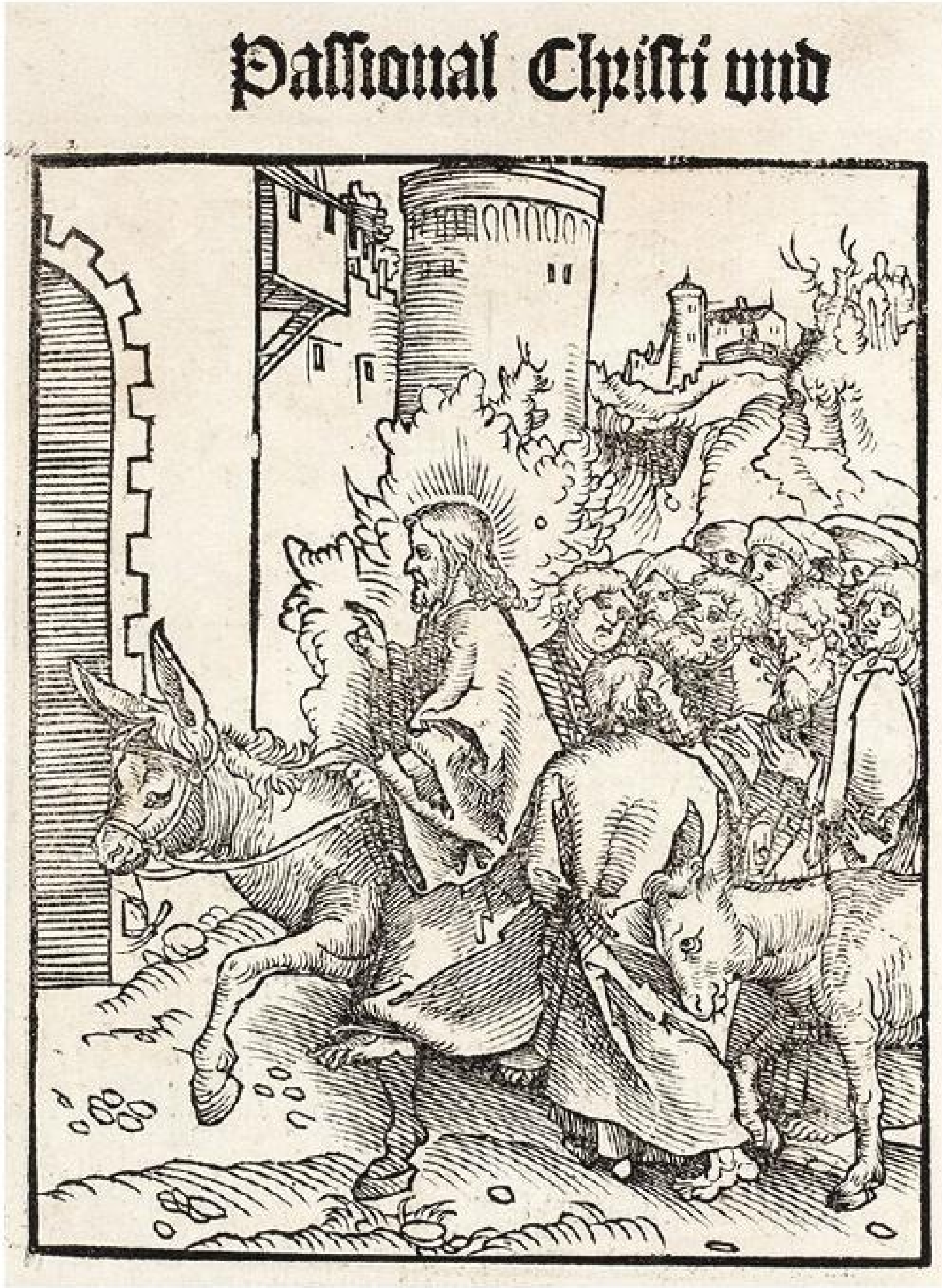

O heyliger vatter tuhe wehr
vnser fegfeuwr gilt nichs mehr.
We we we
Fegfeuwr
ABLASS.
Inhalt dieſer figuren.
BRIEF.
Der Papſt hatt einnen vnnterſcheidt od' wand gemacht, zwiſſchen der Hellen vnd dem Fegfeuwr; der Ablaß krämer Johannes Tetzel, hatt Geldt geſamlet ſolchen bau zu vnter halten. Doctor Luther erfaret dieſes, vnd warnet die fromen Teutſche, die ihm darum dancken; Stoſt mit der feder gemelten bauw vmb dieweil er nicht auf den Eckſtein Chriſtum gebauwet war; an welchem ſchaden ſie diſe hundert Jahr geflickt vnd doch nichts auß gerichtet haben, alſo iſt widrum worden (vnd iſt) höll vnd fegfeuwr nur eins. Hatt auch die Bibel von den kette erlöſt vnd jeder man offen für gelegt welche auch alles offenbar macht.
IOHANNES TETZEL.
Wiſſet daß ihr nicht mit vergänglichem Silber oder Golt erlöſet ſeit, ſondern mit dem theuren blut Christi 1. Pet. 1.

Chriſtus gibt vns auß gnaden frey,
den ablaß brieff kräfftig dabey.
Behalt euwr golt auf Erden.
Fegfeuwr, vnd höll, eins werden.
O ho du loſe macht
wo ſtehet nuhn dein pracht!
daß dich vmbſtoſt alß balt,
Ein feder ſchlecht, ohn gwaldt.
Gbe mit dein ablaß krämerey
in dein Fegfeuwr da handle frey.
Höll
drum darffſt nit mehr lauffē nach dem,
Gehn Rom oder jeruſalem.
O weh der groſe noth
vnser fegfeuwr iſt todt.

Lucas Cranach d.Æ. (1472 - 1553)
Passional Christi und Antichristi , 1521
træsnit
Statens Museum for Kunst

Reformationen satte gang i propagandaproduktionen mod den katolske kirke, og denne bog er et af de tidligste eksempler og et forbillede for andre satirer. Den udkom i 1521 med 26 træsnit af kunstneren Lucas Cranach den ældre med kommentarer af Philip Melanchton, Luthers gode ven og åndsfælle. En passional var en slags folder, som i ord og billeder beskrev Jesus eller de forskellige helgener. Den blev brugt til eftertanke for alle dem, der ikke kunne læse. Bogen er letlæselig og meget pædagogisk i sin udformning. Hvert billede af Jesu liv står overfor en afbildning af pavens liv. Her kunne man, selv hvis man var analfabet, nemt afkode budskabet. Paven levede i skørlevned, mens han egentlig burde lade sig guide af Jesu livsførelse. På den måde udstillede bogen den katolske kirkes dobbeltmoral og viste, hvordan kirkens overhoved havde fjernet sig fra den kristne levemåde, som Luther mente var den rigtige.

PSJ

Paſſional Chriſti vnd

Antichriſti.

Erhard Schön (1491-1542)
Djævlens sækkepibe, 1530 ca.
Des Teufels Dudelsack
Håndkoloreret træsnit
© Trustees of the British Museum

Vi kender alle tegneseriefigurerne, som i et dilemma oplever at have en engel på den ene skulder og en djævel på den anden. I dette værk går kunstneren et skridt videre og lader djævlen på billedet være den dominerende figur og munken bare et hoved, som djævlen bruger som instrument. Djævelen puster sin dårlige indflydelse ind igennem øret på munken, og ud af munkens mund kommer så den melodi, som djævlen ønsker. I overført betydning handler billedet om, at munke er under indflydelse af onde magter, og derfor bør den troende befolkning tage sig i agt for, hvad munke siger og gør.

PSJ

Anonym Kunstner
Djævel spis præster og skid landsknægte!, Midten af 1500-tallet
Pfvh Tevfel friss Pfaffen scheiss Landtknecht
Kobberstik
Statens Museum for Kunst

Satire der spottende opfordrer katolikker til at omdanne nogle af deres mange gejstlige til soldater. Flyvebladet gengiver en munter djævel med horn i panden og klør på tæer og hæle. Han er iklædt en kapuciner-munkekutte, og i færd med at spise tre jesuitter. Samtidig kommer der bevæbnede landsknægte (soldater) ud af hans blottede bagdel. Indskriften "Romæ" forneden angiver, at scenen skal forestille at udspille sig blandt katolikkerne i Rom. Titlen foroven og teksten forneden opfordrer djævelen til at spise præster, som der er nok af, og via sit fordøjelsessystem omforme dem til landsknægte, som der var mangel på i Frankrig. Denne mangel henviser til, at katolikker førte krig i Frankrig imod Henrik 3. af Navarra, som netop var blevet udnævnt til konge af Frankrig, da de ikke kunne acceptere at han var calvinist.

DMB

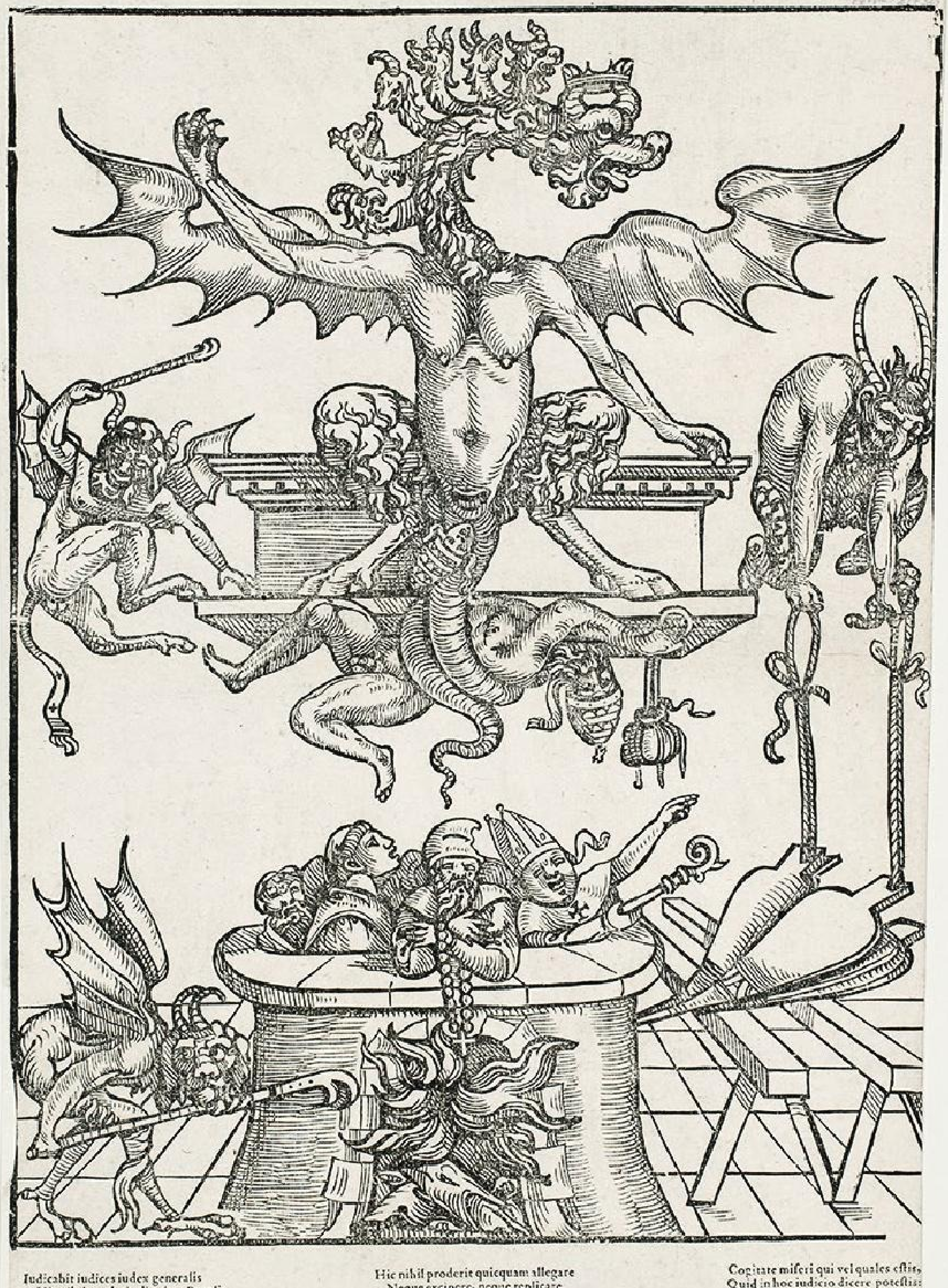

TEVFEL FRISS PFAFFEN SCHEISS
LANDTSKNECHT
PFVH
Ocha ſchon mein ich bin ein
prieſter :
Wie rupfſt ſo hart du knopf
du wueſter :
Ach lieber Mollfinck laß mich leben
Jch will doch ſelbs ein Landsknecht ge
ben
Roma
Ey nun friß, ey nun ſcheÿß du groſser teufel. Scheiß Landtsknecht her gantz tone voll·
findſt Pfaffen gnug noch one zweiffel : die braucht man yetz in Franckreich woll·
290

Tobias Stimmer, tilskr. (1539-1584)
Gejstlige i gruekeddel, Midten af 1500-tallet
Træsnit
Statens Museum for Kunst

Luthers fløj i religionskampen holdt sig ikke tilbage med at udstille katolikker. Her ser man, hvordan katolske gejstlige bliver pint og plaget af dæmoner og djævle. Placeret i en stor kedel mærker biskopper, munke og præster helvedes flammer omkring sig. Ilden under kedlen bliver passet af dæmoner, som med blæsebælg og ilddrager sørger for, at ilden ikke går ud. Foroven sidder en syvhovedet djævel med flagermusvinger og gedebukkeben. De syv hoveder refererer til det apokalyptiske bæst, der er et af tegnene på dommedags komme i Johannes' Åbenbaring i Biblen. I sin hale holder Djævlen en nøgen pave, som han agter at smide ned i kedlen til de andre gejstlige. I sin hånd holder paven en pengepung, som han tilsyneladende nægter at slippe, selvom hans liv hænger i en tynd tråd.
Motivet viser således, hvordan de grådige katolske gejstlige bliver straffet for deres synder.

PSJ

Vne ſemblable figure eſtoit peinte au temple des Iacobins de Geneue, au lieu dict Palais, des l'an 1401, laquelle auons imprimee auec les vers Latins qui y eſtoyent appoſez, pour monſtrer que ce n'eſt pas de maintenant que Dieu par ſa bonté infinie à inſpiré aux cœurs d'aucuns à cognoiſtre que le Pape & toute la Papauté eſt ſortie de ceſte horrible & monſtrueuſe beſte, aſſauoir le Prince de l'aſbime infernal.

Iudicabit iudices iudex generalis
Hic nihil proderit dignitas Papalis
Siue ſit Epiſcopus ſiue Cardinalis
Reus condamnabitur, nec dicetur qualis.

Hic nihil proderit quicquam allegare
Neque excipere, neque replicare
Nec ad apoſtolicam ſedem appellare,
Reus condamnabitur, nec dicetur quare.

Cogitate miſeri qui vel quales eſtis,
Quid in hoc iudicio dicere poteſtis:
Idem erit dominus, iudex, actor, teſti

Hec depinxit Iacobus Iaqueri de Ciuitate Taurini in pede montium. Anno Domini milleſimo quatercenteſimo primo.

Melchior Lorck (1527-1588)
Paven som vildmand, 1545
Radering
Statens Museum for Kunst

Dette værk af den danske kunstner Melchior Lorck er fyldt med symboler, som identificerer figuren som paven. I højre hånd holder han det pavelige kors med de tre tværbjælker. I venstre hånd holder han den pavelige nøgle. På hovedet bærer han den pavelige tiara. Alle disse symboler er lettere forvrænget. Tiaraen er toppet med en spiral af ekskrementer, nøglen er knækket, og korset er i virkeligheden en primitiv kølle. Ud over forvrængningen af de pavelige symboler, er paven udsmykket med æseløreer, hale og flagermus-lignende vinger. Nederst i højre hjørne sidder et monster og besørger ud over en pavelig bulle. På bullen står "Hold jer væk, Gud og mennesker, Jeg og Djævlen er herskerne."
Billede og tekst er en advarsel om, at paven i virkeligheden er i ledtog med Djævlen.

PSJ

AL ANDER HERSCHAFT IST VON GOT
ZVR HVLF DEM MENSCHEN IN DER NOT
ON SATAN VNDT SEIN BEPSTLICH ROT
SEINDT HERN ZV STIFTEN SVNDT VNDT TODT
DER BABST HEIST RECHT DER WILDEMAN
DER DVRCH SEIN FALSCHES SCHALCKES BAN
AL VNGLVCK HAT GERICHTET AN
DAS GOT VNDT MENSCHEN NICHT LEIDEN KAN.
1545
MART LVTHER D
HEBT EVCH GOT VNDT MENSCHEN FERREN
ICH VNDT TEVFFEL SINDT DIE HERN

Lucas Cranach d.æ. (1472 - 1553)
Munkeordenens fødsel og oprindelse, 1545
De ortu et Origine Monachorum
Kobberstik
Staatsbibliothek Berlin

Antikatolsk satire der spotter munkevæsnet, som var en katolsk opfindelse, protestanterne tog afstand fra. En dæmonisk Pluton, som ifølge den græske mytologi er underverdenens hersker, sidder på en latrin og føder eller skider munke. Han er omgivet af to jublende dæmoner. Munkene kommer ud sammen med afføring, og en af dem er blottet. Den ledsagende tekst forklarer, at Pluton engang fik et maveonde, "som om han var blevet gravid." Derefter pressede han, indtil han fik lettet trykket. Da han så resultatet, jublede han over at have født det onde. For de snedige slyngler, han var kommet af med, var værre end underverdenens dæmoner. Hvis de først samledes i hans rige, ville han selv blive forvist inden længe. Derfor sørgede han for at sprede dem ud over hele Jorden.

DMB

DE ORTV ET ORIGINE
MONACHORVM.

GEſtabat fœtum magna prurigine Pluto,
Plena venenati ſtercoris aluus erat.
Hoc tandem enitens ut laxo uentre profundit,
Non eſt materiæ ſimplicis illud onus.
Nanq́ cucullati dirupto podice fratres
Exiliunt, uaria ueſte, colore, animo.
Miratur Pluto portenta tot ædita ab aluo,
Miratur tantum ſe genuiſſe malum:
Et ſimul obtorto inſpiciens ſua pignora uultu,
Vulgus & inſuetum, progeniemq́ nouam:
Non equidem fruſtrà, video, mea uiſcera tanto
Dudum tormento mota fuiſſe, refert.
Ecce, malum peperj, lemures quod crimine, et omnes
Exuperat, Stygÿ quos tenet aula ducis.
Hei mihi ſi cunctos uno ordine, tempore eodem
Diſtineam, Regnis pellar ego ipſe meis.
Dixit, & arridens totum diſperſit in orbem
Tot Monachos, Mundi crimen, & exitium.

Iohannes Villicus.

Ex Bibl. Regia Berolin.

Lucas Cranach d.æ. (1472 - 1553)
Pavens fødsel og oprindelse, 1545
Ortu et Origo papae
Kobberstik
Staatsbibliothek Berlin

Antikatolsk flyveblad som gengiver pavens fødsel og opvækst. Formodentlig inspireret af *Ortus et origo monachorum*. I billedets venstre del fødes paven (genkendelig på sin tiara) og adskillige kardinaler af en behåret og grinende hundjævel med hale og hov. Paven kan genkendes på hans karakteristiske tredobbelte krone, den såkaldte tiara. Efter fødslen ser man, hvordan paven opfostres af tre hekselignende kvinder. I forgrunden vugges han, i midterpartiet ammes han, og i baggrunden lærer han at gå. Den ledsagende tekst, som er skrevet af reformatorerne Martin Luther og Philipp Melanchthon forklarer, at de tre kvinder er de tre furier fra den græske mytologi – Megara, Alecto og Tisifone – som repræsenterede misundelsen, hadet og hævnen. Paven er således ikke alene en djævels afkom. Han er fra barnsben blevet opfostret på og oplært i syndige egenskaber, som kirken definerer som dele af de syv dødsynder.

DMB

ORTVS ET ORIGO PAPAE.

Hie wird geborn der Widerchriſt
Megera ſein Seugamme iſt:
Alecto ſein Kindermeidlin
Tiſiphone die gengelt jn.
Mart. Luth. D.

Anonym Kunstner
Jesuitternes oprindelse og beskaffenhed, 1568
Suitarum origo et mores
Kobberstik
Staatsbibliothek Berlin

Anti-jesuitisk satire. Jesuiterordenen blev grundlag i 1534 for at bekæmpe protestantismen. Derfor blev den ofte latterliggjort af protestantiske satirikere. Her ses paven øverst som et stort svin udstyret med en tiara. Foran ham sidder en hund, og teksten forklarer, at jesuitterne er det monstrøse produkt af svinets og hundens parringer. Til højre for parret ses hvordan deres afkom bliver opfostret af tre furier, som er overtaget fra *Ortus et origo papae* fra 1545. Til venstre for parret beder katolske gejstlige til, at fødslen af jesuitterne går godt. I midten til højre ses, hvordan jesuitterne senere oplæres af en hund og et svin. Afføringen i skolen og på pavens tiara henviser til jesuitternes uhumske syndighed. I kirken til venstre skænder de Luthers grav. Nederst til venstre driver Jesus en dæmon ud af en besat og fører den over i svin. Til højre bliver en digter, der har skrevet flyveblade imod protestanterne, angrebet af hunde.

DMB

SVITARVM ORIGO ET MORES.

1891,2468

EX cane facta parens effudit ſcropha Suitas,
Scropha gerens triplicem gemmis, auroq; coronam,
Et ſacram vittam, Romani inſignia patris.
Tantus honor Suibus Romæ eſt. Nam tempore noſtro
More ſuum proceres Romani viuere gaudent.
Inde adeò Scrophæ (quod vix eſt credere) ceſſit
Cura ſacræ ſortis, rerumq; immenſa poteſtas.
Arcebat templis gens relligioſa Subulcos,
Quæ ſpacioſa colit fœcundi flumina Nili,
Quin &, quæ Scythiæ ſeptem ſubiecta trioni eſt,
Gens effrena ſues, ſetis horrentibus hirtos,
Non aluit, iuſſitq; procul regione moneri:
At Latio in magno, atq; vndantem ad Tybridis amnem
Templa tenent rerumq; ſues moderantur habenas.
Vſq; adeò eſt ſuibus regnandi dira cupido.
Quin etiam leges audent, moremq; ſacrorum,
Orbe alio poſitis, magno præſcribere faſtu.
Hinc ſunt (ſi dubium eſt cuiq;) gens fœda Suitæ,
Qui noſtro orbe vagi, fraudes & callida furta
Gentibus intentant miſeris. Sunt agmina paſſim
Maxima, nec mirum eſt: vno Sus edere partu
Fœta ſolet prolem numeroſam in luminis oras.

Nunc ortus gentis primos, moresq; ſiniſtros
Expediam, & miras deſcribam carmine fraudes.

A. Vrgebant nuper maturi pondera ventris,
Menſibus exactis, Scropham, quæ corpore feſſo
Puluino incumbens Lucinam in vota vocabat.
Cardinei fratres, quos triſtis cura coquebat,
D. Aſtabant parienti, & plurima vota ferebant.
His aderant Myſtæ, redimiti tempora vittis,
Et monachorum ignaua cohors, quæ vertice nudo
Serta gerit, raſo crine à tonſore relicta.
B. Pone canis Scrophæ ſtabat, mæſto ore maritus,
Quem lupa (concubitus certum eſt, canibusq; lupisq;
C. Eſſe ſuos) peperit, meruitq; Auia eſſe Suitis
Parte alia Eumenides, Erebi de ſedibus imis
Emiſſæ, implicitos quæ nectunt crinibus angues,
Hortatu crebro inſtabant, vteriq; potentem
Orabant diuam, parienti mitis adeſſet.
Nec mora: dum pendent animis trepidantibus omnes,
Spemq; metumq; inter dubij, Lucina dolores
Leuijt, & fecit finem exorata laborum.
Naſcitur ergò genus miſtum, prolesq; triformis,
Et vitam accipiunt, turpiſſima monſtra, Suitæ.
Queis canis os, & terga Suis, ſed cauda lupina eſt.
Nam patrem & matrem referunt, Auiamq; Suitæ.

E. Mox vbi Tiſiphone, cui ſtant pro crinibus angues,
Prolapſos vidit fœtus, blanda oſcula paruis
Fixit, & in gremio fouit complexa Suitas,
Serpentesq; ori inſertans, pro lacte venenum
Inſtillauit, & occultum in præcordia virus,
Vipereamq; animam immiſit, cæcumq; furorem.
Interea paucis curſum peragentibus annis,
Quando ætas matura (Suum citò corpora creſcunt)
Aduenit ſtudijs & moribus apta regendis,
Rectores doctos conquiſiuère parentes,
Qui natos informarent, ſpem gentis, adultos.
Mox datus eſt Cynicus, natas qui traderet artes,
Et morum cenſor, morum præcepta doceret,
Ille Sophos olim Cynicos, quid moribus aptum,
Edocuit, curaq; viros exercuit omni,
Huic datus eſt conſors Epicuri de grege porcus,
Partem opere in tanto vt fidus præceptor haberet.
Hos ambos arcta conſanguinitate propinquos,
Et peregrè accitos precijs iuſſere parentes

Sed iam tempus erat pulchris orſum dare cœptis,
Quando parens conceſſit haram lectoribus amplam,
In cuius (ceu ſumma ſcholis tenet atria doctor)
F Suprema Cynicus faciebat verba cathedra,
Latratuq; alto præclara reperta docebat,
Qua ratione alijs ferrato dente nocere,
Et ſæuis poſſent conuicia dicere verbis,
Ceu genus acre canum, rabioſaq; turba latrantum,
Dente minatur, & infligit fera vulnera morſu.
Scire cupis, qui ſint mores, quæ vita Suitis,
Diſce memor, qui ſint doctores, atq; parentes
Certius haud alijs poteris cognoſcere ſignis,
Iracunda, canis, qui murmura vocibus edit,
Eſt genitor: Cynicus, morum præcepta Magiſter
Præſcripſit, multaq; inſignes reddidit arte,
Qui Cynicos docuit quondam, & de nomine nomen
Iuſſit habere ſuo, quod iiſdem moribus eſſent,
Atq; canum ingenium turpiſſima vita referret.
Omnia carpebant, facilemq; in iurgia linguam
Soluebant, ſæuo facientes vulnera dente,
Nec pudor vllus erat, miſcebant corpora vulgò,
In triuijs, quoties ſuadebat fœda voluptas.

G. Inferiore loco, porcus grunnitibus aures
Implebat, rauca perrumpens atria voce,
Nempe voluptates, ignauaq; ocia vitæ,
Sus ſuadet ſuibus, quin & docet ore ſolutos,
In quascunq; velint partes, iactare manipios,
Et cœno corpus merſare, & condere ſtercus
In ventrem, atq; ſimul graueolentem haurire paludem,
Iam reputa, quem concentum grunnitus, & aſper
Latratus faciant, quamq; illabantur in aures
Suauiter, & paribus duo murmura vocibus edant.
Voce tamen porcum ſupra eſt, & corpore toto,
Latratuq; ſuo, canis improbus, omnia complet.

Ergò vt corporibus referunt vtrumq; parentem,
Sic æquant animo, & quiddam commune Suitæ
Traxerunt, quod iam corpus conflatur in vnum.
Hic poſtquam inſignis monita acceſſère Magiſtri,
Naturæ dotes (primis aſſueſcere ab annis
Vſq; adeò multum eſt) ſeſe exeruère benignæ,
Temperiesq; è diuerſis miro extitit ortu.
Namq; ut cum frigus ſiccumq; humorq; calorq;
Temperiem ſumpsère, datur diuerſa videre
Multarum rerum ſimulachra, è ſeminis hauſtu
Non vno, & diſcors concordia fœtibus apta eſt:
Sic è diuerſis animantibus apta Suitis
Temperies enata, tot orbi monſtra reliquit.
Nam quod progenies haud inficianda parenti
Iſta ſit, euincunt mores, artesq; paternæ.
Patris habent illud, quod ducunt blanda Suitæ,
Vtq; canis menſæ allatrans blanditur herili,
Atq; abigit morſu ſocios, vt ſolus ametur:
Sic noſtri ſeſe arte canes magnatibus vltrò
Inſinuant, aditusq; petunt ſuper omnia molles,
Inde eſt, quòd Regum blanda ſibi voce fauorem
Conciliant, fictoq; tenent ſermone potentes,
Occulta ſiquidem verborum indagine cingunt,
Et tacita ignaras implent dulcedine mentes.
Exin latrantes miſcent odia atq; furores,
Et faciunt morſum, facta atq; infecta loquentes,
Innocuosq; pios fictis rationibus vrgent.
Donec eos culpæ expertes in vincula trudant,
Egregiasq; animas, quibus eſt cuſtodia verbi,
Obijciant certæ morti, nil tale merentes.

Tum verò ſenſim fallax natura pateſcit,
Ingeniumq; lupi, (pater eſt de gente lupina.)
Vt lupus inſidias molitur ouilia circum

Ingluuiem illorum. Iam nunc ſpoliare ſodales
Intendunt Monachos, proprioq; expellere nido,
Ceu quondam exenſit vulpem ſylueſtris Echinus,
Cui ſuis eſt roſtrum, & tereti mucrone ſagittæ
Terga horrent armata, & plurima ſurgit arundo.
Is poſcebat opem vulpis, recipiq; petebat,
Frigoris impatiens glacialis tempore brumæ.
Excipit hoſpitio vulpes rerum omnium egenum,
Et ſæuum admittit medijs penetralibus hoſtem.
Ille ingreſſus, humi ſeſe in ſua terga volutat,
Multiplici nexu teretem collectus in orbem,
Nec monitricem audit, ſed ſpinis pungit acutis,
Vimq; addens maiorem, è notis ſedibus actam
Longè arcet, valido occludens munimine poſtes,
Inſuper inſultans, dicteria illudere gaudet
Improbus, & vacua poſſeſſor regnat in aula.
Haud alia hoſpitium violant ratione Suitæ,
Qui pulſos proprijs cogunt excedere regnis,
Ab miſeram gentem, Monachos furtimq; ſubintrant,
Et factis addunt immitibus aſpera verba.
Ergò Sues etiam exagitat (quis credere poſſet?)
Auri ſacra fames & amor ſceleratus habendi.
Nec ſolis inhiant opibus, ſed ad infima trudunt
Tartara deceptas animas. (ô ſurta nefanda.)
Dum vera inuoluunt tenebris, & dogmata fuco
Mendaci pingunt Cæleſtia, fictaq; veris
Subſtituunt, & falſa Papæ documenta tuentur.
An quiſquam neget eſſe Lupos, qui viuere rapto
Sueuerunt, ouium velantes corpora pelle,
Et cor mentito cultu crudele tegentes,
Venturos noſtro quos vidit tempore CHRISTVS,
Vtq; cauere iubens? Ergò vitare memento.
Atq; omni ſtudio gentem effugiſſe nefandam,
Qui pius es, patrijq; affectas gaudia Cœli.

H. Matris habent proprium, quod ſordida corpora cœno
Immundi merſant, conduntq; in viſcera ſtercus.
Namq; vt delitias cùm quærit, amica luto ſus
Euertit roſtro (turpe eſt fœdumq; relatu)
Quod facili torno poſt ſepem ruſticus audax
Erigit in turrim, ponens noua prandia porcis:
Sic magè Pontificum delectant fœda Suitas
Stercora, doctrinæ quàm limpida flumina puræ,
Quam temerant ſcelerum artifices, ſpernuntq; ſubire
Coniugium, certiq; tori ſeruare pudorem.
O ſanctos, caſtosq; Sues, commercia vitant
Coniugij, & malunt alienum ſcandere lectum.

I. Eſt etiam, quod habent commune ab vtroq; parente,
Quòd morſu, rabies ſi quando exegit edendi,
Corpora diſcerpunt, rictumq; in cæde cruentant,
Ceu nuper ſacrata errantes ſede. Lutheri
Membra in diuerſum trauère, effoſſa ſepulchro,
Et ſanctos turpi lacerarunt carmine manes.
Nempe ut demonſtrent, quæ membra ſecentur ab arte,
Exercent lanienam, et dentem in vulnere figunt.
Tanta nouis medicis induſtria in arte ſecandi eſt.
Pro cultro dens eſt, lacerantq; quod arte ſecandum
Oſtendunt, vſu quibus eſt ars cognita longo,
At quantum eſſe putas facinus, lacerare ſepultum
Corpus inane animæ? Græci ſic Hectoris olim
Tela cruentabant ignaui in corpore ſtrato,
Conſpectum viui qui non ſufferre valebant.
Non hinc vllus honos, non gloria prouenit vlla.
Nam veluti promptum eſt, iam vincere lumine caſſum,
Sic nullam aſſequitur talis victoria laudem.
Viueret ô vtinam indomita virtute Lutherus,
Tendere tot poſſet contrà, ac tela excipere vnus,
Mactaretq; Sues, ac telo ſterneret omnes:
Ceu quondam Alcides immanem ſuſtulit aprum,
Arcadicis qui damna dabat vaſtator in agris

Quid dicam, quanto irarum Sus fluctuet æſtu
Sylueſtris, ſpumas quoties agit ore cruentas?
Quæ ſimul ac medijs proſpexit ſaltibus hoſtem,
Irruit, immitesq; animos in pectore verſat,
Nec prius abſiſtit ſtimulis, niſi morte perempta
Aut cadat, aut hoſtem proſtratum extendat arena
At noſtris maior vis eſt, rabiesq; Suitis
Addita, quorum omnes imo ex Acheronte phalanges
K Corda obſeſſa tenent, quas CHRISTVS iuſſerat olim
In porcos migrare, atq; illic regna tenere.
Sed meritas tandem rabies dabit improba pœnas,
Cocyti ſtagno ardenti ſtygiaq; palude,
Quas grex ille dedit porcorum, qui ipſe paludi
Immiſit ſeſe ſtimulis furialibus actus.
Quid ſequar vlterius? tandem inuenêre Poëtam
Porcellum Porci, qui magnis laudibus omnes
Euehat, & linguam venalem accommodet illis:
Talis erat Macedum Regis qui geſta canebat
Chœrilus, inculto verſu lucra ampla ſequutus,
Et fœdo gaudens porcorum viuere ritu.
Hic verò noſter furiata mente Poëta,
Iam dudum totus migrauit in ora Suitæ,
Ceu quondam ſocij (Circe hos decepit) Vlyſſis
In porcos immigrarunt poſt pocula ſumpta.

Sed mihi nunc tecum res, ô inſane Poëta,
Inuentor ſcelerum, ſeclìq; infamia noſtri,
Qui præceptorem inſigni pietate Philippum,
Defunctum & nil debentem mortalibus vllis,
Arte illa laceras, quam tradidit ante Philippus.
Nec, qui viuit adhuc, viuatq; optamus, Eberus,
Diſcipuli effugit morſus, rabiemq; caninam.
Has ne memor ſoluis grates? hæc præmia reddis
Perfide, nec mentem merita immortalia tangunt?
Ah pereat, quicunq; poteſt odiſſe Magiſtrum,
Et laqueus Iudæ ſit torques aureus illi.
Non te ignorari confidentiſſime credas,
Leucorea, ſcimus, quæ furta pararis in vrbe
Alter ut Autolycus, furtum ingenioſus ad omne.
Iam dudum nodo tua guttura fracta putabam,
Eliſamq; animam per nexos turpiter artus
Exhalaſſe atq; indignantem abyſſe ſub vmbras.
Nec te morte alia norat periſſe Philippus,
Quando dolens (nam te complexus amore fouebat)
Narrabat ſocijs, ceu nuncia fama ferebat,
Te pendere, manus ambas poſt terga reuinctum,
Cœlum & terram inter medium, & dare fercula coruis,
Arbore ferali, ternis tranſuerſa columnis
Quæ iacet, & ſedem coruis dat hiantibus altam.
O felix, Iudæ ſi te mors antè tuliſſet
Quàm fieres Iudas, qui rupto viſcera ventre
In terram, pendens, multo cum ſanguine fudit.
Quo tamen inductus precio, committere tantum
Es ſcelus auſus, vt æternis offerre periclis
Non dubites ipſum te, & certæ opponere morti?
Nunc tandem patriæ ſi qua eſt reuerentia caræ,
Quæ tibi, ne perſtes cœptis, hortatibus inſtat,
Si qua tibi pietas reſtat, ſi cura ſalutis
Vlla tuæ eſt, dudum inſtanti te ſurripe cladi,
Indq; viam redeas, aliamq; aſſumito mentem,
Ne tua fortè canes, quos inter plurimus errat,
Viſcera diripiant, merſis in corpore roſtris,
L. Ceu mordacem olim, & ridentem cuncta Sophiſtam,
Qui cultus, & ſacra Deum lacerauerat antè,
Diſcerptum latus paſſim ſparſere per agros.
Heu fuge crudeles pœnas, teq; eripe flammis
Aeternis, neq; iuſſa admitte inuitus ad aures:
Auxilium promtum eſt his, qui meliora ſequuntur
Conſilia, & monitis nunquam parere recuſant.

Anonym Kunstner
Den militante kirke, 1569
Ecclesia Militans
Kobberstik
Staatsbibliothek Berlin

Antiprotestantisk satire. Gensvar til *Suitarum origo et mores* fra 1568. Den øverste del bygger på Johannes' Åbenbaring, kap. 12. Til venstre kvinden som "klædt i solen" fødte en søn. Foran hende står dragen med syv hoveder parat til at spise ham. Over dragen redder Gud sønnen. Bag Gud angriber Ærkeenglen Michael dragen. Bag dragen ses et optog af protestanter (dragens tro følgere). En af dem sætter en fjer i enden på dragen, og teksten forklarer, at det er sådan, protestanterne forfatter al deres "løgn og list". I midten til venstre ses en kirke, som hærges af svin. Til højre for kirken er en gruppe misskabninger på vej ind i kirken. Blandt dem er der et svin med Luthers hoved (nr. 30). Nederst til venstre overdrager Jesus nøglerne til paradiset til Peter (Matt. 16). Nederst til højre ses den babylonske skøge ride på dragen med de syv hoveder. Hun tilbedes af protestanter.

DMB

✠ EC·CLE·SIA ✠ MI·LI·TANS. ✠

1891. 2472

Ein wunderbarlicher gegenwurff/ der Euangeliſchen Fürbildung/ was yetziger zeit/ die ſtreitbar/ heilig/ Chriſtlich kirchen/ von allerley Ketzern/ jhren ertzfeinden vnd zierlichſten widerſachern/ duldig erleide/ vnnd durch Gottes Gnad vberſieht. Auß heiligen geſchrifften/ auch wunder geſchichten zůſamb geſtellt/ vnd dem Adiaphoriſtiſchen Feürwerck/ vnd Martiniſchen Triumphsgedicht/ So ſie Anno 1568. dem friedgierigen Bayerland zů ſpott in Truck gefertigt/ entgegen geſetzt. Durch F. Ioann Nas Minoritam, quatenus oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcant.

1\. Thim 3. 4. Paulus der heilge Gottes knecht/
Beſchriben hat deutlich vnd recht.
Wie ſtarck die Chriſtlich kirchen ſey/
Auch jr anſtöß vnd feindt darbey.
2\. Thim 3. Sunderlich vnd die letſten zeit/
Oder vom Jüngſten tag nit weit.
Mat. 13 Zů dem durchauß die heilig Bibel/
Beſchreibt ſie gründtlich biß zům gibel.
So kumbt hierzů / auch die Natur/
Ariſto. Der nie ohn vrſach/ was entpfür
Co. Li coſt. Dann ſie durch groſſe wunder pflegt/
Den willen Gottes deuten recht.
Der Adi aphoriſt. Auß wölcher die newen gedicht/
Als Ketzer fündt werden gericht.
Wie deß gemehl ... ſum/
Erklert durchauß/ rein vnd vnd vmb
Wiltu es nun gründtlicher lernen/
NB So merck fein auff die ziffern.
Sihe ſie an/ ... eins vmbs ander/
So wirſtu mercken ſeltzam wunder.
Der heilig Joannes außerwölt/
Ein Conterfet vnd bild erzölt.
Vns allen zů derlehrnung.
In bůch der offenbarung.
Apoc. 12 Ein weibsbildt ſchwanger vnd vmbgeben/
Mit freud vnd leid zielich darneben.
Das iſt die ſtreitbar kirch fürwar/
Der Trach vnd die gantz Ketzer ſchar.
Sein jr all feindt vnnd gar zů wider/
All kirchenzir/ ſtürtzens wider.
Mit vollem hauffen ... /
Hievon in der Fallen ſie ein/ nach luſt deß ſchifers.
Deß ſchiferhawers Luthers ſinn/
fünfften Vnd nach Außpurgs Confeſſion.
Centuria Die ſemptlich all ſant Peters hert/
ꝛc. Verfolgen hie auff diſer erde ꝛc.
1\. Diß weib/ die kirchen in der wüſten/
Den Mon/ die welt trittet mit füſſen.
Ro. 13. Chriſtus jr haupt/ die zieren thůt/
Ephe. 1. Mit Sonnen glantz/ mit ſeinem blůt.
Eſa. 17 Zwen Adlers flügel ſie vmbgeben/
Verſtehe den weyſſagenden glauben.
Der ſich außbreit in alle welt/
Ro. 1. In alle ſprachen außerwölt.
Apoc. 7. Deß Adlers macht/ vnd Keiſerthumb/
Merck auch darbey in einer ſumm.
Jr dryfache Kron zwölff ſtern hat/
Zwölff warzeichen auß Gottes that.
Darbey man ſie kan wol erkennen/
☞ Vnd ſie die waren Kirchen nennen.
Von diſe Sie iſt 1. einig vnd darzů 2. heilig/
12 war 3. Catholiſch vnd 4. Apoſtoliſch.
zeichen 5. Auch ordenlich / die 6. allt gewiß/
beſihe 7. Beſtendig vnd 8. demütig.
nach leng 9. Warhafftig vnd 10. gehorſam gern/
die ander 11. Täglich pflegt ſie zů opffern.
predig in 12. Die Arch deß bundts ſie bey jr hat/
vnſern In jr ... frů vnd ſpat.
12 predig Ob jr da ſchwebt der heilig Geiſt/
vom Sa Der ſie in alle warheit weiſt.
crament. 2. Vor jr ſchoß auß der grimmig Trach/
Joh. 14 Ein groß gewäſſer auß ſeinem rach.
Apo. 17 Das ſein vil völcker fleiſch vnd blůt/
Bewegt auß ſeinem vbermůt.
Wie es ſich dann ſeitlich anſpan/
Da Gott erſchůff im anfang.
Gen. 2. Die kirchen älter im Paradeiß/
NB Verbott jn da/ auch etlich ſpeiß.
Das merckt der Trach die alte ſchlang/
Nam neid mit liſten in ſein wang.
Vnd fieng an aller Ketzer ſpil/
Vrſprung/ vnd blůtvergieſſens vil.
Durch argliſtige freyheits wort/
Sapie. 2. Gebar der Neidhart/ todt vnd morde.
Des neides er noch kein end gemacht/
Gene 3. Dem weib er ſtets nach ferſen tracht.
3\. Aber Gott lob im höchſten Thron/
Dem Himliſchen Vatter fron.
Der diſem weib thůt ſchirm geben/
Apo. 12 Vnd dempfft den Trachen auch darneben.
4\. Sein waſſerblaſen die ſchnöde welt/
Num. 16. Verſchlickts erdtrich mit Roß vnd zelt.
Pſa. 105 5. Der frawen frücht/ die Chriſten zart/
Joh. 14 Zů Gott haben ſteg / weg vnd dfart
Damit ſie der Trach nicht erdapt/
Wie er begirlich/ nach in ſchnapt.
Nach jm zeucht er mit langem ſchwantz/

Zwen köpff/ drey hörner vnd vier füß/
Zwölff klawen hatts/ zwů langer drüß.
Beſtia Luthera na. Das fürnemen die Predicanten/
Darbey man ſpürt was ſie nur maingen.
Ja was ſie lehren oder ſchreiben/
Was thůn ſie mit Chimera treiben.
Iſt als monſtroſum erlogens gedicht/
Anfencklich hatts Löwens geſicht.
Pfuchts geifert wie die Katz vnd Lüchſſin/
Schleicht offt tückiſch recht wie die Füchſin.
Blöckt letzlich wie ſtoſſende Böck/
Vnd früchtet wie die dürren ſtöck.
2\. Thim 3. Felt vmb ſich wie ein Krebs am endt/
Schadt wie ein Scorpion behendt.
☞ Diß thůt falſch lehr/ in wenig friſten/
Nach art der Adiaphoriſten.
9\. Nicht beſſer ſein die Flacianer/
Spengler/ Ertzhund vnd Jacobander.
Welche zů hülff dem Trachen kummen/
Pſa. 72 In Himel legens jre zungen.
Vnd wüten wider Gottes freündt/
Keins heilthumbs wirt von jn geſchont.
Sie würffen gern in himel nein/
Nemen der kirchen güter ein.
Gleichwol ſie ſein geneigt darbey/
Silvanus Zůr Calviniſchen ſchwürmerey.
gibt zeü 10. Noch hat es ein ſtaffel zům grundt/
gnuß. Darein der Gottloß wann er kumbt.
So wirt er gar vnſinnig zwar/
Wie Furiae mit ſchlangen har.
Nacket gleich wie die badmägdt gehn/
Die widertauffer hie bey verſtehn.
Von diſem heer / der Secten rott /
Vons Trachens zucht/ die kirch leidt nott.
11\. Folgents ſihe an deß Münſters thurn/
Joh. 11 Bawfällig gemacht/ mit ſampt der vrn.
Ezech. 9 Mit Creutz vñ Thaw/ er iſt gemerckt/
Mat. 16 Das Chriſtlich leiden jn hatt geſterckt.
21\. Vnd jhn auff gůten felß gebawt/
Prove. 18 Selig iſt der ſo jm vertrawt.
Aber ich můß beklagen ſchier/
Mit Dauid wie das ſey verwüſt.
Der Weinberg auch der thurn ſein/
Zůriſſen durch die wilden ſchwein.
12\. Zůbrochen haben ſie all thür/
In kirchnen/ vnd das wol noch mehr.
13\. Das heilthumb deß Altars zůtretten/
Darzů ſie hat der teüfel betten.
Liß des Wie Chriſtus ſolchs hat weißgeſagt/
teüfels Vnd vber diſe ſchweinhart klagt.
diſputa 14. Schaw wie ſie der Heilgen gebein/
tion mit Mit den rüſſeln/ machen vnrein.
Luther 15. Den Tauffſtein vnd das Sacrament/
Mat. 7. Habens geriſſen von der went.
24\. Vnd wülen recht/ als wilde ſew/
Gleichwol es iſt ein ſchweins art new.
☞ Im Sachſner Witberg wolgeplagt.
Wie ſolches auch Galatiſch klagt.
Mercks Dann newlich dſew / hundt wölff gehöckt/
Meier/ Haben auch jre art erſtreckt.
ſtincket Als ſewiſch/ wölfiſch vnd hündiſch/
ſein deß Dann wol ſys ſein/ ſagen ſies friſch/
ne eyer. Wie Chriſtus ſprach an einem ort/
Cavete à Gleich wie das hertz/ ſo laut das wort.
falſis pro Nicht beſſer hetten ſie können ſich/
phetis. Abmalen / dann mit dem gedicht.
Luce 6 Dann es hilfft ja die warheit frey/
Vnd der Naturen fantaſey.
Gewiß die Predicanten zart/
☞ Haben der dreyer vögel art.
Der ſew/ der wölff/ vnd auch der hunde/
In einem leib / offt manche ſtunde.
Nach art wie ſie es beſchriben haben/
Beiſt euch hierumb jhr naſſen knaben.
Darumb iſt es auch hie fürgemalt/
Was man von jnen billich halt.
16\. Als die zům dach der kirchen ein/
Wülen recht wie Pikarder ſchwein.
Sich Mörder/ vnd noch erger nennt/
Die Chriſtus/ fragt Joannis hendt.
Joh. 10 17. Das geleut im thürlein iſt nit frey/
Můß ſchieſſen bulfer vnd auch bley.
Auß glocken ſie büchſen gemacht/
Wölche der teüfel hat erdacht.
Vermittelſt eines ſchwartzen Münchs/
Mit dem auch Luther was verdüncht/
NB Als Machomet mit Sergion.
Gemacht hat ſein Alcaron.

19\. Den Weinberg Gottes ſie vertilgen/
Can. 2. Schon weder ſchlüſſelblům noch lilgen.
Weder Ober/ oder Niderlandt/
Noch bleibt die Kirch in Gottes handt.
Nun fort merck etlich wunder werck/
Zůr forcht den rotten/ vns zůr ſterck.
Durch Wie ſie bey jn geſchehen ſein/
Con. Li Vnd von jhn ſelbſt geſchriben ein.
coſt. Iob Durch ſie die welt / Gott warnen wolt/
Fincel. Vor wem man ſich doch hüten ſolt.
1545\. In Sachſen vor dem Keyſer krieg/
Gebar ein kindt viſierlich.
20\. Mit langem kopff zerißner heüt/
On zweifel es den krieg bedeüt.
Der ſelbſt gewachſnen ſpitzhůt ſchon/
Wider die Keyſerlichen Kron.
Daher das Landt verheret wardt/
1547\. Jr Fürſten auch gefangen hart.
Das haben ſie den Predicanten/
1567\. In alle ewigkeit zů dancken.
Alſo iſt newlich auch geborn/
1568\. Beim Adiaphoriſten thorn.
21\. Ein krönte zuchtel von wolff blůt/
Tregt billicher im Sachſſen hůt.
Darbey wirdt yederman bekandt/
Wölches ſey jr rechtes Vatterlandt.
Mercke Gleichwol ſich jr nun ſchämen thůn/
ſewnäter. Jr eltern im Lutherthumb.
Wolten gern das hürenkindt/
Verjagen durch den lugen windt.
Vnd es auff die Papiſten legen/
Es will ſich aber nirgendts fügen.
Math. 7 Dann menigklich bey jrer frucht/
Erkennt der Predicanten zucht.
1553\. 22. So iſt in Meiſſen vor diſn jarn/
Mit zweyen köpffen ein kindt geborn.
Bedeüt hat es jhren zwyſpalt/
In glaubens ſachen new vnd alt.
1554\. 23. Auch hat darnach on ein kopff/
Meiſſen gebern diß geſchöpff.
Ein kindt on haupt/ bedeuten kan/
Dicentiũ Ein Regiment Acephalon.
Nolumus Noch ſeltzamer iſt diß geſchicht/
hunc reg Vergebens nicht alſo gedicht.
nare ſu Ein Doctor vnd ſuppen in dhendt/
per nos. Hatt ein ſewkopff/ doch menſchen hendt.
Luce 19 24. Erſt fern in Wittenberg empfangen/
1568\. Vnd öffentlich in truck auß gangen.
Darbey leicht iſt zů lernen zwar/
Was ſunſt mag ſein jr junge ſchar.
Zwiſchen Manßfelt vnd Sangershauſen/
Hans Eißleben ein kindt on grauſen.
1547\. Von ſeinem weib ererbt faſt rein/
25\. An dem wüchs nur der kopff allein.
Warde baldt fünff viertel elen dick.
Bedeüt menigklich arge tück.
Nemo ſi Das jederman will ſelbſt haupt ſein/
bi aſſu Herr/ König/ Fürſt durchauß vnd ein.
mat hono Damit ſie vngehorſam weren/
rem Heb Solch predigt hört der pöfel gern.
bre. 5. Ja alſo lert das ander thier/
Apo. 13 Damit es jederman verführ.
26\. An ſtat deß Trachens tückiſch art/
Jetzt merckt recht auff deß Luthers fart.
Dann da er gleich jetzt wür Magiſter/
1503\. In Heſſen war ein ſolches müſter.
Geboren von einer frummen baſen/
27\. Ein menſch on augen/ ohren/ naſen.
1519\. Wie auch darnach zů Zürich war.
Geborn gerad am newen Jar.
Ein Hermaphrodit an ſeinem leib/
Hett was ſolt haben mann vnd weib.
Darbey die ſchendtlich enderung/
Bedeüt iſt worn im Chriſtenthumb.
Dann gleich ins Luthers Magiſtrat/
1503\. Zů Spier angenfangen hat
Der vollen Bawren bundtſchůch/
Die baldt darnach ſchreyen jn jach.
Die armen leüt on naſn vnd augen/
1525\. Deß Lutherus trüg rhein nach dauchen.
So iſt in Dennmarck worden gefangen/
1546\. 28. Ein Münchsfiſch ſchwartz mit einem hauß.
Der warlich darvor hat vngewitter/
Wie es dann gangen iſt ſither/
So baldt ſie habn dem ſchwartzn Münch/
Glaubt ſeinem wordt für lauter hönig.
So ſie doch Gott durch die Natur/
Gewarnet hat lengſten ſchon.

Wies aber Luther deütet hat/
Nach leng ſolſtu erfahren zart.
In der fünfften Centurien/
Da will ichs recht beſchreiben.
1536\. Alſo am Heiligen Oſtertag/
30\. Zů Hall in Sachſen ein flecken bracht
Ein ſaw mit einem Pfaffen kopff/
Herr ſoll/ wie Luther/ eins ſchopff
Das Judiſch M. Münchs Mars veracht/
Wie auch das Ebriſch Nun vorgeht.
Sein Käthen drauff er folgen thůt/
Ohn Geiſt/ nach art/ deß fleiſches můth.
NB 31. Here ſchir vergeſſn den Fendrich/
Deß ſchrifft im fahn iſt ſchir enlich.
Vertilgeren/ Dieben/ meineydign/
Juden vnd Ehebrechern.
DCLXVI Das iſt die ſumm Loders geſchmeiß/
Der kirchen Gottes ſie machen heiß.
Die Lux, zwey wöiter voller zal/
Im panier führens vberal.
Iſai. 5. Rümen das liecht/ ja dfinſternus/
Apo. 13. Wie wann es wer Antichriſtus?
Deß zal iſt hundert ſechs vnd ſechtzig/
Der arm mann verſteht es nicht.
Die ſein zům fraß vnd tranck gericht/
32\. Wie jener/ ſo het zwey geſicht.
Das ein vom Nabel gieng herauß/
Aß auch darmit/ recht wie ein Strauß.
15 16. Diſer Mann gieng im Teütſchlandt vmb/
Vil fraß Bedeütet vns das Lutherthumb.
vnd alls Wölchs hatt vil köpff/ meiſter vnd jungen/
zeit naß. Bey Frawen/ Mannen/ alt vnd jungen.
33\. Sihe ferners an das grewlich thier.
Ein Schwantzkroten/ auff füſſen vier.
Geborn hats ein fraw in Türing/
1553\. Das ye ein wunder gar nit ring.
Wie wann Joannes darvon gſagt/
Da er das falſch thier beklagt:
Apo. 16 Auß ſeinem mund gleich froſchgeiſt kummen/
Diß ſein nun jetzt in einer ſummen.
Die Widertauffer vnd Calviſten/
Beſihe Die proteſtirn verlaugnet Chriſten.
deß Lan Warlich gewiß die groſſen wunder/
dts des In jrem Landt geſchehen beſunder.
ſpur angꝫ Vns deütlich zeigen an die frucht/
od Sta Daß Luthers Lehrbaum ſey verflůcht.
phyl/ 34. Geborn iſt auch zů alten Stettin/
Genealo. Ein todtes kindt/ in groſſen nöthen.
Luther An ſtat deß ſtoß/ da was ſein hend/
trinum. Dann ſie an wercken ſein erkandt.
Mat. 11 Durchs hören ſoll es als geſchehen/
1554\. Ein ſolcher glaub würdt todt verſehen.
Jaco. 2 35. Chriſtus der beſt Hert ſein ſchaff/
Eze. 34 Gůttes zů thůn treibt nur der ſtraff.
Joan. 7 Vnd ſie ins liecht durch d warheit fürt/
Hiemit ſeins Vatters Namen ziert.
Drauff lernt er vns kecklich bawen/
Mits glaubens ſchirm jme vertrawen.
Epheſ. 6 36. Das vns der fliegende ſchlangen pfeil/
Mat. 25 Mit lampen nicht ohn öl ereil.
1532\. Wie man ſie newlich hat ſehen fliegn/
Zů einer warnung den hirigen.
37\. Sunder ſant Peters kirch zůlauffen/
Mat. 16 Dem Chriſtus hat der ſchlüſſel hauffen.
Geben/ zůbinden vnd zů löſen/
Rom. 13 Zů gůt dem gůten/ zůr rach dem böſen.
38\. Die böckiſch weis vnd Natterzüchte/
Sant Petrum vnd den Bapſt verflůcht.
Vnd predigt laut mit jubiliern/
Luce 19 Diſer ſoll vns nimmer regiern.
39\. Darumb wirt die Soñ bleich vñ auch finſter/
Vom rauch der abgründiſchen Ketzer.
Apo. 9 Darauß ſchlieffen grewlich heuſchrecken/
Allerley Rotten/ Ketzer/ Secten.
Diß vnglück hat der fallende Stern/
Luther bewegt vnd ſicht es gern.
40\. Sein ketzerey vil häupter hat/
Quot ca Wie du diß thier ſichſt abgemalt.
pita, tot Wölches beiſt an die thörichte welt/
ſenſus. Gleichwols jr ſchad an Seel vnd gelt.
Der ketzerey thierſchwantz ſihe an/
Drauff ſiehet geſchriben Lutheran.
Λουθηρανα Hæreſis,
666\. Deß Antichriſts vorlauff gewiß/
Dann diſer Nam inhelt ſechs hundert/
Apoc. 13 Sechs vnd ſechtzig wie vor gehört.
41\. Das weib darauff ſitzt bey einem ding/
Gleich ſihe der junckfraw zů Eßling.

Anonym Kunstner
Lucas evangeliet kapitel 16, 1569-70
Euangelium Lucæ am xvi cap.
Kobberstik
Staatsbibliothek Berlin

Antikatolsk flyveblad som gengiver paven til bords med andre gejstlige, heriblandt en nonne, som han kysser, imens hun holder en kardinal i hånden og udveksler blikke med en biskop. En munk kaster op, mens andre bærer øl og spil til bordet, og musikanter akkompagnerer optrinnet. Satiren udstiller de katolske gejstlige som nedsunkne i fråseri, druk og liderlighed. Det djævelske ved dette liv vises bl.a. i, at musikanterne (nederst til venstre) og schweizergardisterne (i midten til højre) er udstyret med kløer og hove i stedet for fødder. Nederst til højre sidder Martin Luther i skikkelse af Lazarus fra Jesu lignelse om den rige mand og den fattige Lazarus. Ifølge denne lignelse endte den fattige Lazarus i paradiset, mens den rige mand endte i helvedet. Øverst til højre ses Abraham i himlen med Lazarus på sit skød. Fra ham udgår et lyn, som sender den rige pave ad helvede til.

DMB

Hie ſichſtu leſer lobeſam
Den heilgen papſt vnd frome̅ man
Wie er vnd ſein gantz hofgeſind
So gar verfreſſne brüder ſeind
Drumb billich man vergleicht ſie
Dem reichen man den ſchlemer hie

So in allem wolluſt gelebt
Nach luſt vnd freudt alzeit geſtrebt
Dargegen der arme lazarus
In ſeinem leben darben muſs
Vnd kondt auch nicht die broſämlein
Damit zuſtilln den hunger ſein

Bekomen vons reichn ſchlemers tiſch
Vil weniger auch gebrathne fiſch
Auch endlich in ſolcher armuht
Sein lebn dem herrn ergeben thut,
Vnd ward in abrahams ſchoſ tragn
Alda ein endt hat all ſein Clagen

Der reiche man darnach auch ſtarb
Zu ſeinem grab die hell erwarb,
Darin er brenend immer ligt
Kein tröpflein waſſer in erquickt
Alſo wirdt auch der luther werdt
Weil er allhie auff diſer erdt,

Gelebt vnd in mancher gefahr
Hat ausgeſtanden immerdar,
Vom papſt vnd ſeiner gantzen rott
Darzu erlitten hohn vnd ſpott,
Nach ſeinem todt er ietzund iſt,
In ewiger freudt vnd won zur friſt,

Darumb man ſie ſollen ſterben
Die hell zu ihrem theil erreben
Darin ſie bleiben allezeit,
Kein troſt mehr iſt in ewigkeit
Nach dem man hie gelebet hat.
Belohnt ſie gott auch wider tha

YA 831 m

Anonym Kunstner
Pavens Våbenskjold, 1569-70
S. Petrus ad Christum
Kobberstik
Staatsbibliothek Berlin

Antikatolsk flyveblad med en satirisk version af pavens våbenskjold. Øverst i midten ses pavens tredobbelte krone, den såkaldte tiara. Herunder er den pavelige grådighed fremstillet i form af en stor pengepose. Posens sidelommer bugner af bispehuer (mitraer), og over posen ses en kardinalhat. Begge dele henviser ifølge teksten til pavens håndlangere, som sørger for de finansielle indtægter. Kongekronerne over posen henviser til pavens verdslige magtbestræbelser. Bag skjoldet ses to ituslåede nøgler. Det er nøglerne til himmeriget, som Jesus ifølge Biblen gav til apostlen Peter. At nøglerne er slået itu skyldes kirkens misbrug af sit embede. I venstre side hænger Judas, som forrådte Jesus og tog sit liv. I højre side hænger paven, som foregiver at være Peters efterfølger, men som i virkeligheden er ligesom Judas og derfor har fået sin retfærdige straf. Pga. pavens forræderi og grådighed er hans sande kendetegn Judas' pengepose og ikke Peters nøgler.

DMB

1891.2462

S. Petrus ad Chriſtum.

HErr Jheſu Chriſt Richter gerecht/
Der iſts/der dich ſehr grewlich ſchmecht/
Dein Stathalter ſich rhümet hoch/
Vnd iſt des Teufels Diener doch.
Wil auch dazu mein Erbe ſein/
Die Schlüſſel haben gar allein.
Ein handel hat daraus gemacht /
Geitzt/Stielt/Raubt damit tag vnd nacht.
Er Bindet/Löſet was er wil/
Auff das er geldes kriege viel/
Verkeufft/verteuſcht/beid ſund vnd recht/
Dem gantzen Menſchlichem geſchlecht.
Wohin die arme ſeele kom/
Da fragt ſein Geitz vnd Stoltz nichts vmb.
Nichts denckt / denn wie er möchte ſich/
Zum Gott erheben vber dich.
Die Schlüſſel fürt er fur der Welt/
Darunter nimpt des Judas gelt.
Las ſehn man ſinds gewis alſo/
Vnter ſeinem Mantel aldo.

Gabriel ad Papam.

Wie pauſſt dir der Mantel ſo ſehr /
Vnd iſt der Zipffel dran ſo ſchwehr.
Du wirſt zu viel geſtolen han/
Las hie/das ſehn fur jederman.

Papa ad Gabrielem.

Ab nicht mein lieber Gabriel/
Jch hab ein groſſe beul vnd feil.
Da mir gros angelegen iſt/
Das ja nicht ſeh der HErre Chriſt.

Gabriel ad Chriſtum.

HErr Jheſu Chriſt Richter gerecht/
Die ſach iſt offenbar vnd ſchlecht.
Es iſt Judas Beutel fürwar.
Das ſehn wir alhie offenwar.

Chriſtus.

Laſſt jnn mit Ketten binden an /
Vnd behalten neben Satan.
Biſſolang ich kom zum Gericht/
Da ſol als denn der Böſewicht/
Empfahen ſeinen rechten lohn/
Fur alles was er hat gethan.

Chorus XII: Apoſtolorum:

Nicht mehr ſol er die Schlüſſel fürn /
Welch der Kirchen allein gehörn.
Des Judas Beutel ſol er han/
Hinfurt jnn ſeinem Wapen ſtan.

Der Bapſt zwen Schlüſſel hat gefürt/
Die Welt mit ſolchem ſchein bethört.
So nu der ſchein dauon verſchwind/
So ſiht man/das zwen ſchwengel ſind.
Gemacht den Bapſt zu hengen dran/
Mit Judas nemen gleichen lohn.

Der Ebt vnd Biſſchoffhüt ſo viel /
Jnn den Beutlin ſtecken on ziel.
Annat vnd Pallia die ſind/
Die er mit ſchalckheit faſt geſchwind.
Ertichtt/geraubt/geſtolen hat/
Vnd noch nicht kan des werden ſat.

Wil dazu mit der Könge Kron /
Sein Judas Beutel auch vol hon.
Damit er ſeine Cardinal/
Zu Herrn mache vberal.

M. Luther Antipapa curauit f.

YA 867 m

Anonym Kunstner
Calvin beskœrer pavens og hans tilhængeres værk, 1569-70
Caluin taille de la besoigne au Pape et à ses aderans
Kobberstik
Staatsbibliothek Berlin

Satire over calvinisme, lutheranisme og især katolicisme. Jean Calvin sidder til bords med paven og katolske gejstlige. Calvin river klæder i stykker, hvorefter de andre syr dem sammen igen. Calvin ville rense kirken for katolske tilføjelser til den oprindelige kristne lære, f.eks. dyrkelsen af helgener. Calvinister smed f.eks. helgenstatuer ud af kirker eller ødelagde dem. Disse udrensninger blev betragtet som en beskærende eller iturivende tendens – deraf symbolikken i denne satire. Omkring bordet er der fem mindre billeder: Øverst til venstre vender Calvin en potte, mens katolske munke forsøger at holde sammen på det, der vælter ud. Øverst til højre tisser Luther på skærsilden, der også er en katolsk opfindelse, der ikke er nævnt i Biblen. Nederst til højre skider paven jesuitter (jesuitterordenen blev dannet for at beskytte kirken imod protestantismen). Nederst i midten modtager paven en bulle (et pavebrev) af djævlen. Nederst til venstre afslører Calvins ven, Pierre Viret, kirkens misbrug af messen.

DMB

Caluin taille de la beſoigne au Pape & à ſes aderans.
Caluin ren-
uerſe la mar
mite.
D. M. Luter piſſe
ſur le feu du pur-
gatoire.
Viret decouure
les abus de la
Meſſe.
Vltimus anheli-
tus Papæ crepi-
tus Ieſuiſta.

Anonym Kunstner
Sand gengivelse af paveæslet, som det blev fundet i Tiberen i Rom, og af munkekalven, som den blev født af en kalv i Freiburg, 1586
Ware Contrafactur des Bapst Esels … Und des Mönchskalbs
Kobberstik
Staatsbibliothek Berlin

Antikatolsk flyveblad som viser to af de mest udbredte motiver i reformationstidens satire, nemlig Paveæslet og Munkekalven. Paveæslet skulle angiveligt være blevet fundet i Tiberen i Rom i 1496, og Munkekalven skulle være blevet født af en kalv i Freiburg i Tyskland. De cirkulerede på anonyme flyveblade fra slutningen af 1400-tallet. I 1523 og 1545 genudgav Martin Luther og Philipp Melanchton dem sammen med deres egne fortolkninger. Om Paveæslet skrev de bl.a., at "Gud selv har åbenbaret et sådant underværk og uhyrligt billede." I samtiden blev den slags misfostre nemlig ofte opfattet som udtryk for Guds vrede eller som et varsel om fremtidige ulykker. Luther hævdede, at paveæslet bl.a. var udtryk for Guds vrede over, at paven omgav sig med "hermafroditter og sodomitter". Paveæslet og Munkekalven er her gengivet på ét flyveblad. Ifølge teksten vidner de om, at paven er Antikrist.

DMB

1891.2465

Ware Contrafactur des BapſtEſels/ ſo zů Rom in der Tyber todt gefunden/ Vnd des Mönchskalbs/ ſo zu Freyberg von einem Kalb geboren/ Sampt angehenckter Bedeutung/ in Reimens weiß verfaßt.

BapſtEſel.

DEr BapſtEſel bin ich genant/
Zu Rom mäniglich wol bekant/
In mir hat Gott recht fürgemalt/
Als man kan ſehn in diſer Gſtalt/
Den Bapſt zu Rom den Antichriſt/
Welcher der Menſch der Sünden iſt.
Dann wie ich hab ein Eſelskopff/
Ein ſolchen Kopff hat diſer Tropff/
Doch will ers jezt nit ſein allein/
Sondern mit jhm ſein groſſe Gmein/
Das iſt die Jeſuitriſch Rott/
Die euch jetzund will haben todt.
An ſtatt der rechten Hand ich můß/
Jetzt habn ein Elephanten Fůß/
Bedeut des Bapſt groß Tyranney/
Damit er tödt die Seelen frey.
Die linck Menſchliche Hand zeigt an/
Der Bapſt all Weltlich Gwalt will han.
Hört was mein rechter Fůß bedeut/
Der Ochſen Fůß ohn allen ſtreit/
Zeigt an das Antichriſtenthumb/
Mit ſeinem Anhang vmb vnd vmb/
Mein lincker Fůß ein Greiffen Klaw/
Darinn die Canoniſten bſchaw/
Wie ſie mit Geitz vnd eygner Ehr/
Vor Gott noch ſind beflecket ſehr.
Mein Weibes Bauch vnd Bruſt bedeut/
Ihr Bäpſtler Vnzucht treibt allzeit/
Merckt auch jetzt die Fiſchſchüppen wol/
Ich BapſtEſel bin deren voll/
Die an mir kleben gwiß ſo feſt/
Bey jhn thu ich auch wol das beſt.
Der alt Mannskopff am Hindern mein/
Zeigt an das End des Bapſthumbs fein/
Das es bald ſelbs vergehen werd/
Ohn menſchlich gwalt vñ einig Schwerdt.
Ein Drachen Maul mir d hinden iſt/
Hůt dich darfür du frommer Chriſt/
Daſſelbig ſein Grim̃ zeiget an/
Nach ſeinem willen ſolts verſtahn/
Das es all die verſchlingen will/
So nicht Bäpſtiſch ſind in der eyl/
Zu Rom fand man mich ohne ſchew/
Doch war ich todt. Nun mercket frey/
Der Bapſt in Sünden auch iſt todt/
Drumb thu er Bůß/ ſuch Gnad bey Gott.

Mönchskalb.

WIe hie durch den BapſtEſel iſt/
Recht abgemalt der Antichriſt/
Der Bapſt zu Rom/ mit ſeiner Rott/
So ſich wirfft auff wol für ein Gott/
Vnd doch viel Jahr durch Gleiſnerey/
Treibt Bůberey vnd Schand ſo frey:
Eben alſo rechtſchaffen iſt/
In mir Münchskalb zu diſer friſt/
Der Mönch Betrug vnd falſche Lehr/
Geoffenbart zu Gottes Ehr.
Dann das ich Kalb nicht bloß ſoll ſtahn/
Sondern ein Mönchskutt haben an/
Ein heylig Tuch ein Geiſtlich Kleid/
Wie man in aller Welt geſeit.
Solchs nicht ohn gfehr geſchehen iſt/
Darumb ſo merck O frommer Chriſt/
Wie dadurch fein ſey fürgebild/
Das Müncherey vor Gott nichts gilt.
Vnd das ich bin ein Kalb geborn/
Bedeut der Bäpſtler Werck verlohrn.
Dann wie ein Kalb ſich ſpeißt mit Graß/
So thun ſie auch ohn vnderlaß/
Sie meſten ſich mit Gütern wol/
Seind Weltlichs Prachts vnd Wolluſt voll/
Vnd daß das Heylig Kleyd hie iſt/
(Die Kutt ſag ich ohn allen liſt)
An Beinen/ forn/ vnd Hindern ſehr/
Zerriſſen auch zeigt an viel mehr/
Die groß Vneinigkeit bey jhn/
Ein jeder will nach ſeinem ſinn/
Sein Regl vnd Orden halten ſtreng/
Mit mancherley Stoltz vnd Gepreng/
Der Hinder zeiget an das End/
Das Bapſthumb muß vergehn behend/
Dieweils auff faulen Beinen iſt/
Gegründet mit Betrug vnd Liſt/
Solch Bein ſeind der Schullehrer groß/
Mönch vnd Sophiſten ohne maß/
So Irthumb vnd Abgötterey/
Getriben habn ohn alle ſchew/
Ich Mönchskalb hab mich auffgeſtelt/
Wie diß Bildnuß euch jetzt fürhelt/
Als wann ich wolt ein Predig thun/
Mein rechten Fůß außſtrecke nun/
Vnd zeuch den Lincken bald zu mir/
Würff auff den Kopff wol für vnd für/
Darauff zwo Wartzen in der Platt/
Seind eingewurtzelt alſo glatt.
Ein Ohr mein Kutt/ Ein Zung mein Maul/
Iſt d Ohrenbeicht vnd Gſchwetz ſo faul/
Wie auch die Kutt vmbgwunden ſehr/
Bedeut die Bäpſtiſch irrig Lehr/
Dadurch viel Gwiſſen gfangen ſind/
In Gottes Sachen worden blind/
Wem jetzt ſein Heyl angelegen iſt/
Vermeid des Bapſt vnd Teuffels Liſt.

Anno 1586.

YA 2051 m

Ex Bibl. Regia Berolin.

Anonym Kunstner
Se hvordan den elendige lutherdom bliver martret, anatomiseret, hakket i stykker, kogt, stegt og til sidst spist af sine egne forfægtere, 1587
Sihe wie das ellend Lutherithum durch seine aigne verfechter gemartert, anatomiert,gemetzget, zerhackt, zerschnitten, gesotten, gebraten und letztlich ganz auffgefressen wirdt
Kobberstik
Staatsbibliothek Berlin

Antiprotestantisk satire som spotter de interne stridigheder blandt protestanterne. Luthers lig ligger nøgent på et dissektionsbord, som er omgivet af protestantiske teologer og tidligere venner af Luther. De er nu i færd med at sønderdele hans legeme. Blandt dem er bl.a. Huldrych Zwingli (til højre med en kødøkse), Jean Calvin (til højre med et spyd) og Philipp Melanchthon (til højre for Calvin). I en spand ligger en afskåret fod og en hånd. Moralen synes at være, at den der sår splid, selv vil blive splittet ad. Billedet foregiver at være en "åbenbaring af udgangen og straffen for det lutherske sværmeri". I teksten beretter fortælleren om en drøm, hvori han møder en gammel kone, som giver sig til kende som kirken. Hun anklager Luther for at have fordrevet hende. Dog får han nu sin fortjente straf, og hun forudsiger til sidst, at protestantismen snart vil være til ende.

DMB

Sihe wie das ellend Lutherthumb/ durch ſeine aigne verfechter/ gemartert/ Anatomiert/ gemetzget/ zerhackt/ zerſchnitten/ geſotten/ gebraten/ vnd letztlich gantz auffgefreſſen wirdt.

Offenbarung der ſtraff vnd außgang Lutheriſcher ſchwermerey/ in Reymen geſtelt durch F. J. N.

JCh gieng newlich auffs Gew hinauß
Wolt ſamlē flaiſch vō hauß zů hauß
Der weg mich trůg hin in die Pfaltz
Da wol gerathen war das Schmaltz/
Das almůſen bat ich durch Gott
Da lieff mich an ein groſſe rott/
Mit ſchreyen vnd grewlichem raſen
Krümbten ſpöttlich maul vnd naſen/
Schryen Wolff/ Wolff/ Schelm/ Dieb
Jch dult es als durch Chriſti lieb/
Daruon ich gieng über ein Berg
Die leüt ich bat vmb Herberg/
Sie ſchlůgens ab lieſſen mich faren
Dann ſie auch Euangeliſch waren/
Betrübt gieng ich hin auß dem Dorff
Kam ſpät zů einem Bawrenhoff/
Alda ich lag dieſelben nacht
Vil hin vnd her hey mir bedacht/
Nun merck ein wunder ſeltzams ding
Ein groſſer ſchlaff mich gähling fing/
Verzuckt wurd ich darinn auch balt
Zů einer Kirchen öd vnd alt/
Vor Wittenberg der Statt hinauß
Nit fert vons Fröſchleins Gotshauß/
Darbey fand ich ein alte frawen
Die mich gātz ſehnlich an thet ſchawē/
Vnd hieß mich jhren Sun vnd Freünd
Jch ſprach wer ſeind dañ deine feind/
So dich erſt haben außgejagt
Nenn mir die Nāmen vnuerzagt/
Sie ſprach die Kirch haiß ich fürwar
Vil frommer Chriſten ich gebar/
Die all Catholiſch ſein geweſſt
Biß Luther nam ſein Henckers beſt/
Macht jm ein rhůt/ vñ ſtreich mich auß
Sein aign Můtter auß jhrem Hauß/
Fieng an all mein Kind durchächten
Mit wort vñ mordt vñ zungn fechten/
Das můß er hie vnd dort auch büſſn
Mit ſeel vnd leyb/ händen vnd füſſn/

Die hacken/ ſtechen/ ſegen/ reyſſen
Rauffen/ ſauffen/ küſſen/ beyſſen/
Sieden/ braten/ freſſen/ ſpilen
Ein yeder nach ſeim aignen willen/
Drumb wañ du yetzt ein ſtuck wilſt haben
Berayt findſtu die Faßnachts knaben/
Sonſt haben ſie dir nichts zůgeben
Vil lieber ſie dir nemens leben/
Am geben habens kein gewinn
Zů rauben/ brechen ſteht jhr ſinn/
Daher ſie Kirchen/ Klöſter/ Klauſen/
Gſchmeyd vñ Kelch faſt gerē mauſen/
Rauben/ brechē vñ Tolch drauß ſchmidē
Laſſen die frommen nicht zů friden/
Verderben ſie/ auch Land vnd Leüt
Der arme mann über ſie ſchreyt/
Das richten zů die Predicanten
Des Luthers freünd die wolbekañten/
Schaw dort ſichſt duß bey jhener metzgt
Wie yeder nur ſein waffen wetzt/
Nun hör auff mich ich will dir ſagen
Was mitten leyt auff jhenē ſchragen/
Nemblich das haylloß Lutherthumb
Voller ſpält/ zerriſſen vmb vnd vmb/
Sihe wie ſie jhrem thewren Man
So billich geben ſeinen lohn/
Caluinus jhm das Hertz abſticht
Darzů Melanchton wenig ſpricht/
Dann er auch iſt Caluiniſch worn
Vñ thets dē Schmidlein noch ſo zorn/
Der Zwingel hawt jhm ab ein arm
So worgt jn Viret mit eim garn/
Darauß er hat gemacht ein ſtrick
Des gibt jhm Eberlein ein blick/
Vnd weil es kan nit anderſt ſey
Er vnd der Schmid ſegen entzwey/
Des Luthers loſen madenſack
Gantz falſch von lehr übel geſchmack/
Sein alts anſehen er nicht hat
Wie es dann allen Ketzern gaht/

Delirans Flack thůt hinden ſchmecken
Möcht jn beym kopff ſonſt aufweckē/
Gallus der ſchillet Hanne man
Das beſt tregt auff eim küß daruon/
Darmit er ſich erlaben will
Vnd forthin bleiben in der ſtill/
Hoſanders vnd des Luthers Sün
Jr leben ſelbſt verſpilen thün/
Sceleſtus vnd der Hoſenluchs
Für Kuchen ſchmecken erben fluchs/
Zů letzt da kompt ein Göckelman
Jonn Aurifaber iſt ſein Nam/
Schleüfft vndern Tiſch nach bröſemlein
Fült ein korb vol ſolcher ſtücklein/
Vnd nennt ſie Tiſchred außerkorn
Darinn man ſicht vil neyd vnd zorn/
Vnd wirdt alſo jhr narrenthandt
Der gantzen welt nur wol bekandt/
Die allen wüſt vnd ſchlafferuncks boſſen
So durch den bauch hat außgegoſſen/
Luther/ das můß jhr ſeelſpeiß ſein
Sein Kamerlaug iſt jhn gůt wein/
Sein miſt vnd koth/ vnd finſters loch
Sie lecken/ küſſen/ haltens hoch/
Sonſt ſeins im grund vneinig gar
Kein frid weht bey jhn zehen jar/
So hat ſie Gottes vrthail troffen
Sie in ein falſchen ſinn geworffen/
Jn dem ſie thůn das jhn nicht zimbt
Dann frid vnd weißhait jhn zerrindt/
Drumb ſey du dultig/ ſchweyg vnd leyd
Es wirt bald kommen ein andr zeyt/
Das jhn wirdt widergolten werden
Als was ſie böß theten auff erden/
Wider Gotes kirch/ mich vñ mein kindt
Jn hailing Gaiſt habens geſündt/
Darumb ſie ſein verworffen gar
Mit aller Antichriſti ſchar/
Jhr Affenwerck hat kein beſtand
Des hab dir meine trew zů pfand/

Anonym Kunstner
Gejstligt slagsmål, 1619
Geistlicher Rauffhandel
Radering
Statens Museum for Kunst

Dette billede kritiserer både den katolske kirke og den lutherske og calvinistiske gren af reformationen. Teksten beskriver, hvor trætte den almindelige befolkning var blevet af alle religionsstridighederne. Som ulærde mennesker kunne de alligevel ikke finde rundt i, hvem der mente hvad hvornår og da slet ikke, hvordan de som troende skulle forholde sig til det. Bønnen til sidst i teksten er en appel om, at Jesus skal vende tilbage til sin kirke og få skik på de tre mænd (paven, Luther og Calvin). Til venstre ser man Luther, paven og Calvin slås om, hvem der har ret i de kirkelige spørgsmål, blandt andet nadveren, der var et centralt stridspunkt i dannelsen af de nye kristne trosretninger. Til højre ses en from troende hyrde, som langt væk fra kirkens stridigheder knæler i stille bøn blandt sine får. Bønnen lyder ”Herren er min hyrde, mig skal intet fattes”.

PSJ

Geiſtlicher Kauffhandel.

O ſchaw doch wunder mein lieber Chriſt /
Wie der Bapſt / Luther vnd Calviniſt /
Einander in die Haar gefallen /
GOtt helffe den Verjrrten allen.

Deß HERREN Wort bleibt inn Ewigkeit.

Die liebe fromme Einfalt / durch einen armen Schafhirten vorgebildet / ſagt vnd klagt:

ACh HErr Gott / ein elends weſen /
Wir können weder ſchreiben noch leſen /
Sein vngelehrt / einfältig Leut /
Verſtehen nicht den groſſen Streit /
So all Lehrer täglich treiben /
In dem predigen vnd ſchreiben /
Werden im Glauben nur verjrrt /
Mancher gar Epicuriſch wird /
Oder lebt ſo hinein im Tag /
Daß er gar nichts mehr glauben mag.
Es iſt etwann bey hundert Jahr /
Fiel Luther dem Bapſt in die Haar /
Der Bapſt wolt das nicht gut ſeyn lan /
Fiel den Luther auch wider an /
Das rauffen wärt ein kurtze Friſt /
Da mengt ſich drein der Calviniſt /
Fiel Bapſt vnd Luther in die Haar /
Drauff der Zanck noch viel ärger war /
Dann Bapſt vnd Luther widerumb
Sich raufften mit Calvin / all vmb
Schwer Artickel / ohn maß vnd end /
Das hochwirdige Sacrament /
Gab vns der Bapſt in einer gſtalt /
Der Luther wider / brach das bald /
Räicht vns den Leib vnd Blut deß Herrn /
In beyder gſtalt / viel glaubtens gern;
Calvinus ſagt die Meynung ſein:
Es wer nichts da dann Brot vnd Wein /
Das grüblen verſteh ich nit /
In der Tauff habens auch viel Strit /
Vnd von der Perſon Jeſu Chriſt /
Ein groſſes diſputiren iſt /
Von ſeiner Allenthalbenheit /
Iſt widerumb ein ſchwerer Streit /
Deßgleichen von der Gnadenwahl /
Habens ein groſſen Zanck zumal /
Luther ſpricht: daß jeder Menſch frey /
Zur Seligkeit verſehen ſey.
Aber Calvin verwirfft die Lehr /
Deß rauffens iſt länger noch mehr:
Der Bapſt rufft die Heiligen an /
Luther / Calvin laſſens anſtahn /
Wollen auch von der Meß nichts hörn /
Der Bapſt helts heilig / hoch in Ehrn /
Auff Maria die Jungfrawen /
Setzt Bapſt Hoffnung vnd Vertrawen /
Dagegen Luther vnd Calvin /
Verachten das in jhrem Sinn.
Der Bapſt wil / man ſoll Walfahrt gahn /
Luther vnd Calvin fechtens an.
Der Bapſt verbeuts Fleiſch in der Faſtn /
Drumb heiſſen ſie jhn ein Fantaſtn.
Der Bapſt die Heiligthumb verehrt /
Luther vnd Calvin ſolchs abwehrt.
Bapſt vnd Luther die Bilder leidn /
Calvinus ſagt: man ſoll ſie meidn.
Meßgwand / Kertzen die Kirch zu ziern /
Das läſt Luther dem Bapſt paſſirn.
Dargegen wil der Calviniſt /
Daß der Brauch gar vnnötig iſt.
Bapſt vnd Luther zu feyrn pflegen
Apoſtl Täg / aber dagegen
Widerſpricht ſolchs der Calviniſt.
Im Calender auch ein Streit iſt /
Der New Calender als ich ſag /
Gfällt allweg eh vmb zehen Tag.
Luther vnd Calvin die zween Mann /
Wollens zehen Tag ſpäter han.
Der Punct ſeynd ein groſſer Hauffen /
Drumb ſich die drey Männer rauffen /
Vnd währet noch je länger je mehr /
Der gemein Läy beklagt das ſehr /
Weil er davon wird jrr vnd toll /
Weiß nicht wem Theil er glauben ſoll /
Vnd iſt länger zu vermuten /
Es möcht ſich noch ein Lehr außbruten.

Beſchluß:

HErr Jeſu / ſchaw du ſelbſt darein /
Wie vneins die drey Männer ſeyn /
Komm doch zu deiner Kirch behend /
Vnd bring ſolch zancken zu eim end.

ENDE.

Anonym Kunstner
Martin Luther. Nu må der jo vandres, u.å.
MARTHIN LVTHER. Nuhn Muess es la gewandert sein
Kobberstik og radering
Staatsbibliothek Berlin

Antiprotestantisk satire som spotter fordrivelsen af protestanter under rekatoliceringen af Bøhmen 1620-30, hvor protestantiske præster og undervisere blev udvist. Satiren gengiver Martin Luther på vandring sammen med sin kone Katharina von Bora. Katolske satirer spottede ofte deres ægteskab. Luther var jo tidligere katolsk munk, og Katharina var tidligere katolsk nonne. Derfor var det oplagt at udstille deres "frafald" som noget, der i virkeligheden skyldtes gemen liderlighed. Luthers hang til sanselige nydelser understreges yderligere af hans mægtige drikkebæger og hans kolossale mave, som han må bære i en trillebør.

DMB

MARTHIN LVTHER,
Nühn Müeſs es Ia gewandert ſein,
Hab gemœmdt ich het mich erſt gricht ein,
Weill ich dan hab Khain Bleibents Orth,
Müeſs ich Wider mein Willen fort,
Die Worths dienner mich Bſchwären ſehr,
Mein ſchwärer leib aber noch mehr,
Doch gibt mier Stärckh mein groſses glaſs,
Das ich forthin Khan gehen baſs,
CATHARINA,
O lieber Merth nimb deins Baüchs Wahr,
Leg ihn aüff die Scheÿb Trüchen dar,
Damit deſtbaſs Kanſt Wandern forth,
Nach tragen Wil ich dir Gotts Wort,
Gäbſt dü mir aüch Von deiner Sterck,
Theſt dü dran Warlich ein güets Werck,
Mein münd iſt Speer, die Füeſs ſeind ſchwach,
Der Weg iſt Vehr O groſs Vngmach,
Ex bibl. Regia Berolin.
YA 875 mi. 6

Anonym Kunstner
Uden titel, 1667
Kobberstik
Staatsbibliothek Berlin

Satire som både spotter protestantisme og katolicisme. Forrest går en tiggermunk efterfulgt af Luther og hans kone Katharina von Bora ligesom i *MARTHIN LVTHER - Nuhn Muess es la gewandert sein*. I denne udgave bærer Luther imidlertid på en gruppe prominente katolske ledere, heriblandt paverne Paul 5. (pave 1605-1621), Gregor 15. (pave 1621-23), Urban 8. (pave 1623-1644), Innocens 10. (pave 1644-1655) og Alexander 7. (pave 1655-1667). Efter Luther og von Bora følger "pavinden" Johanne. Flere krøniker fra højmiddelalderen fortæller en historie om en ung kvinde, der forklædt som mand blev valgt til pave i 800-tallet og først blev afsløret, da hun fødte et barn midt under en procession. Langt ind i 1600-tallet troede man på historien og lod en kvindelig pave indgå i paverækken. Foran "pavinden" knæler en abe, som tegn på de gejstliges dumhed. Efter hende følger en biskop, som skjuler en kvinde under sine gevandter.

DMB

William Hogarth (1697-1764)
Den sovende menighed, 1736
The Sleeping Congregation
Radering og kobberstik
Statens Museum for Kunst

Satire over den engelske kirke. Under en gudstjeneste er menigheden faldet i søvn. Præsten er opslugt af biblen og læser op fra en passage, som ironisk kommenterer hans egen, søvndyssende prædiken: ”Kom til mig, alle I, som slider jer trætte og bærer tunge byrder, og jeg vil give jer hvile”. Under præsten betragter kirketjeneren en ung, sovende kvindes kavalergang ud af øjenkrogen. Hendes vifte er faldet ned i skødet, så man kan se hendes bryst. I venstre hånd holder hun en bønnebog, som er slået op på de sider, der angår ægteskab og således afslører, hvad hun i virkeligheden sad og tænkte på, inden hun faldt i søvn. Hele scenen er gennemsyret af en døsig atmosfære. Selv biblen hviler på en pude. Fra en balkon falder nogle sovende musikeres hatte ned. De eneste, der ser ud til at være vågne i menigheden, er to kvinder, hvis hatte ligner de hatte, man forstillede sig, at hekse gik med.

DMB

Invented Engraved & Publiſhed October 26: 1736 by Wm Hogarth Purſuant to an Act of Parliament.
Price One Shilling

William Hogarth (1697-1764)
Oh gamle Englands roastbeef, 1746
O the Roast Beef of Old England
Radering og Kobberstik
Statens Museum for Kunst

Satire over det katolske Frankrig. Ved byporten i Calais i Frankrig slæber en mager mand på en stor roastbeef til byens engelske kro. En tyk katolsk munk prikker begærligt til den. I modsætning til de øvrige personer er han velnæret, men han er tilsyneladende stadig den mest grådige. De øvrige personer er magre, og deres tøj er laset. I forgrunden til højre sidder en mand, hvis måltid udelukkende består af et løg og en skive brød. Til venstre morer nogle fattige fiskekoner sig over en fisk, som ligner et menneske. Gennem porten ser man i baggrunden nogle præster, der er omgivet af bønfaldende mennesker. Over præsterne hænger et kroskilt med en hvid due (symbol på Helligånden). Troen associeres således gennemgående med mad – og det antydes, at det er mad og ikke fromhed, der får folk til at tro. Til venstre bag soldaten har Hogarth portrætteret sig selv.

DMB

O THE ROAST BEEF OF OLD ENGLAND, &c.

William Dickinson (1747-1823)
Klosteret er blevet forsynet, 1775
The convent provided
Mezzotinte
© Trustees of the British Museum

Antiklerikal satire over munkes begær og religiøse hykleri. Gemt i et kornneg er en prostitueret blevet smuglet ind i et kloster, hvor hun bliver pakket ud af en lysten munk, mens en anden ser på. Ved bordet gør en munk en bowle med alkohol klar, mens en anden bærer et fad med mad ind. Over munkene ses to skulpturer: Til venstre står Jomfru Maria med Jesusbarnet, som holder et scepter. Til højre står en bedende munk med en tyk gris ved sine fødder (symbol på munkenes alt andet end afholdende livsstil). I teksten giver munkene selv bramfrit udtryk for deres hykleri og bedrag: "Selvom vi offentligt afstår fra verden, så svælger vi således i luksus bag lukkede døre. I stedet for bøn holder vi muntert gilde og drikker bravt, mens vi ler gement ad den naive tro."

DMB

Grim pinx.t
Dickenson fecit.
Proviſion for the Convent! Symbol apt,
Ceres herself in her own Harvest wrapt.
Welcome the Goddeſs with a flowing Bowl;
Our Cloister fears no Busy Spy's controul.
The CONVENT
PROVIDED.
Tho' to the World we Abstinence promulge,
Recluse we thus in Luxury indulge;
While stead of Prayers gay revel we and quaff,
And at the fond believing Vulgar laugh.
Publish'd as the Act directs, 10 Jan. 1775, by J. Bowles, in Cornhill.

William Hogarth (1697-1764)
Nogle af de vigtigste indbyggere på månen, 1724
Some of the principal inhabitants of ye Moon
Kobberstik og radering
© Trustees of the British Museum

Satire over kirken som pengemaskine. Billedet viser "nogle af de vigtigste indbyggere på månen" set gennem et teleskop. I samtiden latterliggjorde man ofte hjemlige tilstande ved at lade som om, man skildrede en fjerntliggende verden. På billedet sidder tre personer hævet over alle øvrige. I midten sidder en ærkebiskop omgivet af en konge og en dommer. Deres ansigter er erstattet af symboler: Kongens ansigt er kongens mønt, ærkebiskoppens ansigt er en jødeharpe, og dommerens ansigt er lovens hammer. Ærkebiskoppen trækker i en streng, der er bundet omkring en bibel. Biblen er fæstnet om en løftestang, som betjener en maskine, hvis øverste del er et kirketårn, mens den nederste del er en pumpe, der poster penge ud. Beskyttet af kongemagten og loven benytter ærkebiskoppen således troen og kirken som en pengemaskine, som fylder en kiste, der bærer bispestandens våbenskjold – blot med den forskel at de traditionelle symboler (to hyrdestave) her er blevet erstattet af en kniv og en gaffel.

DMB

Hogarth del.
Saml. Ireland fecit

Anonym Kunstner
Egentlig og nøjagtig afbildning af den skrækkelige og vidt berømte tvekamp mellem Hr. Hennings og Hr. Schønheyder, 1787
Radering
Det Kongelige Bibliotek

Satirisk duel mellem oplysning og religion. Til venstre står den danske forfatter og embedsmand August Hennings i fuld rustning med en fjerpen i hånden. Ved hans side står den nøgne sandhed med en lysende fakkel og et skjold med påskriften "Olavides". Det henviser til den spanske oplysningstænker Pablo de Olavides, som i 1778 blev idømt otte års tvunget klosterophold for gudløshed. I 1779 udgav Hennings bogen "Olavides" om denne affære. Heri udtrykte han sin harme over oplysningstænkerens dom og slog til lyd for ytringsfriheden. Bogen fik en bitter anmeldelse af teologen Schønheyder, som er gengivet i satirens højre side, iført let rustning, med et sværd i bæltet, en fjerpen i den ene hånd og flere i den anden. Ved hans side står religionen med et kors og et billede af den hellige gral på sit skjold. Bag dem står Schønheyders forsvarer, professor Lars Schmidt, gengivet med et æselhoved.

DMB

Eigentliche und genaue Abbildung des Schreklichen und Weitberühmten Zweykampſs, zwiſchen die Herren H......s und Sch.......r Geſchehen zu Copenhagen im Jahr 1780, nach dem Leben gezeichnet.
1. Stellet vor Herr H.....s. 2. die nakte Wahrheit. 3. das Bild der Natur 4. Herr Sch.......r, 5. die Religion, 6. Herr L..s mögt nicht gern den Socrates in den Himmel haben. 7. Weiber geſchrei. 8. Luft. Bilder—

Efter George Moutard Woodward
Kirkelige holdninger til djævlen!, 1791
Ecclesiastic opinions concerning the devil!
Håndkoloreret radering
© Trustees of the British Museum

Antiklerikal satire der spotter præsternes interesse i, at folket er bange for djævelen. Den ene præst spørger den anden: "Sig mig, nabo Spintext – hvad er din holdning til djævelen?" Dertil svarer den anden præst: "Jeg mener, nabo, at han er en god ven af vor stand – for hvis der ikke var nogen djævel, ville der ikke være brug for præster." De piberygende præster lever med andre ord af folkets godtroenhed. Frygten for djævle og dæmoner var udbredt indtil langt ind i 1800-tallet. Dog aftog denne frygt gradvist – ikke mindst fordi religionssatiren udstillede troen på djævelen som noget, kirken brugte til at skræmme den godtroende befolkning med. Det ses eksempelvis også i Hogarths *Skildring af entusiamen*, hvor præsten vifter med en djævel.

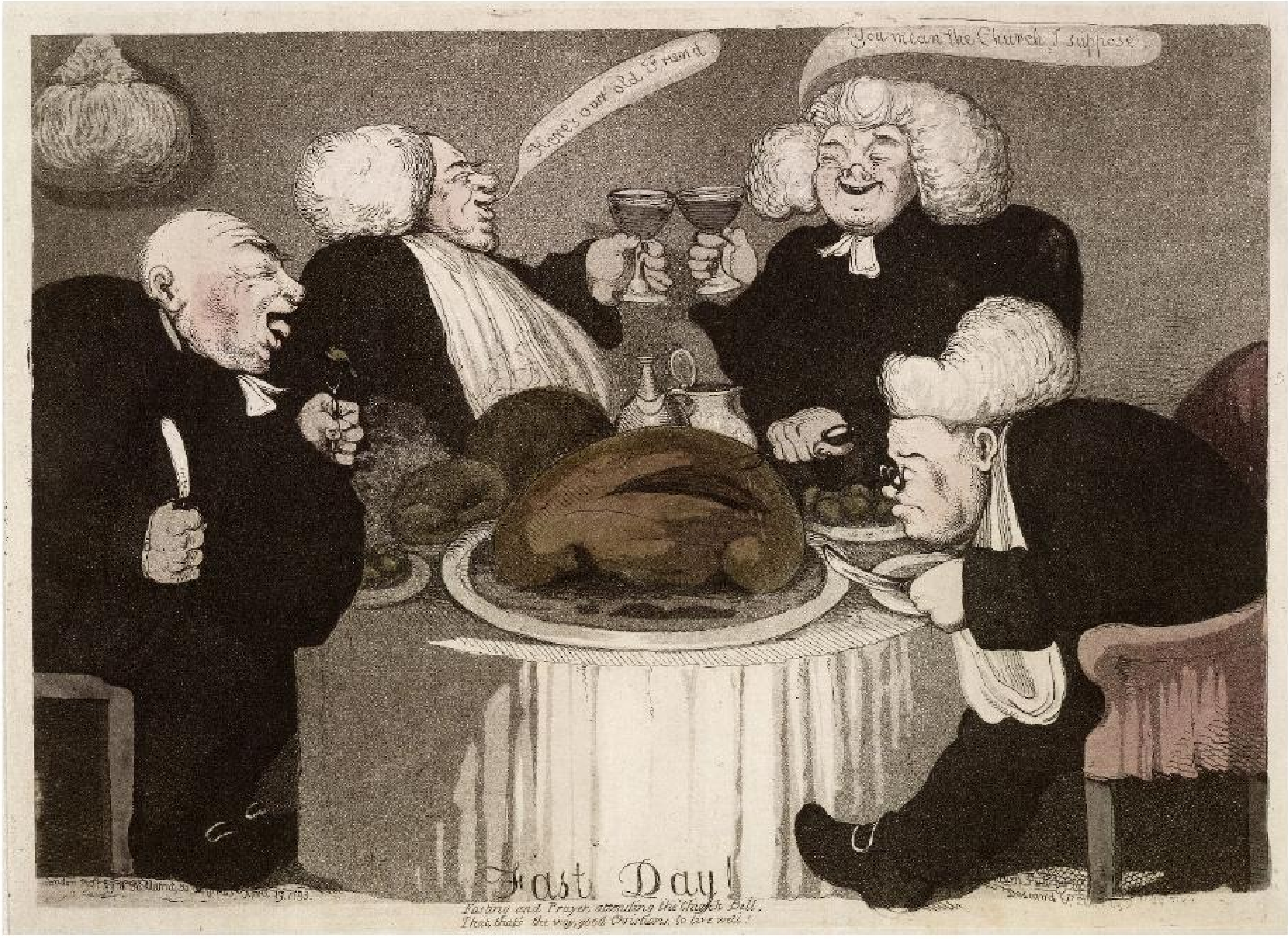
DMB

Pray Neighbour Spintext, -what is your opinion concerning the Devil!?
Why I think Neighbour, he is a good Friend to our Cloth, - for if there was no Devil, there would be no Occasion for Parsons!!
ECCLESIASTIC OPINIONS concerning the DEVIL!!

Richard Newton (1777-1798)
Fastedag!, 1793
Fast Day!
Håndkoloreret radering og akvatinte
© Trustees of the British Museum

Antiklerikal satire som spotter præsters grådighed og hykleri. Fire overvægtige og grotesk hæslige præster mæsker sig omkring et bord med en stor kalkunsteg og fyldte karafler. Præsterne i baggrund skåler, og den ene siger, ”For vores gode ven”, hvortil den anden svarer, ”Du mener kirken, går jeg ud fra.” Titlen gør det klart, at scenen foregår på en fastedag. Den udstiller således, at præsterne siger ét, mens de gør noget andet: De opfordrer menigheden til at faste, men æder selv igennem. Præsternes hykleri understreges af versene under titlen, som uden rim kan oversættes til: ”At faste og bede, at passe sin kirkegang / Det er vejen, gode kristne, til at leve godt.” Præsterne selv har imidlertid fundet en anden vej til at leve godt – af kirken.

DMB

Here's our Old Friend
You mean the Church I suppose
Fast Day!
Fasting and Prayer, attending the Church Bell,
That, that's the way, good Christians, to live well!

Isaak Cruickshank (1764-1811)
En generel faste som konsekvens af krigen, 1794
A General Fast in consequence of the War
Håndkoloreret radering
Hamburger Kunsthalle

Antiklerikal satire som spotter det luksuriøse liv, som eliten indenfor kirken fører. I venstre side viser denne todelte satire, hvordan ærkebiskoppen af Canterbury propper sig med mad og vin i selskab med sin kone og hendes veninde i Lambeth i det sydlige London. Alle er klædte efter tidens mode, og ærkebiskoppen og hans kone er temmelig tykke. Selv hunden er fed. I højre side sidder derimod en fattig arbejderfamilie med tre børn, der sulter i Spitalfields i det østlige London. Deres tøj er i laser og en udmagret kat forsøger at spise en gammel sko. Året forinden, i 1793, havde Frankrig erklæret krig mod England, men det havde ikke påvirket eliten inden for den velhavende kirke. Kun almindelige borgere blev ramt af "en generel faste som konsekvens af krigen", som værket hedder.

DMB

London Pub. Feb. 14 by S W Fores No 3 Piccadilly where Folios of Caracatures are Lent out for the Evening
Is this a fast that I have chosen
Abstain from Worldly Lusts not given to Feasting & Gluttony
No More I thank ye
Do you chuse any More
Subscription for ye Familys in Distress in Consequence of the War
A List of Subscriptions for Emigrant Clergy
10.000
LAMBETH
A GENERAL FAST in Consequence of the WAR!!
SPITAL FIELDS.

William Hogarth (1697-1764), efter
Entusiasme skildret, 1795
Enthusiasm Delineated
Kobberstik og radering
© Trustees of the British Museum

Satire over religiøs henrykkelse og religiøs kunst. På prædikestolen taler en eksalteret præst, hvis påklædning viser, at han er metodist. Metodismen er en protestantisk trosretning, som i samtiden var kendt for sine henrykkende, 'entusiastiske' gudstjenester. I den ene hånd holder præsten en figur af den italienske renæssancekunstner Raphael, som forestiller gud. I den anden hånd holder han en figur af den flamske barokkunstner Rubens, som forestiller en djævel. I hans opslåede bog står der, "I speak as a fool". Under sin prædiken taber præsten sin paryk, så man kan se, at han har samme frisure som katolske munke. Dermed antyder Hogarth, at metodisme er en slet skjult form for katolicisme. I menigheden gnaver otte tilhørere på Kristus-ikoner, hvilket er en parodi på den katolske lære om transsubstantiation (læren om at nadverbrødet bliver til Kristi legeme, når man spiser det). I venstre side falder en jøde i svime over et billede af Abraham og Isak. Alle er henrykte på nær den muslimske iagttager, som betragter optrinnet gennem vinduet.

DMB

HOGARTH'S FIRST THOUGHT FOR THE MEDLEY.
W. HOGARTH INV. I. MILLS SCULP.
A Methodists brain
Copied from Hogarth's hand-writing beneath the Original Print.
A after Raphael Urbino.
B. after Rubens.
C. after Rembrandt
D. E. F. G. H. are imitations of several other Painters
Humbly Dedicated to his Grace the Arch Biſhop of Canterbury by his Graces most obedient hum. Serv.t W. Hogarth
ENTHUSIASM DELINEATED
ADVERTISEMENT
The intention of this Print, is to give a lineal representation, of the Strange Effects of literal and low conceptions of Sacred Beings, as alſo of the Idolatrous tendency of Pictures in Churches, and Prints in religious books. &c.
the Windmill
the Scales
Joy ful
PLEASED
ANGRY
Revelation
Mad ness
EXTACY
Lust Hot
Love Heat
Low Spirits
Sor row
AGONY
Des pair
Mad ness
Pro phecy

Richard Newton (1777-1798)
Et klerikalt alfabet, 1795
A clerical alphabet
Håndkoloreret radering
© Trustees of the British Museum

Antiklerikal satire der latterliggør kirkens folk i deres mange skikkelser. 23 karikaturer af biskopper, provster, præster og andre af kirkens folk illustrerer et satirisk digt, der er bygget op over alfabetet: ”A var en ærkebiskop, der var rød i hovedet, B var en biskop, der længtes efter hans plads, osv.” I den engelske original følger titlerne alfabetet, og teksten rimer. Kirkens folk udstilles her som alt andet end gode kristne. De er misundelige, nærige, selvhøjtidelige, dovne, fanatiske, dumme, grådige osv. Ingen af dem inkarnerer kristne værdier såsom tilgivelse eller næstekærlighed. Ligesom i Hogarths *Skildring af entusiasmen* fremstilles metodisten også her som entusiastisk og eksalteret (han beskrives under bogstavet M).

DMB

A CLERICAL ALPHABET.

Richard Newton (1777-1798)
En landsby plaget af præster, 1796
A priestridden village
Håndkoloreret radering
© Trustees of the British Museum

Antiklerikal satire der spotter en gruppe landsbypræster. I en grotesk scene rider præsterne på ryggen af landsbykvinder, hvoraf de fleste er gamle og krognæsede. Til højre ligger en tyk præst på ryggen, og til venstre er en anden præst væltet sammen med den kvinde, han red på. Flere har tabt deres parykker og hatte, og hele scenen virker kaotisk. Præsterne slår og pisker kvinderne med kæppe og piske. I centrum af billedet tager en præst en blottet kvinde på brysterne (den eneste unge og velnærede kvinde). De øvrige holder deres kvinder om halsen. Hele scenen udstiller og latterliggør præsterne som undertrykkende, primitive, magtbegærlige og liderlige. Som titlen antyder bliver indbyggerne i denne landsby ikke redet af marer (deraf ordet mareridt), men derimod af præster.

DMB

R.d NEWTON
A PRIESTRIDDEN VILLAGE.

Nicolai Abildgaard (1743-1809)
Satan og Englen strides over Moses' lig, 1796-1797
Blyant, pen, brunt blæk, pensel og grå lavering
Statens Museum for Kunst

Oplysningstidens Europa skabte mange nye tanker om religiøse forhold. Eksempelvis at nytestamentlige tekster, der blev nedskrevet fra omkring år 400 til år 600, ikke kunne tillægges en egentlig autenticitet eller sandhedsværdi. Dette blev den danske kunster og akademiprofessor Nicolai Abildgaard i 1790'erne naturligvis påvirket af. Satan og Ærkeenglen Michael strides over Moses lig er en henvisning til Judas' Brev vers 9 i Det Nye Testamente. Det er en tekst, hvis oprindelse man ikke kender, og den omtales ikke i Det Gamle Testamente. Billedet er en komisk og blasfemisk gengivelse af historien. At man ser Ærkeenglen Michael hive i Moses' lem, samtidig med at Satan hiver i hans skuldre, er i sig selv komisk. Billedet trækker den ophøjede kamp ned på jorden og forbinder den med noget meget kropsligt. At ærkeenglen har godt fat i den legemsdel, der af kirken blev betragtet som den mest syndige og jordiske, virker latterliggørende og er en spottende hentydning til kirkens seksualmoral.

PSJ

Francisco Goya (1749-1828)
Ingen har set os, 1799
Nadie nos ha visto
Fra serien Los Caprichos
Stregætsning, akvatinte med polering, gravstik
Holstebro Kunstmuseum

Antiklerikal satire over munke og præster, der drikker i smug. Tre tykke munke med groteske ansigtstræk og en præst, som sidder med ryggen til, drikker omkring en stor tønde vin. To af munkene iagttager den tredje, som griner med åbenstående mund og blotter sin næsten tandløse mund. Præsten er optaget af sin vin. I baggrunden ses en mørk, skyggeagtig skikkelse, som med et dæmonisk smil holder en hånd op til den grinende munks krus som for at lede ham i fristelse. Det er formodentlig en henvisning til det syndige i munkens fuldskab. Som titlen påpeger, drikker munkene i smug, og de tror, at ingen ser dem. Men satiren udstiller deres hykleri: I klostrenes mørke kældre er de ikke så hellige, som de foregiver at være oppe i dagslyset.

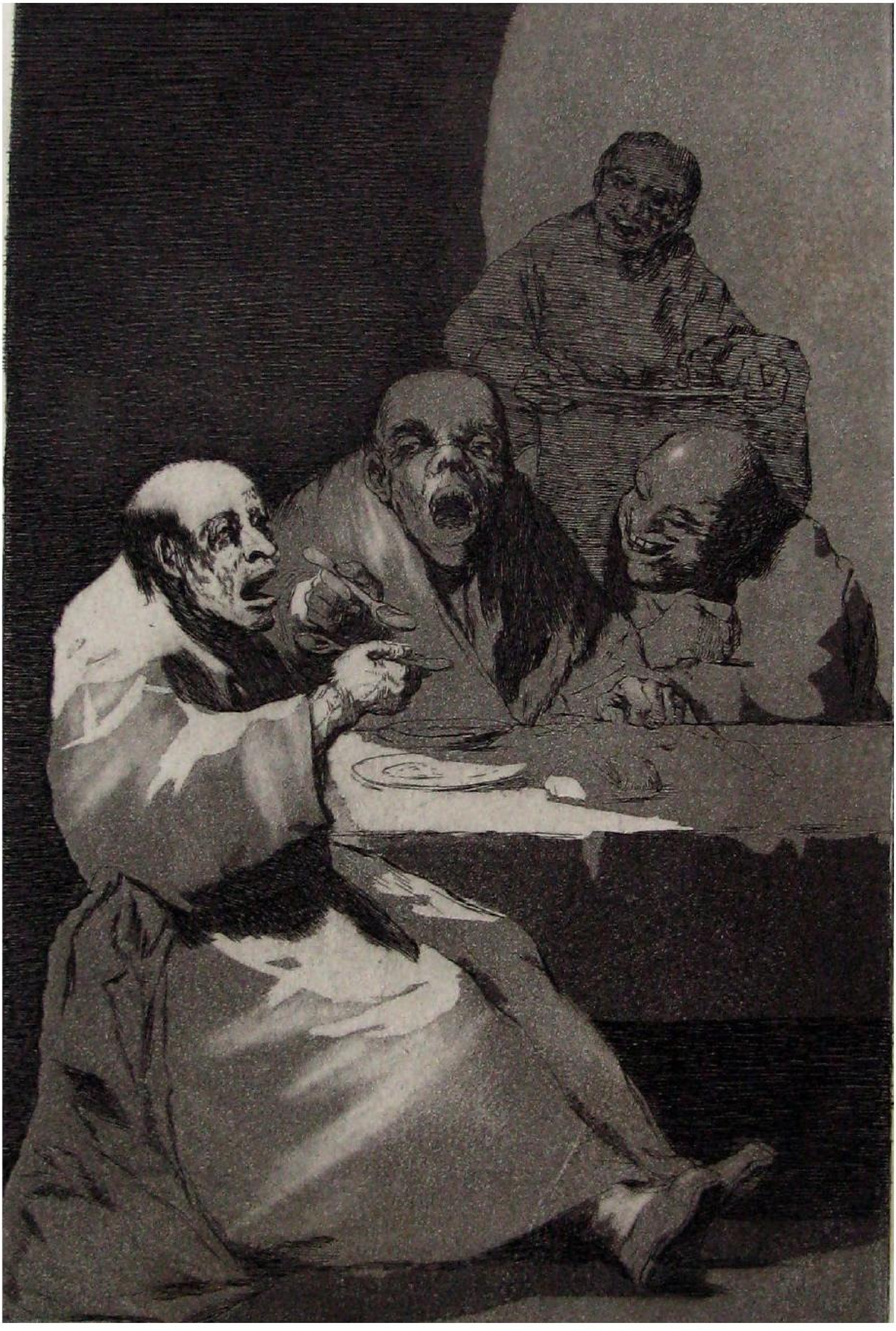
DMB

79.
Nadie nos ha visto.

Francisco Goya (1749-1828)
De er varme/lystne, 1799
Estan calientes
Fra serien Los Caprichos
Stregætsning og akvatinte med polering
Holstebro Kunstmuseum

Antiklerikal satire over forslugne og/eller liderlige munke. Tre kutteklædte munke med groteske ansigtstræk sidder omkring et bord og spiser, mens en kvinde bærer mere mad ind til dem. To af munkene har åben mund, mens den tredje griner fælt. Titlen er tvetydig: På den ene side kan den henvise til, at maden er så varm, at de forslugne munke brænder sig på den. På den anden side kan den henvise til, at munkene generelt er begærlige eller lystne – ikke kun efter mad men også efter sex. I et forarbejde til tegningen har Goya således givet munken i forgrunden en ualmindelig lang næse, hvis lighed med en fallos er vanskelig at overse. Det er i tråd med en lang satirisk tradition for at sammenligne næsen med fallos.

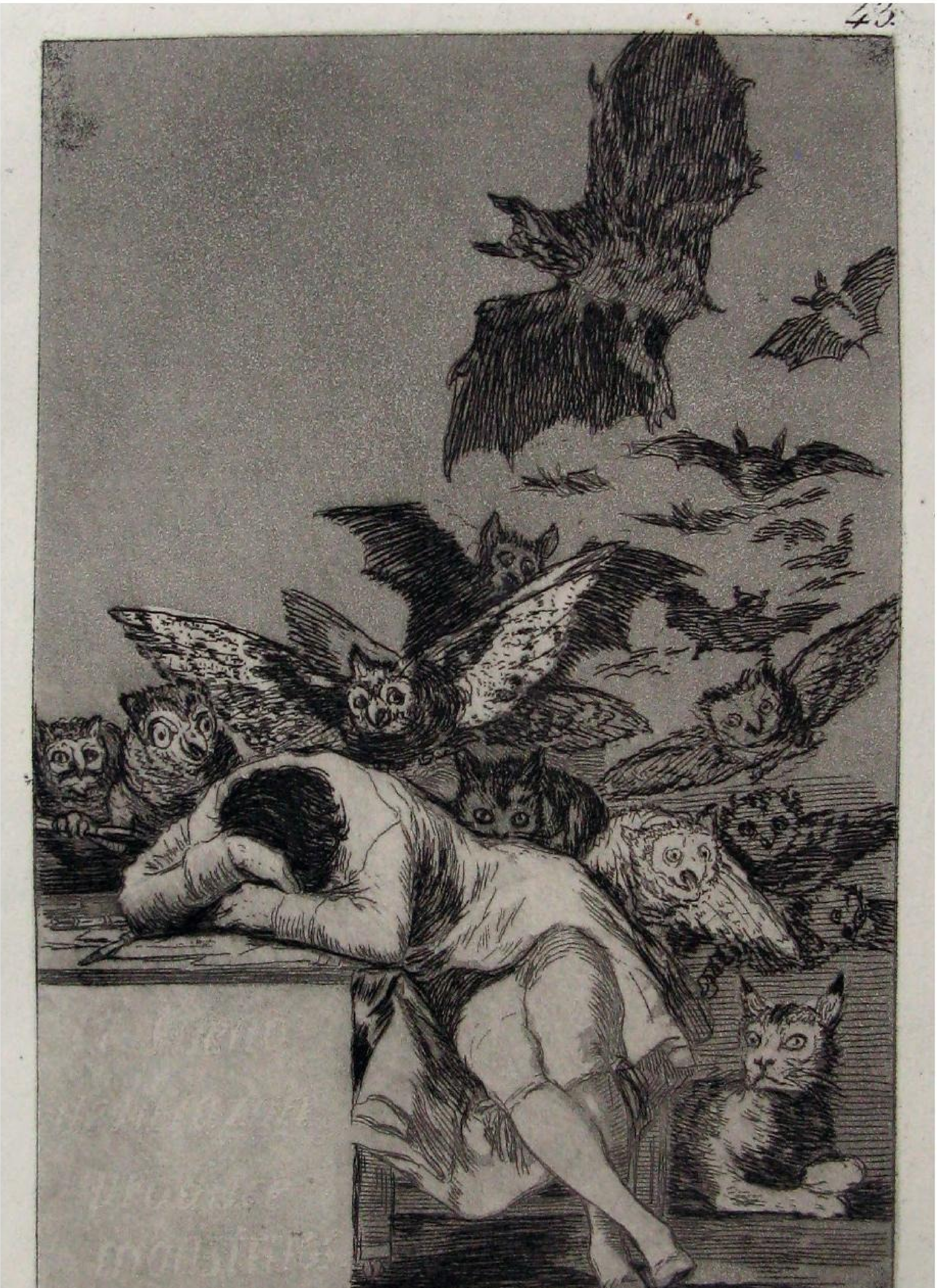
DMB

Francisco Goya (1749-1828)
Fornuftens søvn avler uhyrer, 1799
El sueño de la razon producere monstruos
Fra serien Los Caprichos
Stregætsning og akvatinte
Holstebro Kunstmuseum

Goyas satirer spotter ikke kun munke og præster, men også den folkelige overtro. På værket her ligger en tegner eller forfatter (formentlig Goya selv) og sover henover et skrivebord. På gulvet sidder en los, og over ham flyver nattens fugle i form af ugler og flagermus. Som titlen antyder, er disse 'uhyrer' noget fantasien har skabt, mens fornuften sover. I Goyas værker bliver ugler og flagermus hyppigt forbundet med overtroens fantasifostre – især med hekse som i Det er meget at sutte på og Hvad en skrædder formår. Goya var inspireret af oplysningstidens religionskritik og fordømte "skadelig overtro". Men han mente ikke, at fornuften skulle afløse fantasien. Tværtimod skulle fornuft og fantasi forenes. I en kommentar til dette værk skrev han derfor: "Forladt af fornuften avler fantasien umulige uhyrer; forenet med fornuften er den kunstens moder og alle vidunderes oprindelse."

DMB

43.

Francisco Goya (1749-1828)
Der er meget at sutte på, 1799
Mucho hay que chupa
Fra serien Los Caprichos
Stregætsning og akvatinte med polering
Holstebro Kunstmuseum

Satire over folkelig overtro. Tre hekse med groteske ansigter sidder omkring en kurv fyldt med spædbørn. Troen på hekse var endnu udbredt på Goyas tid, og det var en populær forestilling, at de spiste spædbørn. Derfor er det formodentlig dele af spædbørn, heksene sutter på. I baggrunden flyver to flagermus. Som bekendt flyver flagermus kun ud om natten. Hos Goya forekommer de derfor kun steder, hvor fornuftens lys ikke er trængt frem. Det er den ikke i overtroens verden, og derfor er der ofte flagermus i værker, hvor Goya gengiver motiver fra denne verden. Det er næppe tilfældigt, at heksene minder om munke. Deres tøj ligner munkekutter, og heksen til venstre har sågar en tonsur, den cirkelformede frisure, som munke havde. Dermed indskriver satiren sig i en lang tradition for at påpege, at der ikke er nogen særlig forskel på overtro og tro.

DMB

45.

Mucho hay que chupar.

Francisco Goya (1749-1828)
Hvad en skrædder formår, 1799
Lo que puede un sastre!
Fra serien Los Caprichos
Stregætsning, akvatinte med polering, koldnål og gravstik
Holstebro Kunstmuseum

Satire over overtro og overdreven tro på autoriteter. En ung kvinde knæler foran en træstamme, der er overtrukket med en munkekutte. I baggrunden følger en gruppe i hendes fodspor. Satiren spotter således folk, der faldt på knæ for hvem – eller hvad – som helst, der lignede kirkens folk. Som titlen antyder, kan en simpel skrædder få godtroende og autoritetstro folk til at knæle for et træ klædt i en munkekutte.
På himlen flyver en gruppe hekse. De er ikke så tydelige som de øvrige figurer på billedet, og der er tilsyneladende ikke nogen i menneskemængden, der ser dem. De har noget drømmeagtigt over sig og synes snarere at være et billede på den overtroiske mængdes tankespind end en del af virkeligheden. Mens folket stirrer sig blind på det ydre (munkekutten), viser kunsten således det indre (mængdens tankespind).

DMB

52.
Lo que puede un Sastre!

James Gillray (1757-1815)
Teologi på tyrkisk – *Muhammeds kirkes pæl*, 1799
Théologie a la Turque – the pale of the church of Mahomet
Håndkoloreret radering
© Trustees of the British Museum

Satire over den muslimske præstestand og dens behandling af franske fritænkere. En skrækslagen franskmand er på vej til at blive spiddet på en pæl i en ørken. I højre hånd holder han en stor bog med titlen ”Muhammeds bedrag”. I venstre hånd holder han et skrift, hvorpå der står ”profeten demaskeret”. Foran franskmanden står en tyk tyrker, som holder et spyd i venstre hånd, mens han peger på den ildevarslende pæl med højre. Efter gruppen følger en imam, som holder en opslået koran op i den ene hånd. I baggrunden står en anden franskmand. Hans hat, som er magen til offerets, ligger på jorden, og i stedet holder han en turban på hovedet. Den anden hånd holder han på sin bagdel. Hans smil antyder, at han enten er undsluppet tyrkernes opmærksomhed, eller at han lige har været igennem det samme, som hans landsmand står over for at skulle igennem.

DMB

L'IMPOSTURE DE MAHOMET
AL-KO-RAN
Etched by Js Gillray, from the Original Intercepted Drawing
THÉOLOGIE á la TURQUE. — The Pale of the Church of Mahomet.

Anonym Kunstner
Tiendetageren, ca. 1810
Håndkoloreret kobberstik
Det Kongelige Bibliotek

Antiklerikal satire som spotter præstestandens økonomiske privilegier. En tyk præst er ude for at indsamle tiende (en afgift man skulle betale til kirken, oprindeligt en tiendedel af alle afgrøder og produkter). Hans lommer og støvler er fyldt med dyr, og hans kurv flyder over med æg. I højre hånd holder han en pisk. Om den er til at plage hesten eller bønderne med, er ikke til at se. Efter præsten følger en gris, som ser efter sin unge, der titter op af præstens lomme. Tegningen er en dansk udgave af en engelsk satire, som hedder ”Det gamle gris' i kvaler”. I England var det almindeligt, at præster indsamlede smågrise, de såkaldte ”tithe pigs”. Satiren indgår i en tradition for at spotte præsternes privilegier: Mens bønderne må arbejde hårdt for føden, skal præsterne blot indsamle de gode sager.

DMB

Anonym Kunstner
Det franske folk under det absolutte kongedømme. Bærende lensadlen, gejstligheden og embedsstanden på sin ryg, 1815
Le peuple sous l'ancien regime
Litografi
Det Kongelige Bibliotek

Satire som spotter magthavernes undertrykkelse af det franske folk under det såkaldte ancien regime eller gamle regime, som er perioden fra det 15. århundrede til den franske revolution i 1789-99. Det undertrykte folk er her gengivet som en udsultet og lænket mand, som kravler på alle fire og med bind for øjnene henover piggede gentstande, som får ham til at bløde fra hænder, knæ, fødder og lår. På hans ryg rider tre overvægtige mænd. Forrest sidder den franske konge, Ludvig den 16., som styrer manden med seletøj, pisk og spore. Foran ham står der: "Feudalitet. Troskab og ærbødighed, takket være Herren". Bag kongen sidder en biskop, som holder et papir, hvorpå der står: "Inkvisition. Tiende, godt for de kirkens folk". Bagest sidder en repræsentant fra aristokratiet, som holder et papir, hvorpå der står: "Parlament. Forsamling af de betydningsfulde i kongeriget".

DMB

Inquisition
Dime
Bien du
Clergé
Féodalité
Foi et homage
du au Seigneur
parlemen
assemblée
des grand
du Royau

George Cruickshank (1792-1878)
Frihed suspendered, 1817
Liberty Suspended
Håndkoloreret radering
© Trustees of the British Museum

Satire som spotter en indskrænkning af pressefriheden, der blev gennemført i Englang i 1817. En ung kvinde, som symboliserer friheden, er blevet hængt i en galge, der er monteret på en trykpresse med påskriften ”britisk presse”. Skiltet i kvindens hænder angiver, at det er Englands mest grundlæggende frihedsrettigheder – Magna Charta, Bill of Rights og Habeas Corpus – som er blevet aflivet. Til højre for hende udtaler den daværende leder af det britiske underhus, Lord Castlereagh, at ”dette er bedre end at lægge sig fladt ned og tillade anarki”. Triumferende holder han symbolet for frihedens forkæmpere, den røde hue, op i vejret. Til venstre for den hængte pressefrihed står en grotesk udgave af den anglikanske kirkes daværende overhoved, ærkebiskop Charles Manners-Sutton, som læser op fra en stor bog med påskriften ”Bønner og taksigelser for at regenten er undsluppet folkets vanvid.” I baggrunden til højre ses John Bull græde. Han var den almindelige personifikation af England i samtidens satire.

DMB

It is better to do this,
than "Stand prostrate"
at the feet of Anarchy.—
Magna Charta
Bill of Rights
Habeas
Corpus
LIBERTY
BRITISH PRESS
Ld Castlereagh
Ld Eldon
LIBERTY SUSPENDED! with the Bulwark of the Constitution!

George Cruickshank (1792-1878)
Hiv djævel! Hiv bager! Eller pastorer imod flokke I en sag om brød og fisk, 1819
Pull Devil, Pull Baker! Or pastors, versus flocks; in the matter of loaves and fishes
Håndkoloreret radering
© Trustees of the British Museum

Antiklerikal satire som spotter præsters griskhed. Anledningen var, at Londons præster havde fået gennemført en lov, som øgede deres løn. Tolv stående får og ti overvægtige præster hiver i hver deres ende af en sæk fyldt med brød og fisk. Modstillingen mellem får og præster henviser til den kristne lære om, at præster er hyrder for deres menighed (fåreflok), som de skal lede til frelse. Fårene skal være ydmyge, men her har de rejst sig i protest. De kritiserer præsterne med bibelcitater som: ”Ve jer, skriftkloge og farisæere, I hyklere! I æder enker ud af huset og beder længe for et syns skyld. Derfor skal I dømmes så meget hårdere”. En præst siger overrasket: ”Hvem skulle have troet, at fårene have mod nok til at modsige os!!” En anden mener, at når greven får penge for ingenting, kan de vel også. I baggrunden danser præster om den gyldne kalv.

DMB

Pull Devil, Pull Baker! or, Pastors, versus Flocks, in the Matter of Loaves & Fishes!!—"Is it meet that we should take the Bread from our Children & cast it unto Dogs"!!
Milk & Honey

Georg Frey
Jagten på bogstaverne, 1828
La chasse aux Lettre
Håndkoloreret radering
Fra bogen "Album Pour Rire"
Davis Brass Rare Books inc.

Satire som spotter censurens umyndiggørelse af befolkningen. I baggrunden er en gruppe bogstaver, der danner ordet "litteratur", på flugt fra censurmyndighederne. De er gengivet som hunde og ryttere udstyret med sakse, som var det gænge symbol på censuren, da den jo beskar tekster og billeder. Rytterne bærer sorte jesuithatte, hvilket henviser til, at kirkens folk – og især katolikkerne – var ihærdige fortalere for censur. I forgrunden jagter tre børn bogstaverne "J" og "A, B, C". De er placeret i gangstativer, som blev brugt til børn, der skulle lære at gå. Dermed viser satiren, at censuren umyndiggør folk og behandler dem som uselvstændige børn. På børnenes gangstativer står der: "Og hvis vi bliver lærde, så blot for at blive skåret i stykker med gemene sakse!", "For at blive trukket rundt, når vi bliver voksne, ligesom vilde dyr!" og "Stakkels børn vi er, hvorfor skal vi plages sådan med disse fine bogstaver / denne skønlitteratur?"

DMB

LITTERATURE.
ABC

Anonym Kunstner;
Forkæmperne for religøs frihed strides med snæversynethedens slyngler, 1829
The Champions of religious liberty contending with the imps of bigotry!!!
Håndkoloreret radering
© Trustees of the British Museum

Antiklerikal og antireligiøs satire som spotter både kristendom, jødedom og islam. En ung soldat i romersk rustning forsvarer sig imod verbale angreb fra fire religiøse ledere (til venstre), mens en femte (til højre) er ved at stikke ham ned bagfra. Soldaten er overstrøet med oplysningens mottoer – på hans skjold står der "sund fornuft og menneskets rettigheder", og på hans sværd står der "sandhed og solid argumentation". Over for ham står en tyk præst med lænker i hånden (religionen lægger os i lænker). Ved hans fødder ligger en sort kvinde, som har tabt sin maske og bander over, at hun "aldrig vil komme sig over dette slag". Præsten råber: "Skyd løs og giv overtroen tid til at komme sig ... for ellers er det ude med os alle." Bag præsten opfordrer en jøde til at korsfæste ham. På himlen råber en muslim, der rider på et æsel, at han vil fjerne ham fra jordens overflade.

DMB

Burnt Offerings
Oh the monster! Dispute of Moses! away with him Crucify him
BANK of FAITH
Fire away! and give Superstition time to recover For she seems badly wounded. I hope its not mortal Or we are all done for!
List of Miracles
Brevery
Common Sense and the Rights of MAN
Truth & Sound argument
Die by the hand of an Apostate!
A True Bill
Dr. Burnett on the Deluge
Holy Bible
Shall never recover this Blow.

Grandville (1803-1847)
De kaster skygger, 1830
Les Obres Portees
Litografi
La Caricature Nr. 2, planche 3
Storm P. Museet

Satire der spotter præstestandens modstand imod oplysning. Repræsentanter for forskellige samfundsgrupper går på en række, mens deres skygger afslører deres sande natur. Bagerst går en jesuit og en præst, hvis skygger danner to lyseslukkere. I samtidens satire var lyseslukkere et udbredt symbol for modstanderne af oplysningstidens idealer om tolerance, religionsfrihed, ytringsfrihed, demokrati osv. Lyset symboliserede friheden og fremskridtet, mens lyseslukkerne stod for det modsatte. Satiren udkom kort efter julirevolutionen i Frankrig i 1830, og den antyder, at revolutionen ikke har ændret noget særligt: Kirkens mørkemænd er fortsat ved magten. De lader som om, de vil indstille sig på nye forhold, men deres skygger afslører, at de stadig er ude på at slukke oplysningens lys.

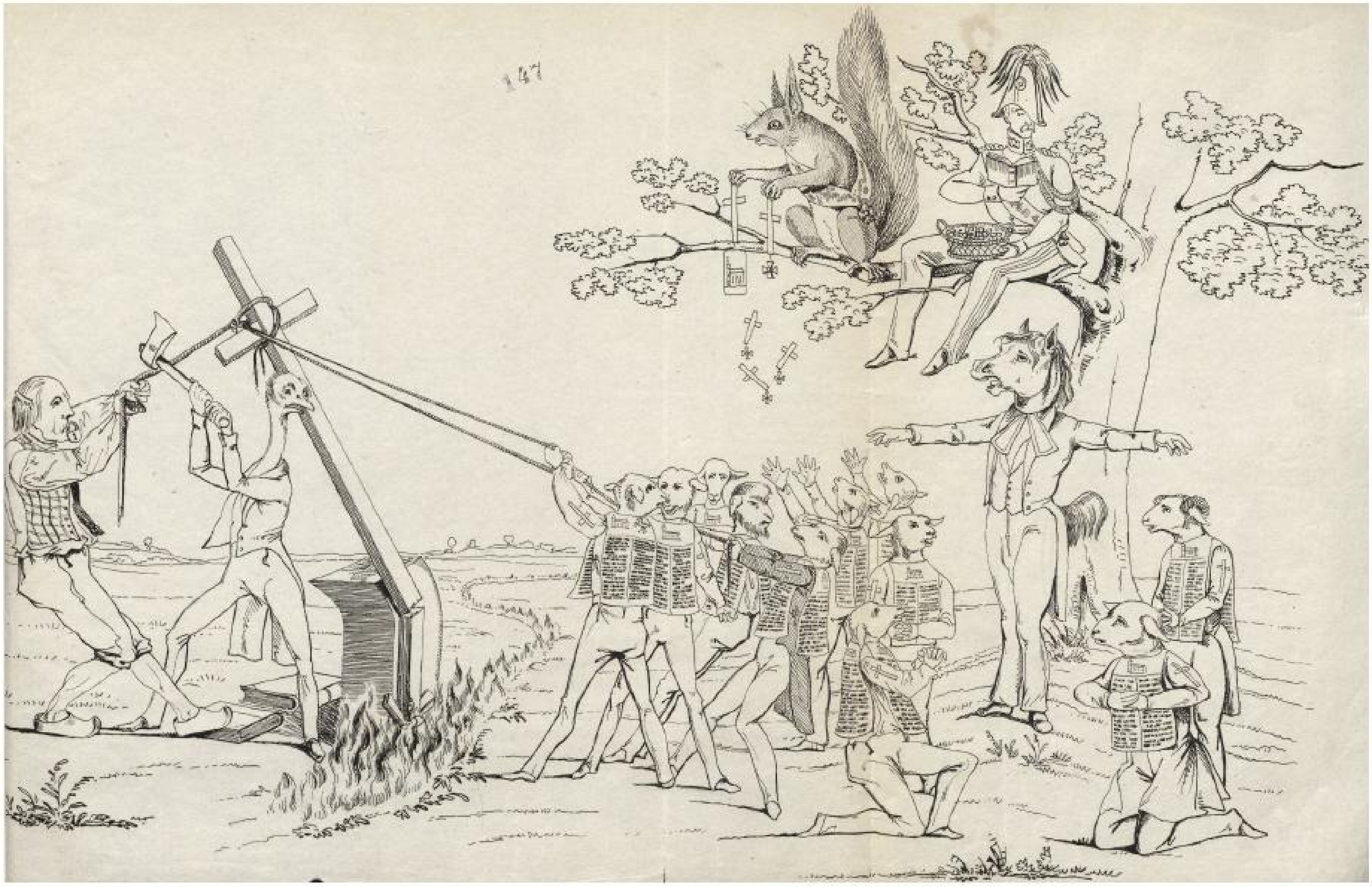
DMB

La Caricature (Journal.)
Pl. 3.

Anonym Kunstner
De unge hegelianere versus neo-peitisterne, ca. 1842
Radering
Geheimes Staatsarchiv Presussicher Besitz

Satire over kampen mellem tilhængere og modstandere af kristendommen. Til venstre ses de tre religionskritikere Ludvig Feuerbach, Bruno Bauer og David Friedrich Strau . Strau (tysk: struds) er gengivet med et strudsehoved og i færd med at hugge et kors ned. Bauer (tysk: bonde) er gengivet som en bonde, der hiver i korset. Feuderbach (tysk: ild-bæk) er gengivet som en brændende bæk, der løber ved korsets fod. På den anden side forsøger fromme får at holde korset på plads. Det henviser til den kristne lære om, at præster er hyrder for deres menighed. Som leder af fåreflokken står den pietistiske prædikant Ernst Wilhelm Hengstenberg, som er gengivet med et hestehoved (Hengst er tysk for hingst). I træet over ham sidder kong Frederik Vilhelm 3. af Preussen sammen med sin kirkeminister J.A.F. Eichhorn (tysk: egern), som deler ordener og medaljer ud til de lydige får.

DMB

Anonym Kunstner
Hørefrihed, ca. 1843
Radering
Geheimes Staatsarchiv Presussicher Besitz

Satire som spotter indgreb over for ytringsfriheden i Preussen i begyndelsen af 1840erne. Disse indgreb blev iværksat af den daværende tyske kirkeminister J.A.F. Eichhorn, som i skikkelse af et egern (Eichhorn betyder egern på tysk) leder en procession op til en faldefærdig kirke. En del af processionen består af lydige får, hvilket spiller på den kristne lære om, at præster er som hyrder for deres menighed. Derudover er der to bagbundne borgere, som tvinges til at følge trop af fire bevæbnede politibetjente. Den ene borgers mund er lukket med en hængelås, som var et udbredt symbol på undertrykkelse af ytringsfriheden i 1800-tallets satire. Titlen "Hørefrihed" henviser ironisk til, at ytringsfriheden reelt er erstattet af en tvang til at høre og rette sig efter, hvad kirken og kirkeministeren siger.

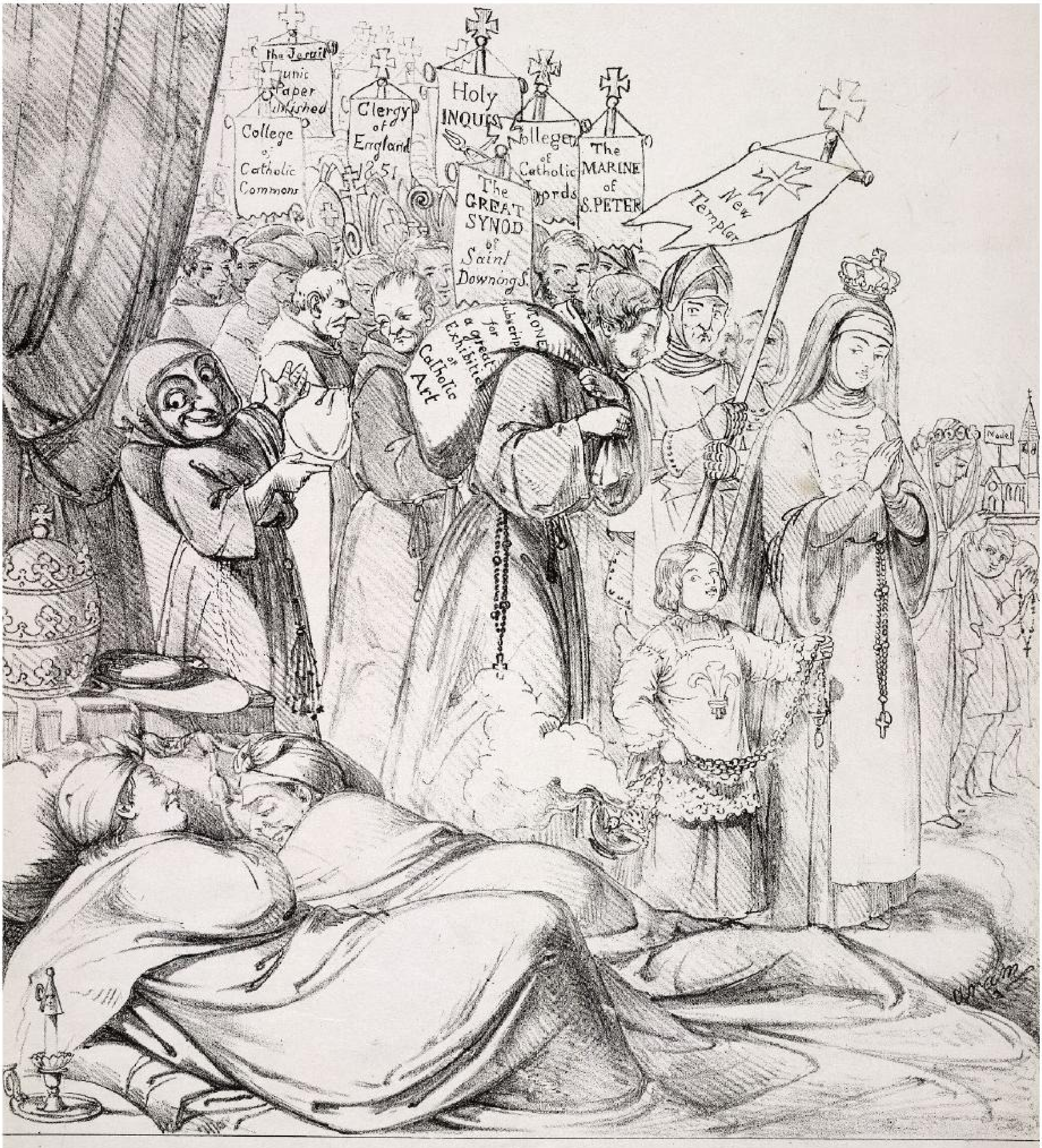
DMB

167
1.

Aram (pseudonym)
Hvordan de drømte det ville være, 1850
How they dreamed it would be
Litografi
© Trustees of the British Museum

Antikatolsk satire som spotter katolske drømme om at udbrede katolicismen i England. Den danner par med *How it turned out to be*. I forgrunden sover Pave Pius 9. og kardinal Nicolas Wiseman. Bag forhænget, som er trukket til side, ser vi, hvad de drømmer om. Her leder en katolsk dronning Victoria af England en procession af katolske gejstlige sammen med sin mand prins Albert. Det er katolikkernes indtog i England, de drømmer om. Anledningen til satiren var, at den katolske kirke i 1850 etablerede 13 nye bispedømmer og et nyt ærkebispedømme og – for første gang siden 1558 – genetablerede sit fulde klerikale hierarki i England. Som et led i denne offensiv blev Wiseman udnævnt til kardinal og katolsk ærkebiskop af Westminster. Den lille mand i munkekutte, som smilende kigger på de drømmende, er Mr. Punch – en personificering af satiren, som gav navn til det populære engelske satiremagasin Punch.

DMB

How They dreamed it would be

Aram (pseudonym)
Hvordan det endte med at være, 1850
How it turned out to be
Litografi
© Trustees of the British Museum

Antikatolsk satire som er fortsættelsen til Hvordan de drømte det ville være, og som spotter de rosenrøde katolske drømme om et fredeligt indtog i England ført an af kongefamilien. Virkeligheden viste sig at være ganske anderledes end drømmen. Den katolske offensiv blev mødt med massiv kritik. Og den konservative kardinal Wiseman blev angrebet i talrige satirer og avisartikler. Her ses han dække sit ansigt på flugt fra en sværm af satiretegninger, aviser, protestskrivelser og fjerpenne. I baggrunden til venstre betragter paven optrinnet med forfærdelse malet i ansigtet. I baggrunden til højre står Mr. Punch (personifikationen af satiren) sammen med John Bull (personifikationen af England) og ser anderledes tilfredse ud. Bag dem ses Westminster Abbey – en af England største og mest betydningsfulde kirker.

DMB

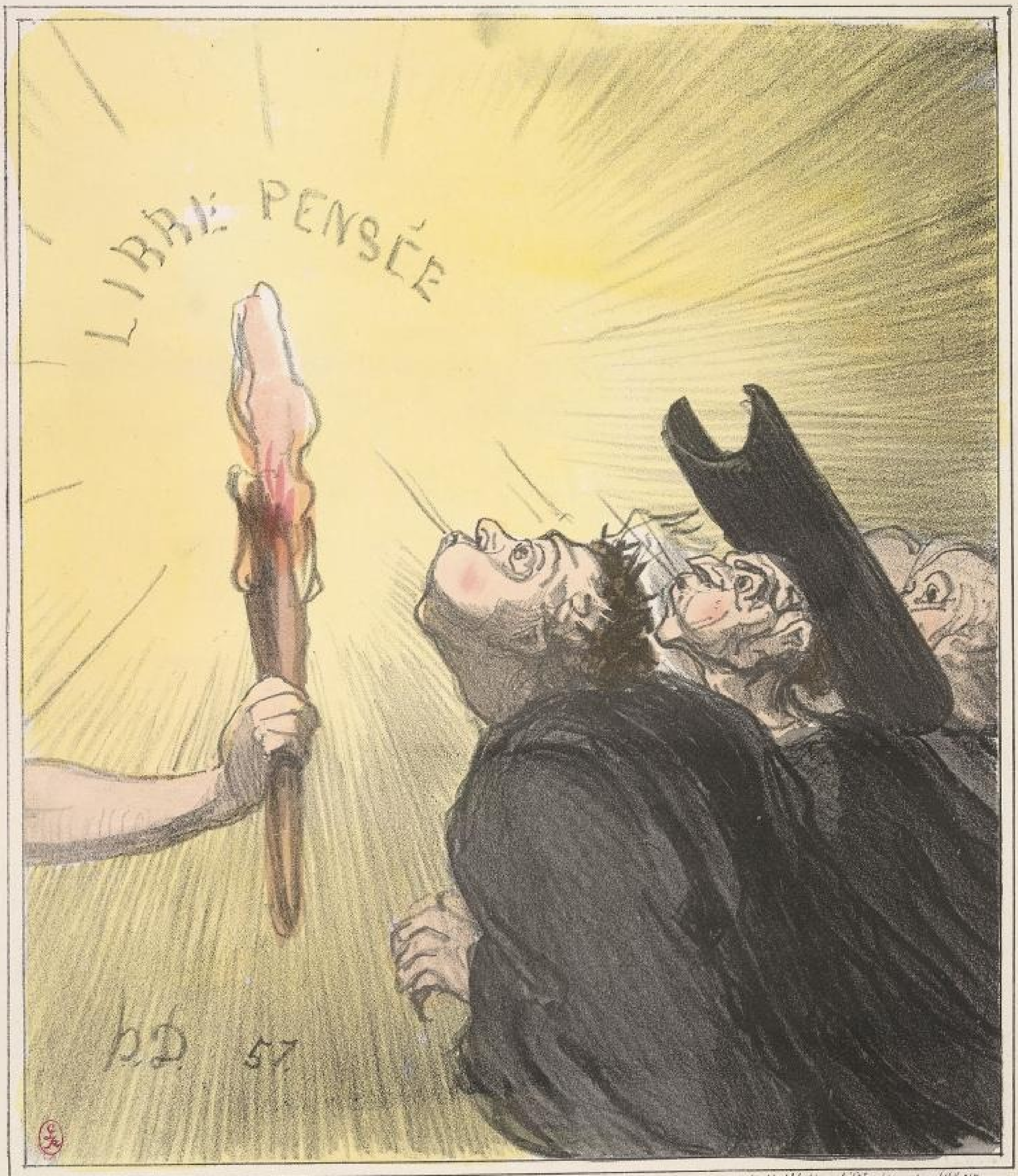
How it turned out to be

Honoré Daumier (1808-1879)
Generalprøve på koncilet, 1869
Répétition générale du concile
Håndkoloreret radering
© Trustees of the British Museum

Antikatolsk satire som spotter den katolske præstestands forsøg på at bekæmpe oplysningen og den frie tanke. En jesuit, som kan kendes på hans sorte hat, forsøger sammen med 3-4 andre sortklædte katolikker at puste en lysende fakkel ud. Over faklen, som er et tidstypisk symbol på oplysning, står der "fri tænkning". I Frankrig har betegnelsen 'fritænker' (libre-penseur) været brugt om religionskritikere siden midten af 1600-tallet. I kontrast til den lysende fakkel fremstår de sortklædte katolikker som middelalderlige mørkemænd. Titlen henviser til, at Pave Pius den 9. i 1869 indkaldte katolikker fra hele verden til et stort kirkemøde – det såkaldte første Vatikanerkoncil – som foregik fra den 8. december 1869 til den 20. oktober 1870. Allerede inden mødet var det imidlertid sivet ud, at man skulle definere dogmet om pavens ufejlbarhed. Det har muligvis inspireret Daumier til at tegne denne 'generalprøve' på koncilet.

DMB

ACTUALITÉS. 229

H. de Vresse, r. Rivoli, 55. Lith. Walter F.^{res} r. Paradis P.^{re} 20.

Répétition générale du Concile.

3381

Honoré Daumier (1808-1879)
Den nye himmelfart, 1870
La nouvelle Assomption
Litografi
Blad fra Le Charivari
Det Kongelige Bibliotek

Antikatolsk satire som spotter dogmet om pavens ufejlbarhed. En gruppe katolikker hejser en ranglet pave op i himlen. Paven, som kan genkendes på sin hovedbeklædning – den såkaldte tiara – ligner et fugleskræmsel i denne parodi på Kristi himmelfart. Fem jesuitter, som udelukkende består af hoveder og englevinger, flyver begejstrede omkring på himlen. Anledningen til satiren var, at katolikker fra hele verden var i færd med at definere dogmet om pavens ufejlbarhed på det første Vatikanerkoncil (1869-70). Dogmet betyder, at paven i kraft af Kristi løfte om Helligåndens bistand til sin kirke er beskyttet imod vildfarelse og derfor ikke kan tage fejl, når han udtaler sig ex cathedra, dvs. fra lærestolen. Med titlen antyder Daumier imidlertid, at katolikkerne i realiteten var i færd med at gøre deres pave til en gud. Dog vises han her som alt andet end guddommelig.

DMB

18.

Paul Klenck (1844-)
Den evige far, 1871
La Pere Eternel
Litografi
Det Kongelige Bibliotek

Antikristen satire og et af de første billeder, der gør grin med den kristne gud. Frem til 1870'erne gjorde billedsatiren næsten udelukkende grin med mennesker (især præstestanden) eller institutioner (især kirken). Men fra 1870'erne og i de efterfølgende årtier udkommer der talrige satirer, der udstiller og latterliggør Gud, Jesus, Helligånden, Maria osv. På denne tegning er Gud – den evige far som titlen siger – hevet ned på jorden og gengivet som en langskægget olding med briller, stok og pibe. Hans tøj er laset, og han har lapper på knæene. Ud af frakkelommen stikker nogle jernbaneobligationer og -aktier, hvilket antyder, at det moderne fremskridt, som han – som skaber – selv har aktier i, har ruineret ham i den forstand, at der er færre og færre, som tror på ham. Over hans slidte hat svæver dog stadig en glorie. I baggrunden fortæller et skilt, at vi befinder os på Paradisvej.

DMB

LA CALOTTE.

N°1.

Duclaux, Edit.r Pl.ce du Ch. d'Eau, 21.

Dépôt: chez Madre, r. du Croissant. 20.

LE PÈRE ÉTERNEL.

Paul Klenck (1844-)
Sankt Peter (fra Rom), 1871
St. Piere (de Rome)
Litografi
Det Kongelige Bibliotek

Antikristen satire som gør grin med både Sankt Peter, den katolske kirke og paradiset. Ifølge Biblen siger Jesus til apostlen Peter, at han er "den klippe" (græsk: petros), hvorpå han vil bygge sin kirke, hvorefter han giver Peter nøglerne til paradiset. Derfor hævder den kristne kirke traditionelt, at den ligger inde med nøglerne til paradiset. Den katolske kirke, som gør apostlen Peter til helgen og giver ham navnet Sankt Peter, opfatter paven som en efterfølger til Peter, og nøglerne indgår derfor ofte i pavernes våbenskjold. I denne satire over "Sankt Peter (fra Rom)" er han gengivet som en gammel mand, muligvis en sømand, med et overdimensioneret hoved, et stort skæg, briller, regnhat og to enorme nøgler. I baggrunden ses et skilt med påskriften "Paradis" – og med en besked om, at det er "lukket på grund af istandsættelse".

DMB

LA CALOTTE.

Duclaux, Edit^r. Place du Ch. d'Eau. 21. *Dépôt chez Madre, r. du Croissant 20.*

St PIERRE (DE ROME.)

Paul Klenck (1844-)
Vores hellige far Paven (lad de små børn komme til mig), 1871
Notre St. Pere le Pape (Laissez venir a moi les petit enfants)
Litografi
Det Kongelige Bibliotek

Antikatolsk satire der antyder pædofili. En pave, som har en vis lighed med Pave Pius 9., sidder omgivet af tre børn og deres moder. Titlen gengiver et citat fra Jesus, der siger til sine disciple: "Lad de små børn komme til mig". Her synes Jesus' sætning imidlertid at få en mindre from betydning. Paven kærtegner to af børnene, mens det tredje barn, der sidder mellem hans spredte ben, har sit ansigt placeret lige foran hans skridt (så man ikke kan se hvad der foregår). På en underspillet måde synes satiren derfor at antyde, at der er noget seksuelt på spil. Med andre ord antyder satiren, at der er pædofili helt op i de øverste lag af det katolske hierarki, selvom man her egentlig skulle leve i cølibat.

DMB

LA CALOTTE.

N° 3.

Duclaux, Edr. Place du Ch. d'Eau, 21

Dépôt chez Madre, Rue du Croissant, 20

NOTRE St PÈRE LE PAPE.

(Laissez venir à moi les petits enfants.)

16. 2. 191

Katalog

Anonym Kunstner
1. halvdel af 1500-tallet
Reformatorisk satire
Kobberstik, 180 x 267 mm
Det Kongelig Bibliotek

Lucas Cranach d.Æ. (1472 - 1553)
Passional Christi und Antichristi, 1521
Træsnit, 186 x 144 x 8 mm
Bog på 26 blade med træsnit i 13 par
Statens Museum for Kunst

Erhard Schön (1491-1542)
Djævlens sækkepibe, ca. 1530
Des Teufels Dudelsack
Håndkoloreret kobberstik, 320 x 240 mm
© Trustees of the British Museum

Melchior Lorck (1527-1588)
Paven som vildmand, 1545
Radering, 232 x 199 mm
Statens Museum for Kunst

Lucas Cranach d.æ. (1472 - 1553)
Munkeordenens fødsel og oprindelse, 1545
De ortu et Origine Monachorum
Kobberstik, 377 x 254
Staatsbibliothek Berlin

Lucas Cranach d.æ. (1472 - 1553)
Pavens fødsel og oprindelse, 1545
Ortu et Origo papae
Træsnit , 275 x 165 mm
Staatsbibliothek Berlin

Anonym Kunstner
Midten af 1500-tallet
Djævel spis præster og skid landsknægte
Pfvh Tevfel friss Pfaffen scheiss Landtknecht
Kobberstik 287 x 195 mm
Statens Museum for Kunst

Tobias Stimmer, tilskr. (1539-1584)
Gejstlige i gruekeddel, midten af 1500-tallet
Træsnit, 455 x 280 mm
Statens Museum for Kunst

Anonym Kunstner
Julius III som dæmonisk kriger, u.å.
Kobberstik, 366 x 230 mm
Staatsbibliothek Berlin

Anonym Kunstner
Kristus besejrer paven som et tre-hovedet monster, u.å.
Kobberstik, 593 x 379 mm
Staatsbibliothek Berlin

Anonym Kunstner
Djævel spis præster og skid landsknægte, Midten af 1500-tallet
Kobberstik, 287 x 195
Statens Museum for Kunst

Anonym Kunstner
Jesuitternes oprindelse og beskaffenhed, 1568
Suitarum origo et mores
Træsnit, 579 x 357
Staatsbibliothek Berlin

Dirck Volckertsz. Coornhert (1522-1590)
Efter Adriaan de Weert (1510- ca. 1590)
Luther afslører den katolske gejstligheds bedrag, 2. halvdel af 1500
Kobberstik, 124 x 203 mm
Statens Museum for Kunst

Anonym Kunstner
Den militante kirke, 1569
Ecclesia Militans
Kobberstik , 635 x 397 mm
Staatsbibliothek Berlin

Anonym Kunstner
Lucas evangeliet kapitel 16, 1569-70
Euangelium Lucæ am xvi cap.
Kobberstik, 262 x 269 mm
Staatsbibliothek Berlin

Anonym Kunstner
Pavens Våbenskjold, 1569-70 . *S. Petrus ad Christum*
Træsnit, 293 x 355 mm
Staatsbibliothek Berlin

Anonym Kunstner
Calvin beskærer pavens og hans tilhængeres værk, 1569-70
Caluin taille de la besoigne au Pape et à ses aderans
Kobberstik, 255 x 313 mm
Staatsbibliothek Berlin

Anonym Kunstner
Paven tronende på en skattekiste, 1570'erne
Kobberstik, 145 x 98 mm
Statens Museum for Kunst

Anonym Kunstner
Den Babylonske Skøge, 1570'erne
Kobberstik, 149 x 98 mm
Statens Museum for Kunst

Anonym Kunstner
Munk, der blæses i øret af en flyvende djævel, 1570'erne
Kobberstik, 151 x 98 mm
Statens Museum for Kunst

Anonym Kunstner
Ulv i gejstlige klæder, 1570'erne
Kobberstik, 145 x 94 mm
Statens Museum for Kunst

Anonym Kunstner
Satire over pavekroning, 1570'erne
Kobberstik, 141 x 91 mm
Statens Museum for Kunst

Anonym Kunstner
Satan som Verdenshersker, 1570'erne
Kobberstik, 142 x 90 mm
Statens Museum for Kunst

Anonym Kunstner
Satire over afladshandel, 1570'erne
Kobberstik, 137 x 90 mm
Statens Museum for Kunst

Anonym Kunstner
Sand gengivelse af paveæslet, som det blev fundet i Tiberen i Rom, og af munkekalven, som den blev født af en kalv i Freiburg, 1586
Ware Contrafactur des Bapst Esels ... Und des Mönchskalbs
Træsnit, 421 x 363 mm
Staatsbibliothek Berlin

Anonym Kunstner
Se hvordan den elendige lutherdom bliver martret, anatomiseret, hakket i stykker, kogt, stegt og til sidst spist af sine egne forfægtere, 1587
Sihe wie das ellend Lutherithum durch seine aigne verfechter gemartert, anatomiert,-gemetzget, zerhackt, zerschnitten, gesotten, gebraten und letztlich ganz auffgefressen wirdt
Kobberstik, 422 x 264 mm
Staatsbibliothek Berlin

Anonym Kunstner
Sammenligning mellem Kristus og Belial / Og gengivelse af den splid og strid, der er mellem dem, u.å
Vergleichung zwischen Christo und dem Belial
Håndkoloreret kobberstik, 409 x 239 mm
Staatsbibliothek Berlin

Anonym Kunstner
Gejstligt slagsmål, 1619
Geistlicher Rauffhandel
Radering, 357 x 237 mm
Statens Museum for Kunst

Anonym Kunstner
1. halvdel af 1600-tallet
Satire med en biskop ridende på et svin
Radering, 102 x 158 mm
Statens Museum for Kunst

Anonym Kunstner
Martin Luther. Nu må der jo vandres, u.å.
MARTHIN LVTHER. Nuhn Muess es la gewandert sein
Kobberstik og radering, 229 x 56 mm
Staatsbibliothek Berlin

Anonym Kunstner
Uden titel, 1667
Pen, brunt blæk, grå lavering, 280 x 644 mm
Staatsbibliothek Berlin

Anonym Kunstner
Animeret karikatur af den franske kirke, u.å.
Radering, 275 x 308 mm
Det Kongelige Bibliotek

William Hogarth (1697-1764)
Nogle af de vigtigste indbyggere på månen, 1724
Some of the principal inhabitants of ye Moon
Kobberstik og radering, 263 x 200 mm
© Trustees of the British Museum

William Hogarth (1697-1764)
Den sovende menighed, 1736
The Sleeping Congregation
Radering og kobberstik, 294 x 225 mm
Statens Museum for Kunst

William Hogarth (1697-1764)
Oh gamle Englands roastbeef, 1746
O the Roast Beef of Old England
Radering og Kobberstik, 404 x 479 mm
Statens Museum for Kunst

William Dickinson (1747-1823)
Klosteret er blevet forsynet, 1775
The convent provided
Mezzotinte, 350 x 250 mm
© Trustees of the British Museum

Anonym Kunstner
Egentlig og nøjagtig afbildning af den skrækkelige og vidt berømte tvekamp mellem Hr. Hennings og Hr. Schønheyder, 1787
Radering, 183 x 232 mm
Det Kongelige Bibliotek

Efter George Moutard Woodward
Kirkelige holdninger til djævlen!, 1791
Ecclesiastic opinions concerning the devil!
Håndkoloreret radering, 283 x 320 mm
© Trustees of the British Museum

Richard Newton (1777-1798)
Fastedag!, 1793 / Fast Day!
Håndkoloreret radering og akvatinte, 249 x 347 mm
© Trustees of the British Museum

Isaak Cruickshank (1764-1811)
En generel faste som konsekvens af krigen, 1794
A General Fast in consequence of the War
Håndkoloreret radering, 247 x 353 mm
Hamburger Kunsthalle

William Hogarth (1697-1764), efter
Entusiasme skildret, 1795
Enthusiasm Delineated
Kobberstik og raderin, 478 x 373 mm
© Trustees of the British Museum

Richard Newton (1777-1798)
Et klerikalt alfabet, 1795
A clerical alphabet
Håndkoloreret radering, 474 x 674 mm
© Trustees of the British Museum

Richard Newton (1777-1798)
En landsby plaget af præster, 1796
A priestridden village
Håndkoloreret radering, 245 x 350 mm
© Trustees of the British Museum

Nicolai Abildgaard (1743-1809)
Satan og Englen strides over Moses' lig, 1796-1797
Blyant, pen, brunt blæk, pensel og grå lavering, 175 x 255 mm
Statens Museum for Kunst

Francisco Goya (1749-1828)
Ingen har set os, 1799
Nadie nos ha visto
Fra serien *Los Caprichos*
Stregætsning, akvatinte med polering, gravstik, 295 x 195 mm
Holstebro Kunstmuseum

Francisco Goya (1749-1828)
De er varme/lystne, 1799
Estan calientes
Fra serien *Los Caprichos*
Stregætsning og akvatinte med polering, 295 x 195 mm
Holstebro Kunstmuseum

Francisco Goya (1749-1828)
Fornuftens søvn avler uhyrer, 1799
El sueño de la razon producere monstruos
Fra serien Los Caprichos
Stregætsning og akvatinte, 295 x 195 mm
Holstebro Kunstmuseum

Francisco Goya (1749-1828)
Der er meget at sutte på, 1799
Mucho hay que chupa
Fra serien *Los Caprichos*
Stregætsning og akvatinte med polering, 295 x 195 mm
Holstebro Kunstmuseum

Francisco Goya (1749-1828)
Hvad en skrædder formår, 1799
Lo que puede un sastre!
Fra serien *Los Caprichos*
Stregætsning, akvatinte med polering, koldnål og gravstik, 295 x 195 mm
Holstebro Kunstmuseum

Francisco Goya (1749-1828)
Hvilket gyldent næb!, 1799
Qué pico de Oro!
Fra serien *Los Caprichos*
Stregætsning, akvatinte med polering, gravstik, 295 x 195 mm
Holstebro Kunstmuseum

James Gillray (1757-1815)
Teologi på tyrkisk – Muhammeds kirkes pæl, 1799
Théologie a la Turque – the pale of the church of Mahomet
Håndkoloreret radering, 252 x 357 mm
© Trustees of the British Museum

Anonym Kunstner
Tiendetageren, ca. 1810
Håndkoloreret kobberstik, 204 x 250 mm
Det Kongelige Bibliotek

Thomas Rowlandson (1756/57-1827)
Doktor Syntax præker, 1812
Radering, 135 x 210 mm
Det Kongelige Bibliotek

Thomas Rowlandson (1756/57-1827)
Doktor Syntax' drøm, 1813
Radering, 135 x 210 mm
Det Kongelige bibliotek

Anonym Kunstner
Det franske folk under det absolutte kongedømme. Bærende lensadlen, gejstligheden og embedsstanden på sin ryg, 1815
Le peuple sous l'ancien regime
Litografi , 283 x 298 mm
Det Kongelige Bibliotek

George Cruickshank (1792-1878)
Frihed suspenderet, 1817
Liberty Suspended
Håndkoloreret radering, 243 x 345 mm
© Trustees of the British Museum

George Cruickshank (1792-1878)
Hiv djævel! Hiv bager! Eller pastorer imod flokke I en sag om brød og fisk, 1819
Pull Devil, Pull Baker! Or pastors, versus flocks; in the matter of loaves and fishes
Håndkoloreret radering, 265 x 350 mm
© Trustees of the British Museum

Georg Frey
Jagten på bogstaverne, 1828
La chasse aux Lettre
Håndkoloreret radering, 249 x 324 mm
Fra bogen "Album Pour Rire"
Davis Brass Rare Books inc.

Anonym Kunstner
Forkæmperne for religiøs frihed strides med hykleriets slyngler, 1829
The Champions of religious liberty contending with the imps of bigotry!!!
Håndkoloreret radering, 203 x 255 mm
© Trustees of the British Museum

Grandville (1803-1847)
De kaster skygger, 1830
Les Obres Portees
Litografi, 258 x 333 mm
La Caricature Nr. 2, planche 3
Storm P. Museet

Eugène Le Poitevin (1806-1870)
Jeg er den gode hyrde, 1831
Je Suis le bon Pasteur
Litografi, 258 x 330 mm
La Caricature Nr. 31, planche 61
Storm P. Museet

Anonym Kunstner
De unge hegelianere versus neo-peitisterne, ca. 1842
Radering, 334 x 217 mm
Geheimes Staatsarchiv Presussicher Besitz

Anonym Kunstner
Hørefrihed, ca. 1843
Hoerfreiheit
Radering, 338 x 223 mm
Geheimes Staatsarchiv Presussicher Besitz

Aram (pseudonym)
Hvordan de drømte det ville være, 1850
How they dreamed it would be
Litografi, 300 x 253 mm
© Trustees of the British Museum

Aram (pseudonym)
Hvordan det endte med at være, 1850
How it turned out to be
Litografi, 300 x 253 mm
© Trustees of the British Museum

Honoré Daumier (1808-1879)
Generalprøve på koncilet, 1869
Répétition générale du concile
Håndkoloreret radering, 240 x 205 mm
© Trustees of the British Museum

Honoré Daumier (1808-1879)
Den nye himmelfart, 1870
La nouvelle Assomption
Litografi, 285 x 235 mm
Blad fra Le Charivari
Det Kongelige Bibliotek

Paul Klenck (1844-)
Den evige far, 1871
La Pere Eternel
Litografi, 340 x 255 mm
Det Kongelige Bibliotek

Paul Klenck (1844-)
Sankt Peter (fra Rom), 1871
St. Piere (de Rome)
Litografi, 340 x 255 mm
Det Kongelige Bibliotek

Paul Klenck (1844-)
Vores hellige far Paven (lad de små børn komme til mig), 1871
Notre St. Pere le Pape (Laissez venir a moi les petit enfants)
Litografi, 340 x 255 mm
Det Kongelige Bibliotek

Paul Klenck (1844-)
Ærkehøjærværdigheden, 1871
L'Archi-Monseigneur
Litografi, 340 x 255 mm
Det Kongelige Bibliotek

Thomas Theodor Heine (1867-1948)
I Himlen, 1900
Im Himmel
Litografi, 374 x 287 mm
I Simplicissimus nr. 44
Storm P. Museet

Henry Gustave Jossot (1866-1951)
Gæssene, 1902
Le Oies
Litografi, 335 x 505 mm
L'Assiette au Beurre, nr. 59
Storm P. Museet